

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ «АГРООСВІТА»
ЗОЛОЧІВСЬКИЙ КОЛЕДЖ ЛНАУ

ЕКОНОМІКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Рекомендовано студентам спеціальності 5.10010201
« Експлуатація та ремонт машин і обладнання агропромислового виробництва»

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Організаційно-економічні основи ринкових форм господарювання...	5
2. Організація інфраструктури аграрного ринку.....	13
3. Планування та організація використання засобів виробництва.....	18
4. Організація і нормування праці. Атестація і раціоналізація робочих місць	28
5. Організація оплати праці.....	38
6. Планування діяльності аграрних підприємств	51
7. Організація господарського (комерційного) розрахунку в аграрних формуваннях.....	62
8. Система ведення господарства. Організація земельної території сільськогосподарських підприємств	70
9. Планування та організація допоміжних і обслуговуючих виробництв	79
10. Планування та організація виробництва продукції рослинництва....	83
11. Тести.....	97
Бібліографічний список.....	111

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ РИНКОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1. Особливості планування та організації сільськогосподарського виробництва.
2. Предмет та об'єкти науки.
3. Методи науки і прийоми їх дослідження.
4. Поняття та складові ланки аграрного підприємства і їх взаємодія.
5. Реформування відносин власності в аграрних підприємствах.
6. Організаційно-правові форми підприємств в умовах ринку.
7. Установчі документи та реєстрація нових формувань.
8. Агропромислова інтеграція.
9. Економічна безпека, санація, банкрутство підприємства.

1. Особливості планування та організації сільськогосподарського виробництва

Виробництво сільськогосподарської продукції було і залишається первинною основою життя і є основою будь-якого матеріального виробництва. Воно задовольняє постійно зростаючі потреби населення в продуктах харчування, а промисловість – у сировині для виробництва продовольчих і промислових товарів широкого вжитку.

У сільському господарстві України виробляється майже три чверті товарів народного споживання і біля третини національного доходу, тому від темпів розвитку аграрного сектору значно залежать темпи розвитку економіки держави.

Галузь народного господарства (підприємства) – це частина виробництва, яка відрізняється від інших, видом продукції, складом засобів виробництва і знарядь праці, технологією та організацією виробничих процесів. Галузі поділяють на прості та комплексні, основні та допоміжні.

Сільське господарство – це галузь народного господарства найвищою мірою інтегрована в певну природну та економічну системи.

Основні особливості с. г. виробництва:

- окремі галузі с. г. мають неоднакову рентабельність та по-різному поєднуються в різних природних та кліматичних зонах;
- не зважаючи на необхідність поєднання галузей, підприємство намагається віддати перевагу одній галузі, щоб зосередити на ній свій виробничий потенціал;
- цілорічна споживча потреба в продуктах харчування та сировині, вимагає різних методів і способів вирощування, зберігання і її переробки;
- кожна галузь потребує ресурсного забезпечення відповідно до особливостей технології та кінцевого продукту.

2. Предмет та об'єкти науки

Рівень організації виробництва значно зумовлює кінцеві результати діяльності підприємства будь-якої форми власності і господарювання.

Планування та організація діяльності підприємства – це економічна наука, яка на підставі об'єктивних законів природи і розвитку суспільства вивчає закономірності планування, раціональної побудови й ефективного ведення господарства у підприємствах та об'єднаннях з метою найбільш повного використання виробничого потенціалу, забезпечення максимального виходу високоякісної продукції та надання послуг, які б відповідали попиту споживачів і забезпечували отримання прибутку.

Наука вивчає закономірності розвитку і вдосконалення виробництва в господарствах, тобто предметом вивчення є конкретні **підприємства й їх об'єднання**. Вона тісно пов'язана з економічними, технічними та технологічними науками.

Об'єктам науки є сільськогосподарські підприємства різних форм власності: сільськогосподарські кооперативи, асоціації, акціонерні товариства закритого та відкритого типу, різні господарські товариства, селянські (фермерські) господарства, малі та спільні підприємства, інші фізичні й юридичні господарюючі суб'єкти.

3. Методи науки і прийоми їх дослідження

Під методом науки розуміють спосіб пізнання явища, що вивчається. Основні прийоми дослідження:

Аналіз - це розкладання предмета або явищ на складові частини та елементи з метою детального вивчення кожної частини окремо, дослідження зв'язків між ними.

Монографічний метод – це вивчення досвіду роботи передових сільськогосподарських підприємств, прогресивних технологій і прийомів роботи, систем ведення землеробства й тваринництва.

Статистичний метод – дослідження масових даних для встановлення впливу окремих факторів на кінцеві результати виробництва.

Розрахунково-конструктивний (варіантний) метод дозволяє порівняти декілька варіантів вирішення організаційно-економічних завдань і вибрати з них найдоцільніший та найефективніший.

Експериментальний метод – застосовується при обґрунтуванні ефективності нових форм організації праці, систем землеробства і тваринництва, технології виробництва.

Економіко-математичний метод – дозволяє, шляхом розробки математичних моделей і застосування (ЕОМ) швидко порівняти багато варіантів будь-якого процесу.

Балансовий метод використовують при зіставленнях : надходження і витрачання кормів, потреба в оборотних засобах , у робочій силі, тваринницьких приміщеннях та їх наявності тощо.

4 . Поняття та складові ланки аграрного підприємства і їх взаємодія

Підприємство – це самостійний суб’єкт господарювання, який має права юридичної особи і здійснює свою діяльність (виробничу, комерційну, науково-дослідну) з метою одержання прибутку.

Сільськогосподарське (аграрне) підприємство – це юридична особа, основним видом діяльності якої є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації якої становить не менше 50 відсотків загальної суми виручки.

Підприємства в Україні функціонують відповідно до їх правового статусу, визначеного **законами**:

- “Про підприємства в Україні”
- “Про підприємництво”
- “Про селянське (фермерське) господарство”
- “Про господарські товариства”
- “Про сільськогосподарську кооперацію”

В умовах ринкової економіки підприємство може ефективно працювати на принципах економічної свободи у виборі видів діяльності та ринків збуту своєї продукції, партнерів (постачальників, споживачів, страхових компаній, банків та ін.), найму працівників і встановленні ціни.

Підприємства працюють в умовах конкуренції, яка є необхідною властивістю ринкової економіки. Конкуренція між підприємствами ведеться насамперед за споживача, тобто за завоювання, розширення й утримання своєї позиції на ринку.

Роль підприємств в економіці у тому, що в них відбувається поєднання засобів виробництва з робочою силою.

Як юридична особа підприємство має право самостійно від свого імені укладати угоди, мати майнові й особисті немайнові права, бути позивачами та відповідати в судах, мати обов’язки, які відповідають напрямам діяльності, зафіксованим в установчих документах, насамперед у статуті підприємства.

На діяльність підприємства державний вплив здійснюється через податки, податкові пільги та економічні санкції відповідно до чинного законодавства.

Підприємство має право самостійно визначати форми та системи оплати праці, встановлювати розміри тарифних ставок і посадових окладів відповідно до економічних і фінансових можливостей.

Основна мета діяльності підприємства – одержання прибутку.

5. Реформування відносин власності

в аграрних підприємствах

Реструктуризація та реорганізація аграрних підприємств. У процесі діяльності підприємств може здійснюватися їх реструктуризація під якою розуміють впровадження організаційно-економічних, фінансових, правових, маркетингових, технічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на вдосконалення організаційної структури, структури управління підприємством та внутрішньогосподарського економічного механізму, реконструкцію й оновлення виробництва, стабілізацію фінансово-економічного стану з метою досягнення ефективного функціонування підприємства та його конкурентоспроможності на ринку. За такої форми реструктуризації підприємство зберігає право юридичної особи і не змінює своєї організаційної форми господарювання.

Істотно відрізняється від розглянутої така форма реструктуризації підприємств, як їх реорганізація. Вона може здійснюватися різними способами: шляхом поділу, приєднання, злиття, виділення, перетворення. У результаті реорганізації підприємства, як правило, втрачають право юридичної особи.

Підприємство за різних причин, наприклад, банкрутство, може бути ліквідоване. При цьому воно припиняє свою діяльність як юридична особа без права створення на його основі підприємств- правонаступників.

Паювання майна та сільськогосподарських угідь

Реструктуризація КСП у нові організаційно-правові форми господарювання ринкового типу здійснювалася у формі реорганізації шляхом поділу і припинення діяльності цього підприємства як юридичної особи.

Для визначення індивідуальних майнових паїв необхідно:

- визначити пайовий фонд майна, що має бути розподілений між суб'єктами майнових відносин;
- розрахувати проіндексований трудовий внесок працівників за всі роки їх роботи на підприємстві;
- визначити для кожного працівника-суб'єкта майнових відносин – його індивідуальний майновий пай, який є його власністю.

Паювання сільськогосподарських угідь

Площа, що підлягає розподілу (паюванню), дорівнює різниці між загальною площею земель, що знаходиться у віданні відповідної ради, і площею земельних ділянок, переданих до резервного фонду, державного запасу (15 відсотків), для організації фермерських господарств (7-10 відсотків), земель присадибного фонду і загального користування, зайнятих сортодільницями, населеними пунктами з майданами, вулицями, а також гідротехнічними спорудами, полезахисними смугами, землями лісового і водного фондів, історико-культурного призначення.

Основне завдання паювання землі – визначення розміру земельного паю (частки) у власності на землю кожного члена сільськогосподарського підприємства.

Власники сертифікату на право на земельну частку (пай) можуть передати право на них в оренду, спадщину, дарувати, обмінювати і головне — безперешкодно отримати свою земельну частку в натурі з одночасною видачею на неї Державного акта на право власності.

Середній розмір земельного паю по Україні становить 4,2 га сільськогосподарських угідь .

6. Організаційно-правові форми підприємств в умовах ринку

Ринкові відносини передбачають функціонування різних організаційних форм:

Акціонерне товариство – це підприємство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості.

Акціонерне товариство може бути двох видів:

- відкрите, акції якого розповсюджуються без обмежень для придбання;
- закрите, акції якого розповсюджуються тільки між засновниками.

Товариство з обмеженою відповідальністю – це підприємство, яке має статутний фонд, поділений на частки в розмірах, визначених установчими документами.

Сільськогосподарський виробничий кооператив (СВК) – це підприємство, створене фізичними особами для спільного виробництва на засадах обов’язкової трудової участі в процесі виробництва.

Особисте підсобне господарство – форма ведення сільськогосподарського виробництва, що здійснюється особистою працею громадянина та членів сім’ї з метою задоволення власних потреб у продовольстві і реалізації лишків сільськогосподарської продукції.

Державне підприємство засноване на державній, загальнодержавній або комунальній власності.

Спільне підприємство – це підприємство, що базується на спільній власності українського та іноземного учасника з метою одержання прибутку.

Селянське (фермерське) господарство (СФГ) – це підприємство, форма підприємництва громадян, які виявили бажання переважно особистою працею членів цього господарства виробляти товарну продукцію сільського господарства, займатися її переробкою і реалізацією.

7. Установчі документи та реєстрація нових формувань

Для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи: засновницький договір між учасниками та статут, які являють собою добровільно укладені угоди економічно-правового характеру.

Розробка установчих документів здійснюється з дотриманням принципів: добровільності, відкритості, пріоритетності, обов'язковості соціальної захищеності працівників.

Засновницький (установчий) договір містить принципові засади створення і функціонування підприємства, визначати порядок спільної діяльності, умови формування майна.

Статут підприємства визначає питання його діяльності, містить приблизну схему і принципи побудови, включає найменування юридичної особи, відомості про місце її знаходження, адресу, визначає органи управління, їхню компетенцію, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього.

Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності провадиться уповноваженими державними органами влади за процедурою передбаченою Законом України "Про підприємництво" та Положенням про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності.

8. Агропромислова інтеграція

Підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою виробничу, наукову, комерційну та інші види діяльності, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України.

Асоціація – це договірне об'єднання підприємств, створене з метою постійної координації господарської діяльності з метою поєднання інтересів підприємств.

Агрофірма – с. г. підприємство, яке додатково займається переробкою, виробництвом продуктів харчування, має власні магазини, кафе, ресторани, де реалізують свою продукцію.

Холдингова компанія – це така форма акціонерного володіння капіталом, при якому материнська (головна) компанія, володіючи контрольним пакетом акцій дочірніх компаній, об'єднаних в єдину структуру, забезпечує собі управління і контроль за всіма підприємствами, що входять до її складу.

Консорціум - це тимчасові статутні об'єднання, форма господарювання, заснована на кооперації аграрних і промислових підприємств, а також банків з можливою участю в спільній діяльності підприємств та організацій інших галузей – будівельних, торгових, наукових тощо.

Концерн – статутне об'єднання підприємств, наукових організацій, банків тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств.

9. Економічна безпека, санація, банкрутство підприємства

Безпека підприємництва – це сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення

потенційних загроз та створення умов щодо забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їх цілей та завдань.

За джерелом походження загрози безпеці підприємництва можна поділити на:

Зовнішні загрози: робота спеціальних служб іноземних держав щодо добування інформації про економічні процеси в сфері підприємництва з метою здійснення анти конкурентних заходів; робота служб безпеки суб'єктів підприємницької діяльності як вітчизняних, так і зарубіжних, з метою придушення конкурентів, заволодіння ринками збуту чи майном конкурентів; протиправна діяльність організованих злочинних формувань та окремих осіб з метою заволодіння майном суб'єктів підприємницької діяльності.

Внутрішні загрози: протиправні чи інші негативні дії персоналу суб'єкта підприємницької діяльності; порушення встановленого режиму захисту інформації з обмеженим доступом для сторонніх осіб; порушення порядку використання технічних засобів; інші порушення правил режиму безпеки, діловодства тощо, які створюють передумови щодо реалізації протиправних цілей злочинними елементами чи іншими зацікавленими фігурантами; низький рівень кадрового, організаційно-правового, інформаційно-аналітичного забезпечення управління потенційними ризиками як від внутрішніх, так і від зовнішніх загроз.

За напрямками роботи ризики потенційних загроз умовно можна, поділити ще на дві великі групи: **економічні та режимно-охоронні.**

З викладеного випливають **завдання системи економічної безпеки підприємства:**

- захист законних прав та інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та їх співробітників;
- збір даних, їх аналіз, оцінка і прогнозування оперативної обстановки на підприємстві;
- вивчення та перевірка партнерів, клієнтів і конкурентів;
- своєчасне виявлення можливих зазіхань на об'єкт чи його співробітників;
- недопущення проникнення на об'єкт структур промислового шпionажу, злочинних формувань чи осіб із протиправними намірами;
- протидія технічному проникненню на об'єкт чи його комунікаційні системи;
- захист співробітників від насильницьких посягань;
- виявлення, попередження можливої протиправної чи іншої негативної діяльності співробітників суб'єкта підприємництва на шкоду його безпеці;

- збереження матеріальних цінностей, відомостей з обмеженим доступом; пошук та здобування необхідної інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень з питань стратегії і тактики подальшої підприємницької діяльності;
- фізична і технічна охорона будов, споруд, територій, транспортних засобів;
- формування у партнерів та клієнтури через засоби масової інформації позитивного іміджу про суб'єкт підприємницької діяльності, що повинно сприяти реалізації бізнес-проектів;
- відшкодування матеріальних та моральних збитків, спричинених неправомірними діями юридичних чи фізичних осіб; контроль за ефективністю функціонування системи безпеки.

Для вирішення цих завдань суб'єкти підприємницької діяльності створюють власні або використовують міжвідомчі служби безпеки.

Санація - це комплекс фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційних, соціальних заходів, які тісно пов'язані між собою і спрямовані на виведення підприємств із кризи й відновлення або досягнення ними прибутковості та конкурентоздатності.

Під банкрутством розуміють визнану арбітражним судом неспроможність боржника – суб'єкта підприємницької діяльності – відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури. При цьому боржником вважається такий суб'єкт підприємницької діяльності, який неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх сплати.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ

1. Інфраструктура ринку та її складові
2. Організація роботи товарних бірж
3. Основні поняття про елементи ринкової інфраструктури.
4. Організація агросервісу в системі АПК.
5. Організація здійснення лізингових операцій.
6. Організація соціальної інфраструктури.

1. Інфраструктура ринку та її складові

Прибуток підприємця залежить від його спроможності реалізувати максимальну кількість продукції за максимально високою ціною. Таку можливість йому надає відкрита та доступна, з максимальною концентрацією попиту і пропозиції система, яка складається з місцевих, зовнішніх і національного ринків.

Особливо гостро проблема реалізації продукції постає перед виробниками сільськогосподарської продукції, оскільки їхній товар, як правило, об'ємний, швидко псується, потребує спеціальних видів транспорту чи попередньої підготовки до реалізації. До того ж рослинницька продукція має сезонний характер виробництва, тому виникають проблеми, пов'язані з довгостроковим її зберіганням, великими партіями, створенням власних каналів розподілу.

Ринок - це сукупність соціально-економічних відносин у сфері обміну, за допомогою яких здійснюється реалізація товарів.

Сільське господарство обслуговується системою ринків, що включає такі їх види:

- ринок основних видів с. г. продукції (зерна, цукрового буряка);
- ринок засобів виробництва;
- ринок послуг;
- ринок робочої сили;
- ринок цінних паперів.

Інфраструктура ринку – це сукупність допоміжних ланок і установ виробничої і невиробничої сфери, які прискорюють та полегшують укладання й здійснення ринкових угод.

Елементи ринкової інфраструктури:

- товарні біржі (ж постійно діючий ринок оптової торгівлі)
- брокерські контори
- біржі праці
- комерційні банки
- торгові дома
- аукціони
- консалтингові фірми
- рекламні агентства
- аудиторські та податкові установи
- оптово-продовольчий ринок
- ярмарок сільськогосподарської продукції
- споживча кооперація

2. Організація роботи товарних бірж

Товарна біржа – це організація, що об'єднує юридичних та фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, яка полягає в наданні послуг в укладанні біржових угод, виявленні цін, попиту й пропозиції на товари, вивчення, упорядкування, прискорення товарообігу і пов'язаних з ним торгових операцій.

Завдання товарної біржі:

- організація постійно діючого товарного оптового ринку;
- здійснення котирування (визначення) цін на продукцію, яка реалізується через дану товарну біржу;
- надання членам та відвідувачам організаційно-посередницьких та інформаційних послуг при здійсненні угод;
- збір, обробка, аналіз, розповсюдження інформації про кон'юнктуру біржової торгівлі.

Основні учасники біржової торгівлі:

- брокери – торгують за дорученням клієнтів за комісійну винагороду;
- дилери (спекулянти) – самостійно торгують, використовуючи власні кошти;
- маклери – працівники біржі, які ведуть торги, фіксують усну згоду брокерів на укладення угоди. ;
- спеціалісти – аналізують ситуацію на торгах і консультують учасників;
- організатори торгів – забезпечують функціонування біржового процесу;
- керівники біржі – відповідають за дотримання діючого законодавства та за правила роботи біржі;
- працівники апарату біржі, що технічно супроводжують біржову діяльність.

Місце на біржі – це окремий столик (кабіна), обладнаний телефоном, телефаксом, комп'ютером з виходом на електронне інформаційне табло біржі. Кожне місце має свій номер. Члени біржі можуть здавати власне місце в оренду згідно з установленими правилами біржі.

Види біржових угод :

Біржова угода – це угода купівлі-продажу, або угода про взаємну передачу прав і обов'язків щодо біржового товару, допущеного до обігу на біржі.

Угоду вважають укладеною, якщо є усна домовленість брокера, зафіксована маклером.

Біржові угоди прийнято поділяти на дві групи – угоди з реальним товаром; угоди з правами на товар.

- **Угода з коротким строком поставки** (у міжнародній практиці такі угоди називаються “касові” або “спот”). Виконання таких угод починається із моменту їх укладання, а поставка товару здійснюється в термін протягом 1 до 30 днів.

- **Угоди з відстроченою поставкою** (“форвард”) – це взаємопередача прав і обов’язків на реальний товар з відстроченою поставкою, на агропродукцію – 3,6,9 місяців. Об’єктом торгівлі при форвардних угодах є товар, який буде вироблено (вирощено) на момент його поставки. Такі угоди дають змогу товаровиробнику самому авансувати майбутнє виробництво.

Ф’ючерсні угоди – укладаються не на обсяги товару, а тільки на певну кількість контрактів. Об’єктом ф’ючерсної угоди може бути тільки один вид продукції. Мета укладання ф’ючерсної угоди – одержання різниці між ціною контракту на момент його укладання та ціною на день закінчення контракту. Якщо за цей період ціна зросте, то продавець програє.

Опціонна угода – це контракт між двома контрагентами, один з яких одержує премію і бере на себе зобов’язання продати чи купити, а другий сплачує премію та одержує право купити чи продати певний товар за конкретною ціною протягом визначеного терміну.

Особливістю опціонних угод є те, що покупець опціону, сплативши його вартість (премію) продавцеві, надалі має право на вибір – купити товар за визначеним контрактом ціні чи відмовитися від його купівлі.

Отже, як ф’ючерсні, так і опціонні угоди певною мірою забезпечують страхування від коливання цін і мають важливе значення .

Котирування цін :

Ціни на біржі формуються вільно, визначаються на кожен вид сільськогосподарської продукції, виходячи із попиту та пропозиції. На біржі використовуються такі поняття цін:

- Ціна продавця – зазначається в заявці на продаж.
- Ціна покупця – вказується в заявках на купівлю.
- Ціна біржової угоди – остання з тих, які названі покупцем та продавцем під час біржових торгів на конкретну позицію товарів, що зафіксована біржовим маклером.
- Котирувальна ціна – це ціна, визначена котирувальною комісією біржі шляхом аналізу цін біржових угод, цін продавців і покупців на підставі єдиних критеріїв та спеціальних методів.

3. Основні поняття про елементи ринкової інфраструктури

Агроторговий дім – це оптова фірма, яка здійснює операції з реальним товаром за власний рахунок або від імені виробників, споживачів.

Аукціони – це відкритий продаж товару у встановленому місці та визначений час на основі змагальності покупців. Ціною укладеної угоди є найвища із них, що названа в процесі торгу.

Ярмарки – це періодична форма оптового ринку на основі огляду товару або його зразків.

Оптово-продовольчий ринок (ОПР) – це місце здійснення регулярних торгових угод на підставі організованої продажі та купівлі певних видів сільськогосподарської продукції і продовольства.

Споживча кооперація – це об'єднання громадян для виробництва товарів та надання послуг на засадах економічного співробітництва.

Фірмові магазини – власні магазини підприємств через які здійснюється реалізація виробленої продукції.

4. Організація агросервісу в системі АПК

Сервіс – це надання послуг чи постачання товарів необхідних для здійснення основної виробничої діяльності.

Агросервіс – це сфера аграрного бізнесу, яка являє собою систему підприємств різних форм власності, що забезпечують с. г. товаровиробників товарами та послугами виробничого характеру, а саме:

- матеріально-технічне забезпечення (постачання техніки, запасних частин, пально-мастильних матеріалів, засобів захисту рослин, мінеральних добрив, сортового та гібридного насіння).
- ремонт і обслуговування машинно-тракторного парку.
- транспортні послуги.
- агрохімічні роботи .

5. Організація здійснення лізингових операцій

Лізинг-це договір, укладений двома сторонами, відповідно до якого лізингодавець надає в користування лізингоодержувачу об'єкт лізингу на визначений період і за певну плату, лізингодавець зберігає за собою право володіння переданим в оренду майном.

Зокрема об'єктом лізингу можуть бути такі основні засоби виробництва:

- трактори
- комбайни
- сівалки
- машини для обробітку фунту
- устаткування для ремонтних майстерень
- різні виробничі будівлі та споруди

Суть лізингової операції:

1. с.-г. підприємство, в якого відсутні власні кошти, вибирає виробника необхідних йому основних засобів виробництва.

2. с.-г. підприємство звертається в лізингову компанію з пропозицією про укладання лізингової угоди.

3. лізингодавець придбаває такі засоби і передає їх лізингоодержувачу в тимчасове користування за відповідну плату згідно з договором.

Є два **види лізингу**:

- фінансовий лізинг
- оперативний.

Фінансовий лізинг – по завершенні строку угоди фінансового лізингу об'єкт лізингу переходить у власність лізингоодержувача або викуповується ним за залишковою вартістю.

Оперативний лізинг – після завершення строку угоди об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю.

6. Організація соціальної інфраструктури

Соціальна інфраструктура – це сукупність підприємств, установ і закладів, які забезпечують соціально-культурні та житлово-побутові умови сільського населення.

Соціальна інфраструктура складається з таких двох блоків :

I. Служби і підрозділи, що функціонують безпосередньо на підприємствах:

- навчально-виробничі класи
- їдальні, буфети, польові кухні
- читальні зали
- кімнати відпочинку
- фельдшерсько-акушерські пункти
- душові кімнати
- профілакторії
- служби охорони праці
- служби доставки працівників до робочих місць
- виїзна торгівля

II. Служби та організації, що обслуговують все населення села:

- Дошкільні дитячі заклади
- Відділення зв'язку
- Заклади освіти, спорту і культури
- Медичні заклад (лікарні, поліклініки, амбулаторії)
- Магазины, кафе, громадське харчування
- Житлово-комунальні служби
- Будинки (центри) побуту
- Торговельні заклади

ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ВИРОБНИЦТВА

- 1.Класифікація засобів виробництва.
- 2.Обґрунтування потреби підприємства засобах виробництва.
- 3.Планування та організація використання машинно-тракторного парку.
- 4.Планування та організація використання вантажного автотранспорту.
- 5.Організація технічного обслуговування технічних засобів.
- 6.Планування потреби в оборотних засобах.

1. Класифікація засобів виробництва

Засоби і предмети праці розрізняють за роллю їх у процесі виробництва, строком використання та вартістю і поділяють на основні й оборотні, виробничі та невиробничі.

Ті елементи, що беруть безпосередню участь у виробництві продукції, називають виробничими засобами.

Залежно від галузі, в якій вони функціонують, розрізняють виробничі засоби сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення, які задовольняють культурно-побутові потреби населення.

За строком використання та вартістю засоби праці поділяють на основні й оборотні.

До основних належать ті, що служать кілька років, зберігаючи початкову фізичну форму. Спрацювання їх відбувається поступово, у міру використання. Тому вартість цих засобів переносять на вироблений продукт протягом усього строку існування частинами пропорційно до їхньої участі в процесі виробництва.

Оборотні засоби беруть участь у виробництві або в невиробничій сфері протягом одного року або навіть одного виробничого циклу, після чого припиняють своє існування, їх вартість повністю переноситься на створений продукт. До цієї групи засобів умовно відносять також малоцінні предмети довгострокового використання.

Амортизація основних засобів – це процес втрати ними своєї вартості й поступового перенесення її на вартість виробленої продукції з наступним нагромадженням грошових коштів для відтворення основних засобів.

2. Обґрунтування потреби підприємства та його підрозділів у засобах виробництва

Засоби виробництва на підприємстві створюються залежно від спеціалізації, розміру території, географічного положення, природних умов, прийнятої технології виробництва і забезпеченості трудовими ресурсами.

Підприємствам тваринницького напрямку потрібні приміщення для утримання худоби і птиці, кормоцехи, силосні та сінажні споруди, приміщення для первинної обробки або сортування продукції, гноєсховища тощо.

При розвинутому овочівництві споруджують теплиці й парники, овочесховища, пункти переробки продукції.

Зернові підприємства потребують токів, системи машин для сушіння та очищення зерна, приміщень для його зберігання тощо.

Оскільки виробництво на сучасних сільськогосподарських підприємствах є високоомеханізованим, їм необхідно мати ремонтні майстерні, навіси та спеціальні майданчики, гаражі для зберігання техніки, нафтобази, складські приміщення різного призначення тощо.

Розміри виробничих приміщень визначаються їхньою місткістю:

- тваринницьких – у головомісцях;
- складських – у тоннах або кубічних метрах;
- гаражів і навісів – в умовних машино-місцях (становить 8 м²);
- майданчиків – у квадратних метрах;
- ремонтних майстерень – у квадратних метрах та умовних ремонтах

тощо.

При визначенні потреби в тваринницьких приміщеннях певного призначення виходять із кількості поголів'я і продуктивності тварин на найближчі 5-6 років та найбільш прийнятної технології їх утримання.

Визначаючи потребу в гаражах для зберігання технічних засобів, виходять із найраціональнішої форми зберігання певних об'єктів у закритих чи відкритих приміщеннях, на майданчиках.

Вибір проектів складських приміщень ґрунтується на таких показниках, як обсяг продукції або матеріалів, що підлягав одночасному зберіганню, технологія зберігання, рівень механізації вантажно-розвантажувальних робіт та зручність використання механізмів.

Проект ремонтної майстерні вибирають, виходячи з планової кількості й трудомісткості ремонтів і технічного обслуговування, що будуть виконуватись у цій майстерні.

Будівництво на сільськогосподарських підприємствах здійснюється господарським чи підрядним способом.

3. Планування та організація використання машинно-тракторного парку

Машинно-тракторний парк-це сукупність тракторів, комбайнів, інших сільськогосподарських машин і знарядь, що використовуються для механізації технологічних процесів .

Основні шляхи раціонального використання МТП:

- забезпечення відповідності кількісного і марочного складу технічних засобів розмірам, спеціалізації та природним умовам господарства;
- правильний розподіл робіт між тракторами і комбайнами різних марок.
- раціональне комплектування агрегатів із метою повнішого використання тягової потужності тракторів.
- правильна підготовка робочого місця та робочої зони;
- підвищення кваліфікації механізаторів і допоміжних працівників та матеріальної заінтересованості в кінцевому результаті виробництва.

В загальний обсяг тракторних робіт включають польові, стаціонарні, транспортні, навантажувально-розвантажувальні та земляні роботи і обчислюють в умовних еталонних гектарах.

Річний обсяг робіт у рослинництві визначають множенням планових посівних площ на нормативи умовних гектарів з розрахунку на 1 га .

Норму виробітку в еталонних гектарах визначають множенням коефіцієнта перерахунку фізичних тракторів в еталонні на тривалість зміни 7 год.

Кількість нормо-змін визначається діленням обсягу робіт на норму виробітку трактора певної марки.

Щоб перевести фізичні гектари в еталонні необхідно перемножити кількість виконаних нормо-змін тракторами конкретної марки на змінну норму виробітку в еталонних гектарах

Собівартість механізованих робіт складається з прямих і накладних витрат.

До прямих витрат належать оплата праці механізаторів, вартість палива і мастильних матеріалів, амортизаційні відрахування по силових і робочих машинах, витрати на їх поточний ремонт і техогляди.

До накладних – оплата праці управлінсько-обслуговуючого персоналу, амортизаційні відрахування на обладнання і приміщення, витрати на їх поточний ремонт, на заходи техніки безпеки, спецодяг, страхові платежі та ін.

Загальну собівартість механізованих робіт обчислюють діленням суми витрат на обсяг робіт (умовний еталонний гектар).

Основним завданням при комплектуванні машинно-тракторного парку господарства є його достатність для своєчасного виконання всіх виробничих операцій. Слід уникати багато марочності однотипних машин, а купуючи нові, треба дбати про те, щоб вони за своїми параметрами доповнювали існуючий парк.

Потребу виробничого підрозділу в засобах механізації розраховують за технологічними картами вирощування, збирання культур та обслуговування тваринництва. Відповідно до прийнятої технології та строків виконання

механізованих робіт складають графік завантаження техніки у певні періоди сільськогосподарських робіт, підсумовують за періодами потребу в агрегатах і окремих силових та робочих машинах й визначають потребу кожного виду і марки машин на весь сільськогосподарський рік.

При складанні агрегатів беруть до уваги лише ті з можливих варіантів, які за економічною оцінкою найдоцільніші.

Для визначення кількості агрегатів і машин, що входять до їхнього складу, користуються формулами: $K = O / D \cdot H \cdot K$; $K = K \cdot Ч$,

де K – кількість агрегатів;

O – обсяг роботи певного виду;

D – кількість днів у періоді;

H – змінна норма виробітку;

K – коефіцієнт змінності;

K – кількість машин, необхідних для комплектування агрегатів;

$Ч$ – кількість машин у складі одного агрегату.

Для визначення **річної потреби в тракторах** і сільськогосподарських машинах господарства в цілому, розраховують кількість тракторів в еталонному вимірі за формулою:

$Ч = O / D \cdot K \cdot H \cdot K$, де

$Ч$ – кількість тракторів в еталонному вимірі;

O – обсяг роботи в умовних еталонних гектарах;

D – кількість робочих днів на рік або в періоді;

K – середній коефіцієнт змінності;

H – змінна норма виробітку еталонного трактора в умовних (еталонних) гектарах;

K – нормативний коефіцієнт технічної готовності.

Після визначення загальної потреби в тракторах в еталонному вимірі розраховують потребу в них за типами і марками. При цьому виходять із структури посівних площ та фактичного завантаження тракторів спеціального призначення (просапних, у тому числі бурякових) і підраховують потребу в цих типах силових машин.

Залежно від потужності тракторів, видів і строків виконання робіт, наявності техніки на підприємстві комплектують агрегати:

- прості (з однією причіпною або начіпною машиною),
- складні (більш як з однієї машини певної марки),
- комбіновані (в їхньому складі різні машини, що водночас виконують кілька технологічних операцій: сівка з одночасним боронуванням, коткуванням тощо) агрегати.

З технічного погляду основною вимогою до раціонального агрегату є найповніше використання тягової потужності трактора і робочого часу при

роботі на оптимальній швидкості, а з економічного – найвища продуктивність агрегату за 1 годину роботи й найменші витрати коштів на її одиницю.

4. Планування та організація використання вантажного автотранспорту

Транспортні роботи на сільськогосподарських підприємствах характеризуються великою номенклатурою вантажів, більша частина яких є терміновими, порівняно невеликою середньою відстанню перевезень, різницею у фізичних і хімічних властивостях вантажів, неоднаковими дорожніми умовами перевезень.

Ці особливості зумовлюють застосування різних видів транспортних засобів, а саме:

- автомобілі
- трактори
- робоча худоба

Автомобілі розрізняють за вантажопідйомністю (3; 4; 5 т і більше) і типом кузова (бортові, самоскиди, цистерни, трейлери та ін.).

Тракторний транспорт - це переважно колісні трактори різної потужності з бортовими або самоскидними візками вантажопідйомністю 4-12 т. їх використовують для перевезення досить великих партій вантажів на відстань 10-12 км або для систематичного обслуговування тваринництва в агрегаті з машинами лише на тракторній тязі (наприклад, кормороздавачі).

Робочу худобу (коні, воли тощо) використовують для перевезення невеликих партій вантажів на короткі відстані.

Види перевезень:

Зовнішні перевезення – найбільш віддалені, їх здійснюють переважно власним чи залученим автотранспортом.

Внутрішньогосподарські перевезення практикують при обслуговуванні виробничих і господарських підрозділів: перевезенні сировини або готового продукту з поля й на поле чи на тваринницьку ферму. Для цього призначений тракторний (малої потужності) і гужовий транспорт.

Внутрішньосадибні перевезення – це транспортування кормів із сховища на ферму чи гною з ферми у гноєсховище. Для їх виконання використовують здебільшого гужовий транспорт.

Вантажі класифікують за фізико-механічними властивостями (тверді, рідкі, газоподібні), способом навантаження і розвантаження (навалочні, насипні, наливні, штучні), об'ємною масою (за класами) і терміновістю.

Потребу в автомобілях визначають за кількістю перевезених вантажів, відстанню їх перевезення, строками виконання робіт, змінною продуктивністю однієї машини.

Кількість автомобілів, потрібних для виконання певної роботи, можна обчислювати за формулою

$$K = O : P \cdot D \cdot K,$$

де K – кількість автомобілів

O – обсяг вантажів, які підлягають перевезенню, т

P – продуктивність за зміну

D – кількість днів роботи

K - коефіцієнт змінності.

Для планування річної потреби в автотранспорті й використання його протягом року доцільно скласти план-графік.

Послідовність розрахунків при плануванні може бути така:

- Визначають вид і масу вантажу, відстань його перевезень, календарні строки перевезення вантажу та кількість робочих днів, марку автомобіля і його вантажність, кількість рейсів за зміну і за день.

- Потім, помноживши масу вантажу, який перевозить один автомобіль даної марки за один раз, на кількість рейсів за день, обчислюють його денну продуктивність (тонн). Після множення денної продуктивності на строк виконання роботи (днів) дістають продуктивність автомобіля за зазначений період перевезення вантажу.

- Поділивши загальну масу вантажу на продуктивність одного автомобіля відповідної марки за весь період, матимемо кількість автомобілів для перевезення вантажу в зазначений термін.

Планування вантажоперевезень включає визначення їх загального обсягу, раціональний розподіл за часом, за напрямками і видами транспортних засобів. В аграрних підприємствах обсяг вантажів у тоннах визначають за технологічними картами вирощування сільськогосподарських культур і виробництва продукції тваринництва з одночасним урахуванням перевезень різних матеріалів (наприклад, будівельних), мінеральних добрив, нафтопродуктів, палива тощо, обсягу робіт з обслуговування соціальної сфери.

Планування витрат і собівартості автотранспортних робіт

До витрат на утримання і використання власного вантажного автотранспорту належать:

- оплата праці шоферів і працівників гаража;
- вартість палива і мастильних матеріалів;
- амортизація і поточний ремонт автомобілів, причепів, гаражів і обладнання;
- знос і ремонт авто шин;

- інші витрати (матеріали, інструмент, електроенергія тощо).

Для визначення собівартості одиниці роботи загальну суму витрат (у цілому по автопарку і для окремих марок автомобілів) ділять на плановий обсяг перевезень, пробігу і вантажообігу (собівартість 1 т перевезень, 1 км пробігу, 1 т/км, 1 год.).

Складання плану роботи автопарку має на меті розробку організаційно-технічних заходів щодо підвищення його продуктивності й зниження собівартості перевезень. Ці заходи спрямовані на економію палива і мастильних матеріалів, шин, підвищення технічної швидкості руху автомобілів і збільшення строків міжремонтних пробігів, поліпшення обліку та вдосконалення стимулювання працівників автопарку.

5. Організація технічного обслуговування технічних засобів

Ремонтна база сільського господарства складається з власних ремонтних майстерень підприємств, спеціалізованих та майстерень загального призначення, а також районних і обласних ремонтних заводів.

Обсяг роботи майстерні визначають у натуральних одиницях (за видами ремонтів і марками машин та двигунів, які ремонтують), в людино-годинах та вартісних показниках (валова і товарна продукція).

Виробничу потужність майстерні визначають в умовних ремонтах.

За умовний ремонт беруть обсяг ремонтних робіт трудомісткістю 300 люд.-год. Для обчислення виробничої потужності (програми) в умовних ремонтах необхідно розрахувати всю програму за трудомісткістю й поділити результат на 300 год.

Загальну трудомісткість програми встановлюють множенням кількості робіт кожного виду на нормативну трудомісткість цієї роботи.

Собівартість ремонту складається з таких статей витрат:

- оплата праці ремонтних працівників, інженерно-технічного персоналу, службовців і обслуговуючих робітників з нарахуваннями;
- вартість запасних частин та ремонтних матеріалів;
- відрахування на амортизацію будівель і обладнання майстерні та на їхній поточний ремонт;
- інші прямі витрати, пов'язані із придбанням інструментів, предметів протипожежної охорони, техніки безпеки і охорони праці.

Організація зберігання техніки. Умови, в яких зберігається техніка, значно впливають на строк використання, технічну готовність машин, витрати на ремонти і технічне обслуговування, а також на витрати пально-мастильних матеріалів при виконанні робіт.

Залежно від тривалості розрізняють:

- міжсезонне (при перерві у використанні до 10 днів),
- короткострокове (від 10 днів до 2 міс),

- довгострокове зберігання (більше як 2 міс).

Відповідно до способу зберігання і типу техніки базою зберігання можуть бути:

- гаражі,
- навіси,
- спеціальні майданчики з твердим покриттям.

6. Планування потреби в оборотних засобах

Нафтогосподарство має свою територію, матеріальну базу й робочу силу. До його складу входять споруди та обладнання для зберігання і видачі нафтопродуктів.

Основні функції нафтогосподарства:

- одержання, зберігання й видача нафтопродуктів;
- облік надходження і витрачання нафтопродуктів, контроль якості;
- розробка і впровадження заходів щодо економії палива та мастил.

Усі нафтопродукти поділяють:

- основне паливо (дизельне, бензин, керосин);
- мастильні матеріали (моторне й трансмісійне масло, консистентні, індустриальні та інші мастила).

Нафтопродукти витрачають на виконання механізованих робіт, холості переїзди тракторів, комбайнів і автомобілів, доставку сільськогосподарських машин на поле та з поля до місць тимчасового або постійного зберігання, змащування робочих машин і механізмів, обкатування нової техніки, під час ремонтів та технічного обслуговування тощо.

Важливе значення для зниження собівартості продукції, послуг і робіт має економія нафтопродуктів, основні шляхи якої:

- транспортування та зберігання у герметичних ємкостях;
- заправлення машин лише закритим способом;
- раціональне комплектування агрегатів і скорочення холостих переїздів, завчасною розробкою маршрутів;
- жорсткий контроль за використанням усіх видів нафтопродуктів.

Планування потреби в кормах.

Перший спосіб передбачає використання даних щодо середньорічного поголів'я худоби за статевіковими групами і нормативи річної потреби різних видів кормів на одну голову. Перемноживши ці величини одержують планову потребу в кормах на поголів'я тварин.

При другому способі потребу в кормах визначають за плановими даними виробництва окремих видів тваринницької продукції, нормами витрат кормових одиниць на виробництво одиниці продукції і раціональної для умов конкретного господарства структури кормів. За вмістом кормових одиниць в 1 ц фізичних кормів обчислюють потребу в них у натуральному виразі

Страховий фонд планують на концентровані корми – 8-10 відсотків, грубі і соковиті – 15 відсотків від річної їх потреби. Покриваються ці фонди тими видами кормів, які добре зберігаються більше року (концентровані, солома, силос).

Планування потреби в насінні.

Передбачається розрахунок потреби й вартості насіння, а також сортооновленням, сортозаміною та виробництвом власного насіннєвого матеріалу.

Потребу в насінні планують, виходячи з посівних площ і вагових норм його висіву. Норму висіву зерен на 1 га визначають на підставі досвіду господарства за попередні роки й рекомендацій наукових закладів з урахуванням господарської придатності насіння.

У плані передбачають створення в необхідних розмірах відновлювального страхового фонду насіння розміром 10-15 відсотків від загальної потреби в насінні ярих культур.

Заміну сорту певної культури планують з появою нових продуктивніших районованих сортів порівняно з тими, що їх вирощують. У таких випадках передбачають придбання насіння в спеціалізованих насінницьких господарствах чи науково-дослідних установах.

Планування нагромадження і використання добрив та засобів захисту рослин.

Використання добрив дає змогу активно регулювати забезпечення рослин поживними речовинами і програмувати умови одержання запланованого врожаю.

У процесі планування потреби в добривах застосовують розроблені науково-дослідними установами норм внесення гною, азотних, фосфорних і калійних добрив на 1 га посівів. Ці норми мають задовольняти потребу рослин у поживних речовинах, високу окупність використання добрив, забезпечити виробництво доброякісної продукції, розширене відтворення родючості ґрунту, запобігати шкідливій дії добрив на навколишнє середовище і якість продукції.

Такі нормативи розробляють для окремих природних регіонів і вони відповідають умовам тих господарств, де експериментально розробляються.

Планування захисту рослин.

План підприємства із захисту сільськогосподарських культур розробляється на підставі прийнятої науково-обґрунтованої системи захисту рослин, яка включає:

- виконання агротехнічних та інших профілактичних заходів щодо запобігання масовому розвитку бур'янів, хвороб і шкідників;

- запровадження стійких до хвороб сортів, біологічних методів захисту рослин, ефективних способів використання пестицидів.

У плані захисту рослин зазначають обсяги робіт, календарні строки їх виконання, норми витрат препаратів на одиницю робіт (га, т), загальну потребу в цих препаратах, спосіб виконання заходів власними засобами, із залученням спеціалізованих організацій, за допомогою сільськогосподарської авіації, а також вартість цих робіт.

Під час розробки плану використовують таку інформацію:

- площі сільськогосподарських культур;
- місткість зерносховищ, овоче - картоплесховищ;
- карти забур'яненості полів;
- визначають прогноз кількості шкідників, що ввійшли в зимівлю;
- норми витрат хімічних і біологічних препаратів.

У процесі здійснення планів передбачені роботи не є обов'язковими для виконання. Пестициди застосовують лише після обстеження посівів на виявлення шкідників і хвороб сільськогосподарських культур і встановлення доцільності виконання хімічних робіт.

ОРГАНІЗАЦІЯ І НОРМУВАННЯ ПРАЦІ. АТЕСТАЦІЯ І РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ РОБОЧИХ МІСЦЬ

1. Завдання, принципи та методи нормування праці в с. г. підприємствах.
2. Способи вивчення затрат робочого часу.
3. Нормування праці на механізованих польових роботах.
4. Нормування праці на транспортних і ручних роботах.
5. Нормування праці в тваринництві.
6. Принципи, завдання, форми наукової організації праці.
7. Наукова організація праці та атестація робочих місць.

1. Завдання, принципи та методи нормування праці в сільськогосподарських підприємствах.

Під нормуванням розуміють спостереження, які направлене на вивчення прийомів виконання робіт і встановлення науково обґрунтованих норм виробітку або норм затрат часу на виробництво певного продукту при дотриманні технологічної доцільності, економічної ефективності та встановленої якості робіт.

Завдання нормування – визначення норм затрат праці на виробництво одиниці праці чи готової продукції з урахуванням конкретних умов господарства.

Правильно поставлене наукове нормування в с. г. підприємствах служить важливим засобом удосконалення організації праці та зниження її затрат у процесі виробництва.

Суть нормування праці в тому, щоб визначити величину затрат живої праці на виконання певного виду роботи в конкретних техніко-організаційних умовах і встановити на цій основі міру праці.

У с. г. науково обґрунтовані норми допомагають:

- правильно розрахувати кількість і склад агрегатів при виконанні певного виробничого процесу,
- доцільніше розставити за робочими місцями с. г. машини та працівників,
- добиватися злагодженості та безперервності в роботі.

На підприємствах агропромислового комплексу нормування праці є об'єктивною необхідністю за будь-яких організаційних форм та умов господарювання. Без визначення обсягів робіт неможливо розрахувати потребу в робочій силі та фонд оплати праці, спланувати необхідну кількість працівників за періодами робіт, визначити показники господарської діяльності.

У нормах праці необхідно враховувати передовий досвід, раціональні режими праці та відпочинку виконавців. Крім того, норми праці повинні відповідати природно-економічним та організаційно-технологічним умовам виконання трудових процесів, а також бути об'єктивною основою побудови раціональних форм і систем оплати праці.

Нормування праці – це сукупність методів, прийомів та розрахунків за допомогою яких встановлюються обґрунтовані норми праці.

Вихідними величинами, що регламентують встановлення норм, є нормативи часу на виконання окремих елементів операцій за їх складовими: швидкість руху агрегату, ширина захвату агрегату, режим роботи устаткування та ін.

До **основних принципів** нормування праці, положення яких слід враховувати при визначенні норм виробітку, належить:

1. Економічне обґрунтування норм виробітку проводиться з урахуванням різниці продуктивності праці при входженні в роботу, в інтенсивний її період і при зниженні продуктивності внаслідок втоми.
2. На однакових роботах враховують дію сукупності всіх нормо утворюючих факторів.
3. Прогресивність норм праці залежить від технології виробництва, способу організації праці, робочих місць, методів та прийомів праці.

Методи нормування праці – це дослідження трудового процесу за основними його елементами та визначення способу, за допомогою якого встановлюється норма виробітку.

Існують два принципово відмінні методи нормування праці:

- сумарний
- аналітичний (за елементами).

Сумарний – норми виробітку встановлюють експериментальним шляхом не на окремі елементи трудового процесу, а відразу на весь процес, тобто сумарно, шляхом середнього фактичного виробітку групи працівників. Цей метод можна застосовують на обмежене коло робіт, термінові роботи на які норм виробітку немає.

Аналітичний метод нормування праці за елементами є основним методом нормування праці в с. г. він передбачає поділ процесу праці на окремі складові з наступним детальним вивченням методів та прийомів праці, затрат часу по кожному з них та визначенням раціональної послідовності виконання трудового процесу.

Аналітичний метод має два різновиди:

- аналітично-експериментальний
- аналітично-розрахунковий.

Аналітично-експериментальне нормування виключає проведення певних спостережень та досліджень безпосередньо при виконанні того процесу, на який встановлюється норма виробітку, ним користуються тільки для уточнення окремих та розроблення тимчасових норм, при різкій зміні умов виробництва, або при надходженні в господарство нових технічних засобів, на які немає норм у відповідних збірниках.

Аналітично-розрахунковий метод полягає в тому, що норми виробітку встановлюють за типовими нормативами, диференційованими за природно-організаційними умовами, цей метод є основним, бо він менш трудомісткий, ніж аналітично-експериментальний, і дає змогу при ретельному підборі нормативів встановити досить обґрунтовані норми виробітку. Проте обидва методи взаємопов'язані й доповнюють один одного.

У довідниках типові норми подаються диференційовано за групами, що відображають особливості різних природно-економічних зон. Це дозволяє спеціалістам підприємств підібрати відповідно до своїх умов достатньо обґрунтовані й точні норми виробітку для робіт за аналітичними технологіями та технічними засобами з метою, дотримання принципу рівної оплати за однакову працю.

2. Способи вивчення затрат робочого часу

Для вивчення затрат робочого часу використовують три способи: хронографія (фотографію) робочого дня, хронометраж і фотохронометраж.

Хронографія (фотографія) – це замір затрат часу за операціями та їх елементами в порядку послідовності їх використання з урахуванням всіх нормо утворюючих факторів протягом усього робочого дня.

Фотографію провадять з метою одержання вихідних даних для:

- • удосконалення організації праці та скорочення нераціональних затрат часу;
- • встановлення нормативів часу на виконання окремих елементів трудового процесу (підготовчо-заклучні роботи, основну роботу, додаткову, особисті потреби та відпочинок протягом зміни);
- • взаємоузгодження у виконанні робіт окремими робітниками.

Розрізняють індивідуальну і групову фотографію, самофотографію.

Хронометраж - це спосіб вивчення використання робочого часу на виконання окремих елементів операцій: прийомів, дій, рухів (один поворот агрегату; встановлення однієї рослини овочевих культур у саджалку).

Фотохронометраж – це комбінований вид спостережень, що включає фотографію робочого часу і хронометраж.

Виконавець, який обирається для спостережень, повинен мати відповідну кваліфікацію та певний досвід роботи на даному процесі і відповідати середнім показникам фізичної сили, бути типовим за статтю, віком та іншими параметрами. Розрахунки норм виробітку за всіх умов здійснюються на робочу зміну тривалістю 420 хвилин.

3. Нормування праці на механізованих польових роботах

Під час виконання трудового процесу на продуктивність праці виконавця або машинного апарату діють фактори, які прийнято називати нормо утворюючими. Під ними розуміють умови виробництва, які прямо або посередньо впливають на норму виробітку. До них належать природні, агротехнічні, біологічні, організаційно-технічні та соціально-економічні.

Вони бувають:

- Постійні: механічний склад ґрунту.
- Тимчасові: відхилення у вологості, рештки попередньої культури, забур'яненість, кліматичні умови.

До основних нормо утворюючих факторів належать:

- · вимоги агротехніки і якість виконання робіт;
- · питомий опір машин-знарядь;
- · врожайність та стан культур (вологість, забур'яненість, полеглість та ін.);
- · тягові показники тракторів і самохідних машин;
- · експлуатаційні особливості с. г. машин : ширина захвату, місткість насінневих ящиків, експлуатаційна надійність, санітарно-гігієнічні умови роботи механізаторів (жорсткість сидінь, зусилля на важелях і педалях та ін.);

- постійні показники полів(площа, довжина гону, конфігурація, рельєф, наявність перешкод);
- рівень кваліфікації механізаторів.

Продуктивність тракторних агрегатів при виконанні с. г. робіт у рільництві, а отже, і норма виробітку залежить від швидкості їх пересування по полю, ширини захвату робочих органів і питомої ваги часу продуктивної роботи протягом робочої зміни: $H = V \cdot Ш \cdot T \cdot 0,1$, ширину захвату визначають у метрах, швидкість руху – в кілометрах на годину, а виробіток – у гектарах.

4. Нормування праці на транспортних і ручних роботах

Для правильного застосування норм у господарствах при транспортних роботах проводять паспортизацію доріг, класифікацію вантажів, вивчення маршрутів перевезень.

Транспортні роботи в с. г. підприємствах виконуються в основному **двома видами транспортних засобів:**

1. тракторно-транспортними агрегатами (норму перевезень розраховують у тоннах);
2. автомобільним транспортом (норму перевезень розраховують у т/км).

До основних нормо утворюючих факторів вантажоперевезень будь-яким видом транспортних засобів належать:

1. вид транспортного засобу та його вантажопідйомність;
2. швидкість руху, відстань перевезень;
3. спосіб навантаження і розвантаження
4. дорожні (група доріг) і метеорологічні умови (сприятливі, несприятливі).

С. г. вантажі поділяють на чотири класи залежно від можливості використання номінальної вантажопідйомності транспортного засобу.

- до I класу належать ті види вантажів, якими можна завантажити транспортний засіб на його технічну вантажопідйомність (мінеральні добрива, гній, земля, будівельні матеріали та ін.);
- до II класу – вантажі, якими можна завантажити транспортний засіб на 80 відсотків (зерно, силос, зелена маса тощо);
- до III класу – відповідно на 60 відсотків (затарені овочі, фрукти, пресоване сіно та ін.);
- до IV класу – на 50 відсотків (сіно, солома, саджанці, розсада тощо).

Усі типи доріг за їх станом об'єднують у три групи:

1. дороги з асфальтним твердим покриттям без вибоїн і пошкоджень;

2. дороги гравійні, щебеневі, ґрунтові укатані, стерня зернових культур;

3. ґрунтові розбиті, з глибокою колією.

Від зазначених факторів (клас вантажів та групи доріг) значно залежить норма перевезень, що необхідно враховувати при розрахунках.

Норма автоперевезень обумовлена часом зміни, підготовчо-заклучних робіт, відпочинку і особистих потреб, рейсу, номінальною вантажопід'ємністю, коефіцієнтом її використання, відстанню перевезень:

$$H = (T_{зм} - T_{пз} - T_{воп}) V_n \cdot k \cdot V / T_p$$

Ручні роботи – це основні чи допоміжні роботи виконані за допомогою найпростіших знарядь виробництва (лопат, серпів, ножів) та без залучення сторонніх джерел енергії. Це садіння, догляд за рослинами, збирання врожаю тощо.

Нормо утворюючі фактори: вид рослин, технологія, забур'яненість, густина насадження тощо.

Норма виробітку залежить від часу зміни, підготовчо-заклучних робіт, особистих потреб; обслуговування робочого місця, відпочинку, продуктивності праці за годину: $H = (T_{зм} - T_{пз} - T_{оп}) П / T_{обс} + T_v + 60$.

5. Нормування праці в тваринництві

Для вивчення робочих процесів у тваринництві і розробці норм часу та норм обслуговування тварин велике значення має правильний облік нормо утворюючих факторів, які суттєво впливають на рівень продуктивності праці.

Нормо утворюючі фактори – це причини та умови, які обумовлюють продуктивність праці.

Кількість таких факторів у тваринництві та його галузях дуже велика, але впливають вони на норми праці неоднаково. Тому необхідно враховувати не всі нормо утворюючі фактори, а лише найбільш важливі.

У тваринництві нормо утворюючі фактори класифікуються так:

- технологія виконання робіт;
- рівень та засоби механізації;
- тип тваринницького приміщення;
- кваліфікація та досвід виконавців;
- вид тварин та напрями їх продуктивності;
- продуктивність тварин;
- спосіб та період утримання тварин;
- тип годівлі тварин.

Робочий час зміни – це час для виконання роботи без часу на обідню перерву.

За характером використання робочий час зміни поділяють на нормований та ненормований:

- До нормованого часу належать цілеспрямовані його витрати, які враховують при розробці технічно обґрунтованих норм.
- До ненормованих затрат робочого часу належать різні його втрати, а також час на виконання робіт, не передбачених виробничим завданням.

Час роботи – це час цілеспрямованих дій виконавців, спрямованих на досягнення виробничого результату. Він поділяється на підготовчо-заключний, основний та допоміжний.

- **підготовчо-заключний час**, це час на підготовку до роботи та її закінчення (наприклад, у молочному скотарстві збирання, підготовка та піднесення апаратів, миття посуду, здача продукції).
- **основний час** витрачається на безпосередню роботу виконавців та знарядь праці спрямовану на зміну предметів праці для досягнення кінцевого результату даного трудового процесу.
- **додатковий час** витрачається на забезпечення основної роботи: догляд за знаряддями та обладнанням, станом робочого місця.
- до **часу регламентованих перерв** у роботі належить час на особисті потреби виконавців та їх короткочасний відпочинок під час роботи, а також час перерв, обумовлених технологією та організацією процесу.

Заключним етапом нормування праці у тваринництві є встановлення поголів'я окремого виду худоби або птиці, яке повинне обслуговувати виконавець.

Норми обслуговування у тваринництві визначають відніманням від встановленої тривалість робочого дня у хвилинах нормативу часу на підготовчо-заключні операції, особисті потреби та відпочинок виконавця з розрахунку на повний робочий день поділивши результат на норматив часу на обслуговування однієї голови тварин за зміну. Останній показник включає нормативи часу на доїння, годівлю, очищення приміщень, прив'язування, відв'язування та інші разові роботи.

6. Поняття, принципи, завдання та форми наукової організації праці

Наукова організація праці – комплекс заходів, що забезпечують найефективніші поєднання людей із засобами виробництва в єдиному виробничому процесі на основі досягнень науки, техніки і передового досвіду.

Основні завдання й принципи наукової організації праці:

- найповніше використання робочої сили працівника;
- вдосконалення виробничих процесів для збільшення корисного часу зміни;
- створення для працюючих належних умов праці та відпочинку;
- безпека праці;

- зростання відповідальності й матеріальної заінтересованості в кінцевому результаті виробництва.

Розрізняють **цехову й бригадну** організаційні системи. У великих за розміром, господарствах найчастіше функціонує цехова організація. Цехи виділяються за галузевим принципом. У кожному з цехів створено окремі організаційні підрозділи зі своїми функціями.

За часом існування розрізняють постійні й тимчасові форми організації праці. Основними з них є бригада, ланка або група працівників.

Постійна бригада – це досить великий колектив працівників професійного складу, за яким на тривалий час закріплено землю або тварин і необхідні засоби виробництва для своєчасного виконання всіх робіт переважно власними силами й одержання запланованого обсягу продукції на основі матеріальної заінтересованості в кінцевих результатах виробництва на умовах госпрозрахунку, колективного підяду чи оренди, колективної або приватної власності.

Бригади класифікують за складом галузей (спеціалізовані, галузеві, комплексні) та рівнем механізації (ручна праця, механізована, комплексна механізація).

Формою внутрішньо бригадної організації є **ланка**. Потреба в них зростає при укрупненні господарств і бригад, створенні нових форм організації праці в умовах реформування сільського господарства.

Члени ланки на закріпленій ділянці виконують основні роботи з виробництва одного-двох видів продукції у рослинництві або на них припадає частина виробничого процесу в тваринництві. Ланки створюють наріз, сезон або невеликий проміжок часу для виконання певної роботи. Залежно від способу виконання виробничих процесів розрізняють ланки ручної праці, механізовані та комплексної механізації. Ланкову систему широко застосовують при вирощуванні всіх культур, особливо технічних і просапних.

На склад і розміри трудових колективів впливають такі основні **фактори**: природні умови, географічне положення й спеціалізація, розмір закріпленої площі або поголів'я тварин, склад основних засобів та рівень механізації, планова врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин, кваліфікація кадрів, наукова обґрунтованість норм виробітку, умови й прийняті форми організації праці.

Оптимальні розміри постійних виробничих підрозділів визначають за трьома методичними підходами.

- Перший із них полягає у використанні розроблених науковими установами нормативів розміру площі або кількості поголів'я тварин для конкретних природно-економічних умов зони, де розташоване підприємство. За цими даними на підставі технологічних карт розраховують обсяг кожного виду

робіт за періодами, ділять його на прийняту на підприємстві норму виробітку і таким чином визначають кількість працівників у колективі, що зможуть виконати даний обсяг роботи в зазначені терміни.

- За другою методикою застосовують нормативи навантаження посівів або поголів'я на одного працівника; діленням закріпленої площі або поголів'я тварин на цей норматив визначають необхідну чисельність колективу.

- Третій спосіб пов'язаний із встановленням оптимальних розмірів підрозділів для умов зони аналізом масових даних. При цьому користуються методом статистичних групувань і виявляють найефективніші розміри підрозділів як за площею посівів чи поголів'ям тварин, так і за кількістю працівників різних професій та кваліфікації. Застосування всіх трьох підходів потребує наявності на підприємстві адекватної умовам нормативної бази.

7. Наукова організація праці та атестація робочих місць

Умови праці – це сукупність факторів виробничого середовища, які в процесі праці впливають на працездатність і здоров'я людини. Тому поліпшенню таких умов, як елемента наукової організації праці, необхідно приділити особливу увагу.

Різноманітні умови праці поділяють на три основні групи: санітарно-гігієнічні, психофізіологічні та естетичні.

- До санітарно-гігієнічних умов належать температура, запиленість різноманітними домішками і бактеріями та загазованість повітря, освітленість робочих місць, рівень виробничого шуму й вібрації.

- Психофізіологічні умови праці повинні підтримувати відповідність між фізичним і психічним станом працівника й сприяти підвищенню продуктивності його праці.

- Естетичні умови відіграють важливу роль як фактор оздоровлення людини та зростання продуктивності і праці.

Виробнича естетика – це створення комфорту на кожному робочому місці, раціональне розміщення засобів і предметів праці з метою зручності їх застосування (зліва, справа, на певній висоті та відстані від руки тощо), дотримання чистоти і порядку на робочому місці, вибір приємного кольору пофарбування приміщення й усіх предметів навколо робочого місця, місць відпочинку; озеленення і впорядкування території, особливо місць відпочинку; наявність відповідного музичного супроводу. Ці умови тісно пов'язані з санітарно-гігієнічними й психофізіологічними і повинні діяти в комплексі з ними.

Розрізняють внутрішньо змінний, добовий, тижневий, місячний і річний режим. Внутрішньо змінний режим роботи та відпочинку – це порядок чергування їх протягом зміни або робочого дня;

- добовий – характеризується чергуванням періодів виробничого і особистого часу протягом доби;
- тижневий – визначається кількістю робочих днів на тиждень;
- місячний і річний режими – це кількість робочих тижнів, днів чергової відпустки.

Науковими установами рекомендовані правила чергування роботи та відпочинку протягом зміни: на роботах, не пов'язаних з особливим нервовим напруженням – 5 хв. відпочинку через кожні 1-1,5 год. роботи; при нормальній напруженості – перерва 10-15 хв. через 2 год.; на важких або одноманітних роботах – перерви частіші й триваліші.

Тривалість перерви на обід розраховують не лише на приймання їжі, а й з урахуванням часу для відпочинку, відновлення працездатності. На термінових роботах рекомендують застосовувати вахтовий метод при тривалості вахти від 3 до 6 год. У тваринництві замість тривалої перерви між циклами доцільно переходити на двозмінний режим роботи.

У сільському господарстві **робоче місце** – це зона дії працівника, розміщення засобів виробництва, необхідних для виконання певної роботи. На ньому, залежно від виду роботи, може працювати один чи кілька чоловік. Місце обмежене просторово (кабіна трактора або зерноочисна лінія, що складається з кількох машин і яку обслуговує група людей).

Ширшим є поняття **робочої зони**. Вона визначається як певна ділянка, на якій переміщуються засоби виробництва, тобто можуть одночасно існувати кілька робочих місць.

Робочі місця класифікують:

- за часом їх існування (постійні, тимчасові),
- рівнем механізації праці (ручна праця, механізовані (автоматизовані),
- кількістю працівників, що їх обслуговують (індивідуальні, колективні).

Атестація робочих місць передбачає визначення фактичного стану організації робочих місць і встановлення ступеня відповідності їх типовим операційним технологіям та вимогам наукової організації праці за такими факторами:

- відповідність кваліфікації виконавця функціям, які він виконує;
- забезпечення нормативно-технічною документацією, обладнанням, приладами, інструментом, машинами, а також встановленого технологією рівня механізації робіт;
- належний облік і аналіз роботи виконавців;
- відповідність вимогам організації та охорони праці;
- оцінка якості роботи.

Атестацію робочих місць здійснює атестаційна комісія. Вона складає акт атестації, де зазначається кількість не атестованих або умовно атестованих робочих місць за факторами атестації. На підставі цього акта у десятиденний строк розробляють організаційні й агрозоотехнічні заходи щодо приведення робочих місць у належний стан.

Розрізняють соціальну та економічну ефективність від впровадження заходів щодо наукової організації праці.

Соціальна ефективність полягає у поліпшенні умов праці, підвищенні професійного і культурно-освітнього рівня працівників, а в зв'язку із цим – у зменшенні травматизму та плинності кадрів і підвищенні продуктивності праці, тобто соціальний ефект може переходити в економічний.

Економічний ефект передбачає економію праці, матеріалів, капітальних вкладень і коштів на одиницю продукції або роботи.

Економію праці визначають зіставленням затрат праці на одиницю продукції (роботи) до впровадження накреслених заходів і після них.

Найбільший економічний ефект одержують при впровадженні не окремих пропозицій, а комплексу заходів, що передбачають поліпшення умов і безпеки праці, раціональний режим праці та відпочинку, використання передової техніки й технології виробництва.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ

1. Форми і системи оплати праці.
2. Оплата праці в рослинництві.
3. Оплата праці в тваринництві.
4. Оплата праці працівників обслуговуючих підрозділів.
5. Оплата праці керівників спеціалістів та обслуговуючого персоналу.
6. Оплата праці від валового доходу.

1. Форми і системи оплати праці

Правові, економічні і організаційні засади оплати працівників підприємств усіх форм власності і господарювання визначені Законом України “Про оплату праці”.

Статтею 23 Закону “Про оплату праці” передбачено виплату заробітної плати, нарахованої у грошовій формі, натурою там, де вона є традиційною або бажаною для працівників.

Відповідно до ст. 2 зазначеного закону в колективних сільськогосподарських підприємствах трудові і соціально-економічні відносини регулюються шляхом укладення колективного договору.

Види оплати: основна, додаткова, преміальна.

Форми оплати: відрядна і погодинна.

Системи оплати: відрядна, акордна, погодинна, оплата праці від валового доходу.

Відрядна та погодинна система оплати праці

При відрядній та погодинній системах оплати праці використовуються такі її **системи:** пряма відрядна; відрядно-преміальна; відрядно-прогресивно-преміальна; непряма відрядна; проста погодинна; погодинно-преміальна.

Пряма відрядна система—сутність у тому, що заробіток працівника перебуває в прямій залежності від індивідуального виробітку і за кожну одиницю роботи йому нараховується заробітна плата згідно з прийнятою в господарстві тарифною сіткою і нормами виробітку на дану роботу. *Тобто, скільки б одиниць роботи не виконав працівник, за кожну з них він отримує однакову оплату.* Відрядна розцінка при цьому за одиницю роботи визначається діленням тарифної ставки на встановлену в господарстві норму виробітку.

Наприклад, норма виробітку на оранці зябу на глибину 25-27 см трактором Т-150К становить 6 га. Робота тарифікується за V розрядом: тарифна ставка за норму – 6,32 грн., а за 1 га – 1,05 грн. (6,32:6) і при перевиконанні норми виробітку на будь-яку величину за понаднормативний гектар оранки також буде нараховано і 1,05 грн.

Відрядно-преміальна система. Сутність її в тому, що за обсяг виконаних робіт у межах встановленої норми виробітку за кожну одиницю виконаної роботи заробіток нараховується в межах прийнятої тарифної ставки, а за перевиконання норми виробітку передбачається премія в розмірах, встановленому у господарстві. *Премії можуть становити 30-50 відсотків від тарифної ставки за виконану понаднормативну роботу. Повернемося до вищенаведеного прикладу, якщо за нормативний оклад заробітна плата становить 1,05 грн., то за понаднормативний, за умов збільшення тарифної ставки на 50 відсотків оплата за 1 га дорівнюватиме 1,57 грн. (1,05-1,5).*

Непряма відрядна система застосовується переважно при оплаті праці допоміжних робітників: водіїв, майстрів-налагоджувальників, ремонтників, інших обслуговуючих виробництво працівників, за умов коди їх заробіток ставиться в пряму залежність від заробітної плати основних робітників.

Наприклад, комбайнеру нараховується оплата за відрядно-преміальною системою за кількістю скошених гектарів і намолоченого зерна, а помічнику комбайнера нараховується 70 відсотків заробітної плати та 50 відсотків зерна від оплати комбайнера, помічнику з посвідченням тракториста-машиніста – відповідно 80 та 50 відсотків оплати комбайнера.

Проста погодинна система передбачає, що заробіток робітника встановлюється на підставі погодинної тарифної ставки відповідно до

кваліфікації робітника і відпрацьованого ним часу. За способом нарахування заробітку за цією системою розрізняють погодинну, поденну і щомісячну_оплату.

Колективна акордна система передбачає оплату праці не за окрему виробничу операцію, а за комплекс взаємопов'язаних робіт. Акордна оплата визначається, виходячи з діючих норм, тарифів і розцінок, відповідно до переліку виконуваних робіт. *Проміжні розрахунки здійснюються за фактично виконані роботи.*

Акордно-преміальна система оплати праці

Сутність акордно-преміальної системи в тому, що основна оплата праці здійснюється за двома показниками:

- **обсяг виконаних робіт (відпрацьований час);**
- **кількість і якість виробленої продукції.**

Перша її частина виступає у формі авансу, що може бути як відрядним – за обсяг виконаних робіт, так і погодинним за відпрацьований час.

Друга частина оплати праці за кінцевий результат виробництва формується за рахунок коштів збільшення тарифних ставок на 25-50 відсотків при визначенні розцінок оплати за продукцію (величина відсотка залежить від досягнутого рівня виробництва: чим він вищий, тим більший і відсоток збільшення тарифу).

Методика розрахунку розцінок оплати праці за продукцію ґрунтується на використанні показників оплати за тарифом та доплат за продукцію й вихід валової продукції; розраховується за формулою

$$P = T \cdot K / B$$

де Р- розцінка оплати праці за одиницю продукції, грн.;

Т – тарифний фонд оплати праці на виробництві певної продукції, грн.;

К- коефіцієнт збільшення тарифу (1,2;-1,50); .

В – валова продукція, ц, шт., грн.

Розрахована таким чином розцінка оплати праці за продукцію є акордною оплатою, яка встановлюється після отримання продукції як добуток від множення кількості одиниць продукції на її розцінку. Різниця між виплаченим протягом року авансом і розрахованою сумою за продукцію і є тією різницею, що виплачується за другий показник пропорцій :0 до отриманого авансу.

Система оплати праці від валового доходу найбільш доцільна в умовах, коли відшкодування всіх витрат виробництва, у тому числі і на ‘ заробітну плату здійснюється за рахунок власних коштів.

Тарифна система, її призначення та складові частини

Основою організації оплати праці є тарифна система, яка містить тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні

характеристики (довідники). Тарифна система оплати праці використовується для розподілу залежно від їх складності, а працівників – залежно від їх кваліфікації розрядами тарифної сітки. Вона є основою формування та диференціації розмірів заробітної плати.

2. Оплата праці в рослинництві

Оплату праці поділяють на такі три види:

Основна оплата за:

- кількість виробленої продукції;
- відпрацьовані людино-години;
- обсяг виконаних робіт.

Додаткова оплата за:

- якість виконаних робіт і стислі строки виконання;
- підвищена оплата на Збиранні врожаю;
- доплати за стаж роботи в даному господарстві і кваліфікацію виконавця (класність);
- надбавки за роботу із захисту рослин і на різних видах техніки.

Преміювання за:

- збереження і ефективне використання техніки та подовження строків служби техніки;
- економію енергоресурсів та інших прямих витрат;
- досягнення високих врожаїв і прибутків.

Наведені категорії взаємопов'язані між собою і взаємозалежні одна від одної. Чим вища основна оплата праці, тим більша і додаткова, оскільки остання нараховується за відповідними відсотками (встановлюється в господарстві) до основної.

Усі ці системи мають певні переваги над оплатою праці лише за фактично виконані роботи, яка під час економічної кризи знову набула поширення.

Поточне авансування та стимулювання протягом року.

Загальний розмір авансу, виданий протягом року, складається з двох частин: поточного авансування за виконання фактичного обсягу робіт (чи відпрацьований час) та стимулювання протягом року.

У практичній діяльності реформованих с. г. підприємств застосовуються переважно **дві основні форми авансування – погодинне і відрядне.**

Розміри оплати при погодинному авансуванні встановлюються на підставі таких підходів :

- як добуток відповідної погодинної тарифної ставки на кількість відпрацьованих годин;
- у розмірі місячної ставки – як добуток відповідної денної ставки на кількість відпрацьованих повних робочих днів за місяць.

Відрядне авансування провадиться та фактично виконаний обсяг робіт, виходячи з існуючих норм виробітку та прийнятих у господарстві тарифних ставок.

Незалежно від обраної форми головна вимога – обґрунтування розміру самого авансу. Він не може бути меншим, ніж 50-60 відсотків загальної оплати.

Поточне нарахування доплати за продукцію, з огляду на можливі відхилення фактичної кількості від запланованих обсягів, рекомендується провадити з коефіцієнтом 0,5- 1.

Так, якщо в рослинництві господарство планувало провадити доплату за продукцію в розмірі 50 відсотків (акордний коефіцієнт при розрахунку розцінок 1.5). то при поточному авансуванні фактичний розмір оплати за тарифом може бути збільшений на 25-50 відсотків.

Наприкінці року здійснюють остаточне нарахування надбавок, доплат та їх коригування.

Доплати та премії за кінцеві результати виробництва

Основними видами оплати праці виступають доплата за продукцію та преміальні виплати за відповідні показники. Грошова оплата при використанні різних систем доповнюється натуральною оплатою.

При **акордно-преміальній системі** розцінки за продукцію встановлюють, як правило, для бригади, ланки в цілому. При цьому тарифний фонд оплати праці для розрахунку розцінок більшою мірою підвищується бригадам, ланкам, які досягають вищих показників урожайності сільськогосподарських культур порівняно з іншими підрозділами господарства, району, зони.

Норму виробництва продукції і розмір підвищення тарифного фонду оплати праці до 150 відсотків слід встановлювати так, щоб розрахована на її основі розцінка не призводила до збільшення витрат на оплату праці з розрахунку на одиницю продукції в цілому по господарству, а також не допускала випереджаючого зростання оплати праці порівняно з підвищенням її продуктивності.

Тарифний фонд оплати праці для розрахунку розцінок за продукцію визначають за технологічними картами, складеними для кожної культури на підставі запланованого обсягу робіт, включаючи роботи незавершеного виробництва, установлених норм виробітку і відповідних тарифних ставок.

Стимулювання підвищення кваліфікації

Особам, яким присвоєно I клас кваліфікації тракториста і звання “Майстер зрошення I класу”, “Майстер рослинництва I класу”, провадиться доплата до заробітку в розмірі 20 відсотків, а особам, яким присвоєно II клас кваліфікації тракториста-машиніста і звання “Майстер зрошення I! класу”, “Майстер рослинництва I! класу”, – 10 відсотків.

Стимулювання своєчасного та якісного збирання урожаю і заготівлі кормів.

Враховуючи особливо важливе значення проведення збирання врожаю, в господарствах, як правило, встановлюються підвищені розцінки з оплати праці для працівників, зайнятих на цих роботах. Найпоширенішим є традиційний порядок, при якому розцінки трактористам-машиністам збільшуються до 60 відсотків, а всім іншим працівникам, зайнятим на збиранні врожаю, до 5 відсотків.

Оплату праці працівників збирально-транспортних комплексів (загонів) на збиранні врожаю провадять залежно від фактичного заробітку трактористів-машиністів, які працюють на комбайнах та інших збиральних агрегатах (без урахування надбавки за класність).

Оплату праці водіїв автомобілів, які обслуговують збиральні агрегати, провадять у розмірі до 80 відсотків, начальників комплексів загонів – до 120 відсотків, а їх помічників – до 80-100 відсотків середнього заробітку трактористів-машиністів, які працюють на збиральних агрегатах.

Стимулювання за продовження строків служби техніки. Для стимулювання трактористів-машиністів за продовження строків служби тракторів і комбайнів їм видають надбавку за безперервну роботу на одному і тому ж тракторі або комбайні з урахуванням строків тривалості експлуатації машин у таких розмірах за кожний напрацьований еталонний гектар або нормо-змін.

Наприклад, при експлуатації трактора К-700 на 9-й і 10-й роки трактористам-машиністам виплачують і гри. 27 коп., за кожну відпрацьовану нормо-змін. Зазначену надбавку можна видавати щомісячно або в кінці року.

Надбавку видають на третій календарний рік роботи і більше, але за умови, що в тракториста-машиніста не було перерви в роботі на одному й тому ж тракторі, комбайні.

Стимулювання механізаторів за зменшення втрат і підвищення якості збираним врожаю, Трактористам-машиністам (комбайнерам), що намолотили зерна з гектара не менше, ніж установлено контрольним обмолотом, провадять доплату за останній зібраний на кожному гектарі центнер зерна.

За збереження і добре використання тракторів і сільськогосподарських машин виплачують премію (після закінчення ремонту тракторів і сільськогосподарських машин) у розмірі;

- трактористам до 40 відсотків;
- бригадирам, їх помічникам і майстрам – до 10 відсотків суми економії коштів.

- трактористу до 70 відсотків вартості зекономленого ним палива і мастильних матеріалів;
- бригадиру тракторно-рільничої (тракторної, комплексної) бригади до 7 відсотків.

3. Оплата праці у тваринництві

У с. г. підприємствах для оплати праці в тваринництві застосовують дві основні форми оплати – **відрядну і погодинну**.

При відрядній формі оплати праці провадять за кількість продукції відповідної якості або обсяг виконаної роботи, при погодинній – за фактично відпрацьований час.

Оплата праці тваринників при відрядній формі здійснюється за розцінками за центнер виробленої продукції, за вартість її в грошовому виразі або за одиницю валової доходу.

Розцінки за продукцію виробничим підрозділам визначаються на підставі норми виробництва продукції та акордного фонду оплати праці (тарифний фонд плюс доплата за продукцію).

Норма виробництва продукції бригаді, ланці або окремому працівникові встановлюється виходячи з реальної планової продуктивності худоби чи птиці на рік визначення розцінок з урахуванням досягнутого рівня продуктивності за попередні три роки і прийнятих у господарстві технічно обґрунтованих норм обслуговування поголів'я.

Тарифний фонд оплати для розрахунку розцінок за продукцію визначають на підставі нормативної чисельності працівників, розрахованої за нормами обслуговування, професійного складу тваринників і відповідних тарифних ставок.

При розрахунку розцінок за продукцію фонд оплати ділять на кількість одиниць відповідних видів продукції залежно від основного призначення галузі, питомої вага кожного виду продукції, строків виробництва та затрат праці на їх виробництво. Наприклад, у молочному тваринництві прийнято близько 90 відсотків річного фонду оплати відносити на оплату за молоко, а решту – на телят.

Натуральна оплата праці тваринників та їх преміювання

Позитивно зарекомендувала себе практика натурального преміювання працівників тваринництва за одержання високого ділового виходу молодняку, повне збереження поголів'я тварин і підвищення його продуктивності. При цьому за виконання умов преміювання працівникам ферм видавалось:

- для працівників з обслуговування великої рогатої худоби – теля одно-тримісячного віку для працівника;

- для працівників з обслуговування свиней — порося живою масою від 15 до 40 кг.

Премію можна нараховувати за результатами роботи за квартал, рік або окремі закінчені періоди виробництва продукції (нагул, відгодівля, вирощування молодняку тощо).

За досягнення високих показників атестаційна комісія підприємства присвоює звання „ Майстер тваринництва” I-II класу з надбавкою до основного заробітку відповідно 10-20 відсотків.

За безперервний стаж роботи з інтервалом від 3 до 15 років і більше виплачується надбавка від 8 до 16 відсотків річного заробітку.

4. Оплата праці працівників обслуговуючих підрозділів

Оплата праці в ремонтних майстернях

В оплаті праці працівників, зайнятих на роботах з ремонту і обслуговування техніки, с. г. машин, устаткування тваринницьких ферм тощо в ремонтно-механічних майстернях, найбільшого поширення набули дві системи – **відрядно - преміальна і погодинно-преміальна.**

Оплата праці водіїв автомобілів

Оплата праці водіїв вантажних автомобілів у сільськогосподарських формуваннях здійснюється згідно з **відрядною системою** за обсяг виконаних перевезень або по розцінках оплати за надані послуги за умов орендно-договірних відносин.

Оплата часу простою не з вини працівника проводиться з розрахунку не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу).

При відрядній системі оплати праці за обсяг перевезень водіям оплачують залежно від групи автомобілів за вантажопідйомністю і категорії вантажів, що перевозяться. Розцінки встановлюються за одну тонну перевезеного вантажу (з урахуванням затрат часу на вантажно-розвантажувальні роботи) і за один тонно-кілометр. Водіям I та II класів нараховують надбавку в розмірі відповідно 25 і 10 відсотків тарифної ставки за відпрацьований як водій час.

Єдині норми часу в хвилинах і відрядні розцінки в копійках встановлюються для вантажів I класу. Для вантажів II, III і IV класів застосовують поправочні коефіцієнти відповідно 1,25, 1,66 і 2, які розраховують виходячи із середнього коефіцієнта використання вантажопідйомності автомобіля.

Надбавка за класність під час оплати по тарифних ставках ремонтників водіям не виплачується і доплата за ненормований робочий день не проводиться.

Крім надбавки за класність водіям нараховують й інші надбавки та доплати.

Преміювання водіїв здійснюють за рахунок коштів збільшення тарифного фонду оплати праці на середній коефіцієнт прибутковості по господарству за такі показники:

- виконання перевиконання змінного, денного, місячного завдання при якісному та своєчасному перевезенні вантажів;*
- поліпшення експлуатаційних показників (коефіцієнтів використання автомобіля, пробігу, вантажопідйомності);*
- економію експлуатаційних ресурсів (паливо, гума, технічні огляди, обслуговування, ремонт).*

Оплата праці є будівельних і ремонтних підрозділах.

Оплата праці працівників, зайнятих на роботах у будівництві та на капітальному ремонті виробничих і житлово-побутових приміщень, що виконуються господарським способом, залежно від конкретних умов і терміновості завершення робіт провадиться **відрядно, погодинно та акордно**, виходячи з єдиних норм та за тарифними ставками, прийнятими в господарстві.

Тарифні ставки є основою для визначення відрядних розцінок, які обчислюються множенням годинної тарифної ставки (відповідного розряду робіт) на встановлену норму часу в людино-годинах (при відрядній оплаті праці). При погодинній оплаті розмір заробітної плати працівника визначається множенням тарифної ставки присвоєного працівнику розряду на фактично відпрацьований ним час.

5. Оплата праці керівників, спеціалістів та обслуговуючого персоналу

В умовах широкого впровадження колективного підряду у 80-90-і роки набув значного поширення зв'язок оплати праці керівників і спеціалістів з кінцевими результатами через акордні розцінки: за одиницю продукції (по видах) у натуральному виразі; за 1000 грн. вартості валової продукції в цінах реалізації; за 1000 грн. вартості реалізованої продукції або валового доходу та ін., що дістало назву **акордно-преміальної** оплати праці.

Для керівних працівників і спеціалістів, що виконують посадові обов'язки в цілому по господарству, розцінки встановлюють виходячи із середньорічного обсягу реалізації сільськогосподарської продукції (валового доходу), досягнутого за попередні 3-5 років по господарству в цілому, і річної суми оплати праці цих працівників на даний рік по посадових окладах, **найперспективнішим** напрямом є визначення і рекомендація підприємствам не абсолютних розмірів тарифних ставок і посадових окладів, а коефіцієнта співвідношення між ними.

6. Оплата праці від валового доходу

Порядок формування фонду оплати праці

Джерелом формування фонду оплати праці є валовий дохід. При його розподілі насамперед виділяють кошти, необхідні для оплати праці працівників господарства.

Фонд оплати праці з усіма видами доплат і премій та суму коштів на преміювання з фонду матеріального заохочення визначають на плановий чи нормативний обсяг виробництва або як фактично досягнутий рівень за останні 3-5 років з проведенням необхідної індексації.

Норматив відрахувань в єдиний фонд оплати праці з госпрозрахункового доходу господарства визначають діленням загальної суми єдиного фонду оплати праці на величину госпрозрахункового доходу.

Принцип формування нормативу. Валовий дохід у середньому за останні 3 роки дорівнює 1838 т. грн. Фонд оплати праці з усіма видами доплат премій за цей період 626 тис. грн.

Кошти фонду економічного стимулювання для преміювання працівників формуються з чистого доходу. Фонд економічного стимулювання за три роки становить 106 тис. грн., а чистий дохід – 1212 тис. грн. Норматив відрахувань коштів у фонд економічного стимулювання Дорівнює 8,7 відсотка (106 тис. грн.: 1212 тис. грн. • 100)

Оплата праці працівників, зайнятих на виробництві сільськогосподарської продукції

Для визначення норми відрахувань від валового доходу на оплату праці необхідно розрахувати норму виробництва продукції, яку повинен виробити колектив кожного підрозділу, її встановлюють на основі планових показників чи показників, зазначених в укладеному між господарством і даним підрозділом договорі, або ж на основі показників, фактично досягнутих у середньому за останні 3-5 років.

При визначенні планової чи договірної норми виробництва продукцію оцінюють за договірними цінами. При використанні норми виробництва, визначеної на основі досягнутого рівня за останні 3-5 років, продукцію оцінюють за фактичними цінами оприбуткування.

Визначення розміру коштів на оплату праці

Працю працівників, зайнятих на виробництві сільськогосподарської продукції на фермах, у бригадах і ланках, оплачують за акордними розцінками (нормативами), визначеними виходячи з величини валового доходу і акордного фонду оплати праці. Акордний фонд являє собою фонд гарантованої оплати праці збільшений на суму, виділену в даному господарстві на доплату. Фонд гарантованої оплати праці і складається з тарифною фонду, надбавки за

класність, підвищеної оплати на збиранні врожаю і надбавки на роботах з шкідливими умовами праці. Тарифний фонд визначають у рослинництві – на основі обсягу виробництва згідно з технологічними картами, прийнятими у господарстві нормами виробітку і тарифними ставками.

Норму доплати встановлюють залежно від економічних можливостей кожного господарства. Максимальний розмір її може становити 50 відсотків тарифного фонду оплати праці.

Наприклад. У середньому за 5 попередніх років сума валового доходу по господарству становить 800 тис. грн. На оплату праці направляється 50 відсотків валового доходу, що становить 900 тис. грн. Плановий тарифний фонд оплати праці всіх працівників господарства дорівнює 100 тис. грн.; додаткова оплата за продукцію, реалізовану в межах плану, підвищена оплата на збиранні врожаю, доплата за класність, звання, розширення зони обслуговування і всі інші доплати і надбавки – 45 тис. грн. (Сума фонду гарантованої оплати праці по всіх видах продукції, де передбачена доплата, становить 500 тис. грн. Виходячи з цього, розмір доплати в цілому по господарству становить 11 відсотків $(900-800-45):500 \cdot 100$).

Визначена таким чином доплата може бути глиною для всіх галузей господарства, а може бути диференційована по його виробничих підрозділах.

Розрахунок норми відрахувань від валового доходу на оплату праці.

Плановий валовий дохід виробничих підрозділів рослинництва і тваринництва визначають як різницю між вартістю виробленої підрозділом продукції в оцінці за цінами реалізації (з урахуванням її якості) і плановими прямими матеріальними витратами на виробництво цієї продукції. Діленням планового фонду оплати праці на плановий валовий дохід визначають норматив відрахувань на оплату праці від валового доходу. За таким же принципом визначають норматив відрахування коштів на оплату праці і при використанні договірних показників і показників фактично досягнутого рівня за попередні роки.

Оплата праці до одержання валового доходу

Протягом року до остаточного розрахунку за одержаний валовий дохід працю членів виробничих підрозділів рослинництва і тваринництва оплачують у вигляді авансу по тарифних ставках, встановлених у господарстві. При цьому оплату праці працівників, зайнятих на виконанні робіт, непов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, здійснюють по тарифних ставках відповідних виробництв.

Відрядне авансування можна проводити як індивідуально, так і за методом єдиного наряду, при якому аванс нараховують колективу за весь обсяг виконаних ним робіт, по тому чи іншому періоду робіт (сівба, догляд за

посівами, збирання тощо). Нараховану колективу суму авансу розподіляють між його членами з урахуванням коефіцієнта трудової участі (КТУ).

Кінцевий розрахунок

Після завершення сільськогосподарських робіт (включаючи роботи під урожай майбутнього року), а в тваринництві – після закінчення певного циклу (періоду, року), одержання продукції з працівниками підрядних колективів проводять розрахунок за валовий дохід. Його проводять між членами колективу відповідно до кількості та якості вкладеної праці кожним членом колективу з урахуванням коефіцієнта трудової участі. Спосіб розподілу між членами колективу належного їм заробітку встановлює сам колектив.

- *Тракторно-рільничою бригадою одержано валової продукції на 920,8 тис. грн, Матеріальні витрати становили 474,2 тис. грн. Фактичний валовий дохід дорівнюватиме 446,6 тис. грн., Норма відрахувань на оплату праці встановлена 30,3 відсотка. За цих умов заробіток колективу бригади становитиме 135.32 тис. грн. $(446,6 \text{ тис. грн.} - 30,3 : 100)$, Протягом року працівникам виданий аванс 108 тис. грн. Належить по кінцевому розрахунку 27,32 тис. грн., $(і 35.32 \text{ тис. грн.,} - 108 \text{ тис. грн.})$, що з розрахунку на 1 грн. авансу дорівнює 25,3 коп. $(27,32 \text{ тис. грн.} : 108 \text{ тис. грн.} \cdot 100)$. У галузях тваринництва, де продукція надходить регулярно (молоко, яйця), розрахунок по нормативах відрахувань від валового доходу можна здійснювати щомісячно чи поквартально.*

- *Колективом молочно-товарної ферми за місяць одержано молоко з базисним вмістом жиру 997 ц. га 30 гол, приплоду, а всього продукції в перерахунку на молоко – і 042 ц $(997 \text{ ц} + 30 \text{ гол.} \cdot 1,5)$, Середня реалізаційна ціна 1 ц молока за цей період – 30,55 грн. Вартість молочної продукції становить 31833, і грн. $(1042 \text{ ц} - 30,55 \text{ грн.})$. Одержано 300 т гною, ціна за 1 т. – 1,5 грн., а всього 450 грн. Вартість валової продукції ферми становить 32283,1 грн., $(31833 \text{ грн.} \cdot 10 \text{ коп.} + 450 \text{ грн.})$.*

Витрати матеріальних коштів на виробництво продукції за місяць дорівнюють 23804,76 грн. Підрозділом фактично одержано валового доходу 8478,34 грн. При розцінці за 100 грн. валового доходу 43.31 грн. фактичний заробіток колективу за місяць становитиме 3671,97 грн. $(43,31 \text{ грн.} \cdot 84,78 \text{ коп.} : 100)$ Колективний заробіток між усіма членами колективу розподіляють з урахуванням КТУ.

Оплата праці від валового доходу працівників, зайнятих в обслуговуючих і допоміжних виробництвах (автотранспорт, ремонтні майстерні, побутові послуги).

У ремонтних майстернях, машинних дворах, автопарках на інших допоміжних підрозділах валовий дохід можна визначити як суму валового

доходу підрозділів, які обслуговує даний колектив, або як різницю між вартістю наданих послуг і витратами на їх виконання.

Оплата праці в ремонтній майстерні і машинному дворі.

У ремонтній майстерні, де ремонт виконують силами членів колективу без залучення механізаторів і водіїв, доцільно для встановлення фонду оплати праці визначити валовий дохід у цілому по галузях, які обслуговує ремонтна майстерня (рослинництво, тваринництво, інші виробництва).

Оплата праці в автопарку.

Для оплати праці працівників автопарку розмір валового доходу визначають як суму валових доходів, одержаних виробничими колективами, яким надає послуги даний обслуговуючий підрозділ.

Наприклад: планом передбачено колективу автопарку надання послуг іншим виробничим підрозділам господарства за договірними прейскурантними цінами на 408,9 тис. грн. Витрати грошових і матеріальних ресурсів – тис. грн. Плановий валовий дохід дорівнює 220,8 тис. грн. Річний фонд оплати праці працівників автопарку становить 159,6 тис. грн., норматив відрахувань на оплату праці від валового доходу – 72,28 відсотка (159,6 тис. грн.: 220,8 тис. грн. • 100). Фактично послуги автопарку зарік становили 421,1 тис. грн., причому витрати ресурсів за даний період зменшились і дорівнювали 176,5 тис. грн. Фактичний валовий дохід становить 244,6 тис. грн. Працівникам за одержаний валовий дохід належить виплатити 176,8 тис. грн. (244,6 тис. грн. – 72,28:100). Протягом року виплачено авансу тис. грн. Доплата за валовий дохід становить 25,6 тис. грн., або по 16,9 коп. на 1 грн. авансу.

Організація праці водіїв автопарку сільськогосподарських підприємств через умови виробництва має переважно індивідуальний характер. Тому, доцільно використовувати для організації їх роботи принцип індивідуального підряду з встановленням нормативу відрахувань на оплату праці від валового доходу по кожній марці автомобілів з урахуванням особливостей їх використання.

Такий варіант організації оплати праці має ряд переваг:

- розмір заробітку водія залежить від ефективності, використання автомобіля;
- водій безпосередньо зацікавлений і може впливати не тільки на обсяг наданих послуг, а й на величину матеріальних витрат.

Оплата праці працівників, зайнятих у будівництві та на ремонті будівель і споруд. Валовий дохід будівельної бригади визначають як різницю між обсягом робіт за кошторисом і матеріальними витратами на будівництво.

Оплата праці в обслуговуючих підрозділах виробничої і невиробничої сфери також можна здійснювати за нормативами відрахувань від валового доходу.

Оплата праці керівників і спеціалістів

Переведення керівників і спеціалістів сільськогосподарського підприємства на оплату праці від валового доходу можливе та доцільне лише при рентабельному веденні виробництва і комплексному впровадженні оплати праці від валового доходу в усіх галузях підприємства.

При цьому відправною позицією для розробки системи оплати праці керівників і спеціалістів, включаючи розцінки за одиницю валового доходу, повинна бути його середньорічна величина за попередні 3-5 років.

Матеріальне стимулювання за принципом розподілу доходу

Практика окремих господарств України свідчить, що в матеріальному стимулюванні працівників можна успішно застосовувати принцип розподілу доходу.

Наприклад. У господарстві передбачено щорічно 25 відсотків доходу направляти у фонд економічного стимулювання для розподілу між працівниками. На період встановлення нормативу дохід господарства становив 2658 тис. грн., а тарифний фонд оплати праці всіх працівників – 1463 тис. грн. На 1 грн. тарифу з фонду економічного стимулювання припадає по 45,4 коп.

Розподіл коштів з фонду економічного стимулювання між виробничими підрозділами і службами здійснюється множенням тарифного фонду оплати праці на 45,4 коп.

Ця сума по кожному виробничому підрозділу залежить від результатів його господарської діяльності. Дохід (прибуток) по виробничих підрозділах, оскільки його визначають без відрахування загально виробничих витрат, вважається умовним.

ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1. Види планів, зміст та організація внутрішньогосподарського планування.
2. Зміст і методика стратегічного і перспективного планування.
3. Суть та організація поточного і оперативного планування.
4. Обґрунтування виробничої програми підприємства.
5. Планування витрат і собівартості продукції.
6. Складання фінансового плану підприємства.

1. Види планів, зміст та організація внутрішньогосподарського планування

Система планування містить:

- види планів;

- об'єкти планування;
- підсистеми управління плануванням.

Розрізняють такі форми планування і відповідно види планів:

- **Директивне планування** – рішення обов'язкові для виконання об'єктами планування.
- **Індикативне планування** – рішення не обов'язкові для виконання об'єктами планування.

Залежно від тривалості планового періоду розрізняють планування:

- **перспективне планування** буває довгострокове (стратегічне, більше 2 років) і середньострокове (менше 2 років). *Такі плани визначають довгострокову стратегію підприємства, включаючи соціальний, економічний, науково-технічний розвиток.*
- **поточне планування** полягає в розробці річних планів на всіх рівнях управління підприємством та з усіх напрямів діяльності, а і також планів на коротші періоди (квартал, місяць).

За змістом планових рішень виділяють:

- **стратегічні** орієнтується на довгострокову перспективу і визначає основні напрями розвитку об'єкта господарювання.
- **тактичні** - відображаються заходи, спрямовані на розширення виробництва і підвищення його технічного рівня, оновлення і зростання якості продукції, якомога повніше використання науково-технічних досягнень.
- **оперативно-календарні** завершальний етап планування господарської діяльності фірми. *Основним його завданням є конкретизація показників тактичного плану з метою організації повсякденної планомірної і ритмічної роботи підприємства та його структурних підрозділів.*

За ступенем охоплення об'єктів планування:

- загальний план підприємства ;
- плани усіх видів діяльності .

За черговістю в часі:

- упорядковане планування, за якого після завершення одного плану розробляють інший;
- перехідне планування, коли після закінчення певного запланованого строку план продовжується на наступний період;
- позачергове планування, коли план розробляють за необхідності, наприклад, у разі реконструкції або санації підприємства.

Планування на підприємстві — це процес пошуку і використання резервів підвищення ефективності виробництва і вирішення соціальних проблем колективу.

Основними видами діяльності плановиків на підприємстві є:

- розробка стратегії підприємства ;
- аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.
- розробка прогнозів щодо майбутнього фірми;

2. Зміст і методика стратегічного і перспективного бізнес-планування.

Бізнес-план – це документ, в якому викладено суть підприємницької ідеї, шляхи і засоби її реалізації, а також подано характеристику ринкових, виробничих, організаційних і фінансових аспектів передбачуваного бізнесу та особливості його управління.

Бізнес-план, як і стратегічний план підприємства, охоплює досить тривалий період, звичайно 3-5 років, розробляють бізнес-плани з метою залучення інвесторів .

Зміст і обсяг бізнес-плану залежить від:

- цілей розробки плану ;
- сфери діяльності;
- розміру бізнесу ;
- конкретних характеристик майбутнього продукту.

Резюме, головна його мета—зацікавити читача в більш детальному вивченні бізнес-плану.

Галузь, підприємство та його продукція – переконати в перспективності галузі і викликати довіру описом позитивних якостей і особливостей запропонованого вами продукту.

Дослідження ринку і маркетинг-план.

- Визначення потенційних споживачів .
- Обґрунтування вибору місця розміщення підприємства.
- Визначення загальної місткості ринку .
- Прогнозна оцінка річного продажу.

План виробництва містить :

- опис технологічного процесу ;
- обґрунтування розміщення виробництва ;
- засоби виробництва

Організаційний план:

- юридичну форма для організації бізнесу ;
- потреба бізнесу в персоналі;
- керівний склад підприємства;
- форми оплати праці
- організаційна схема підприємства

Фінансовий план, має чітко показати:

- звідки і коли підприємство одержуватиме гроші;
- на що і коли ці гроші витрачатимуться;

- яким буде фінансовий стан підприємства

3. Суть та організація поточного і оперативного планування

Річний бізнес - план — це науково обґрунтована програма його виробничо-фінансової діяльності .

Головними завданням є мобілізація внутрішніх резервів підприємства , підвищення конкурентоспроможності, зростання продуктивності праці, зниження собівартості , збільшення прибутку , підвищення рівня рентабельності виробництва, зростання добробуту працівників підприємства.

Суть **оперативного планування** полягає в детальній розробці планів підприємств та їхніх підрозділів (цехів, бригад, ферм, навіть робочих місць) на короткі проміжки часу – окремий виробничий період, місяць, декаду, робочий тиждень, добу, зміну.

Особливості оперативного планування в сільському господарстві пов'язані з сезонним характером виробництва, необхідністю виконання певних видів робіт у чітко визначені агротехнічні строки.

Тому в рослинництві розробляються оперативні робочі плани на періоди найважливіших с. г. робіт (весняних, догляду за посівами і насадженнями, збирання врожаю та ін.), а також плани-наряди на виконання робіт.

У робочих планах на періоди окремих с. г. робіт передбачається:

- перелік і обсяги робіт ;
- кількість робочих днів, необхідних для виконання обсягу робіт;
- склад агрегатів, їх змінний, денний і сезонний виробіток;
- денна потреба в робочій силі, тракторах, машинах, комбайнах, транспортних та інших засобах.

4. Обґрунтування виробничої програми підприємства

Виробнича програма підприємства визначає структуру підприємства, спеціалізацію і темпи розвитку та є основним розділом його плану. У с/г підприємствах ця програма охоплює виробничі програми з рослинництва, тваринництва і промислових виробництв.

Обґрунтування виробничої програми с. г. підприємства включає в себе планування: структури посівних площ, поголів'я худоби і птиці, план виробництва і розподілу продукції певного асортименту, кількості і якості. Крім того, ця програма містить комплекс агрозоотехнічних заходів щодо виконання плану виробництва продукції (сорти, насіння, добрива, корми, сировина, засоби захисту рослин і тварин, меліорація тощо).

Планування тваринництва визначають обсяг і види продукції, яку доцільно виробляти. Враховуючи встановлений обсяг виробництва і визначену продуктивність худоби, планують поголів'я.

Плануючи **структуру стада**, враховують такі фактори: спеціалізацію галузі в господарстві, на фермі; рівень інтенсивності вирощування і вік

реалізації над ремонтного молодняку; строк виробничого використання маточного поголів'я, систему відтворення стада (проста чи розширена) і темпи росту поголів'я худоби, вік уведення маточного поголів'я в експлуатацію.

Валова продукція вирощування складається з маси приросту тварин за рік, живої маси приплоду за винятком падежу тварин і визначається за формулою

$$\Pi = (A + B) - (B + C),$$

де Π – продукція вирощування худоби і птиці в живій масі (приріст);

A – жива маса поголів'я худоби і птиці на кінець планового року;

B – жива маса худоби птиці, яку планують до вибуття (продаж відповідно до укладених договорів, забій у господарстві, продаж племінної худоби, інше вибуття за винятком падежу худоби;

B – жива маса худоби і птиці на початок планового року;

C- жива маса придбаної худоби і птиці й тієї, що надійшла зі сторони.

Валовий приріст за рік визначають множенням середньорічного поголів'я на середньодобовий приріст живої маси і на 365 днів.

Валовий вихід яєць від курей визначають шляхом перемноження середньорічного поголів'я курей-несучок на заплановану яйценосність однієї середньорічної голови;

Виробнича програма з рослинництва включає в себе планову структуру посівних площ, урожайність, план виробництва продукції певного асортименту, кількості та якості, а також комплекс агротехнічних заходів. Планування рослинництва господарства починають з розробки балансу земельних угідь і визначення напрямів цільового використання їх у плановому періоді.

З метою збереження і підвищення родючості ґрунту господарства планують:

- проведення культуртехнічних робіт;
- поліпшення земель, створення культурних пасовищ ;
- комплекс агротехнічних, агролісомеліоративних і гідротехнічних протиерозійних заходів;
- внесення органічних добрив;

Вихідними даними для планування врожайності можуть бути:

- середня досягнута її величина за попередні 3-5 років;
- дані про вирощуванні сорти, застосовані добрива, засоби захисту рослин, технологію вир. культур;
- наявність ресурсів, які можуть бути використані в плановому році;
- досягнута найвища врожайність у підприємстві, його підрозділах та інших організаціях, що перебувають в аналогічних умовах.

Найбільш істотно на врожайність впливають кількість внесених добрив та впровадження нових сортів і прогресивних технологій.

При плануванні посівних площ сільськогосподарських культур на підприємстві виходять з:

- потреби в конкретних видах продукції рослинництва;
- конкурентоспроможності;
- обмежень у сівозмінах, земельних, трудових, фінансових і матеріальних ресурсах.

Обчислюючи планову потребу в продукції рослинництва, враховують попит на продукцію певного виду, асортименту та якості на ринку.

5. Планування витрат і собівартості продукції

У практиці планування витрат і собівартості продукції використовуються декілька методів:

- Кошторисний – складаються кошториси витрат відповідно до їх статей за культурами видами тварин (групами) тощо. Витрати розраховуються на основі технологічних карт або планових нормативів за елементами витрат на гектар площі, голову худоби, одиницю продукції.
- Нормативний – планування витрат і собівартості продукції базується на розроблених відповідно до конкретних умов виробництва науково обґрунтованих нормативах.
- Розрахунково-конструктивний – базується на фактичній собівартості й визначенні розмірів зниження (підвищення) витрат за рахунок впливу певних техніко-економічних факторів.

Собівартість продукції (робіт, послуг) – це витрати підприємства, пов'язані з виробництвом і збутом продукції, виконанням робіт та наданням послуг .

Планування собівартості продукції передбачає найбільш ефективне і раціональне використання наявних сільськогосподарських угідь, основних засобів, матеріальних і трудових ресурсів відповідно до вимог систем землеробства і тваринництва .

Витрати виробництва, що включаються до собівартості продукції, групують так:

- відповідно до їх економічного змісту за такими елементами:
 - матеріальні витрати ;
 - витрати на оплату праці;
 - відрахування на соціальні заходи;
 - амортизація основних засобів та нематеріальних активів;
 - інші витрати;
- залежно від характеру участі в процесі виробництва витрати поділяють на основні, що пов'язані з безпосереднім виконанням технологічних

операцій з виробництва продукції, і на витрати з управління й обслуговування виробництва (бригадні, загально виробничі та загальногосподарські витрати);

- **за статтями** – з метою обґрунтованого визначення і всебічного аналізу собівартості

До статті **“Витрати на оплату праці”** включають основну і додаткову оплату праці працівників, безпосередньо зайнятих у технологічному процесі виробництва .

До статті **“Вирахування на соціальні заходи”** включають обов’язкові відрахування на державне соціальне страхування, до Пенсійного фонду, до фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, соціального захисту населення, фонду сприяння зайнятості населення, також інші відрахування.

До статті **“Вартість насіння та садивного матеріалу”** включають вартість насіння та садивного матеріалу власного виробництва і придбаного.

“Вартість добрив і засобів захисту рослин та тварин” обчислюють виходячи із запланованої маси їх виконання по культурах, групах тварин і чинних цін.

У статті **“Роботи і послуги”** планують витрати на роботи, виконані вантажним автомобільним транспортом, на використання живої тягової сили і послуги з електро-, тепло-, водо- і газопостачання та використання холодильних установок.

У статті **“Витрати на утримання основних засобів “:**

- витрати на оплату праці;
- витрата на поточний ремонт основних засобів;
- вартість пального та мастильних матеріалів;

У статті **“Інші витрати”** відображають витрати, що безпосередньо пов’язані з виробництвом певної продукції і не включені до жодної з вищенаведених статей, а саме:

- знос спецодягу, спецвзуття та інших малоцінних і швидкозношуваних предметів;

- вартість підстилки для тварин (соломи, торфу, тирси);
- витрати на штучне осіменіння тварин ;
- платежі за обов’язкове страхування майна, тварин, урожаю;

Планування витрат на управління та обслуговування виробництва
Загальновиробничі витрати включають:

- оплату праці з нарахуванням галузевих спеціалістів (агрономів, зоотехніків, ветеринарних працівників), бригадирів тракторно-рілних і рілних бригад, завідуючих тваринницькими фермами; та інших працівників;
- утримання основних засобів загально виробничого призначення.
- знос малоцінних предметів та предметів, які швидко псуються;

- витрати на переїзди та переміщення ;
- транспортне обслуговування робіт ;

До загальногосподарських витрат належать такі, що пов'язані з управлінням та організацією виробництва в цілому по підприємству:

- оплата праці апарату управління та господарського персоналу з відрахуванням на соціальні заходи;
- утримання пожежної та сторожової охорони;
- канцелярські витрати;
- витрати на утримання основних засобів загальногосподарського призначення;
- витрати, пов'язані з підготовкою і перепідготовкою кадрів та з найманням робочої сили;
- витрати на службові відрядження, транспортне обслуговування працівників;
- поточні витрати на утримання й експлуатацію засобів природоохоронного призначення;
- витрати на оплату послуг банків та фінансових установ.

Загально виробничі витрати за галузями розподіляють тільки на продукцію відповідної галузі. Загальногосподарські витрати відносять на витрати з рослинництва, тваринництва, підсобних промислових виробництв, а також на собівартість тієї частини продукції обслуговуючих виробництв, які виконані на стороні або для потреб капітального будівництва.

Собівартість продукції тваринництва

Собівартість продукції – це грошово-матеріальні затрати, які підприємство несе на виробництво продукції, при цьому витрати планують по окремих статтях, а собівартість по кожному виду визначають дотримуючись певних методик.

Зниження собівартості продукції тваринництва можна досягнути, якщо зміцнювати кормову базу й забезпечувати повноцінну годівлю тварин, підвищувати їхню продуктивність праці, поглиблювати спеціалізацію, впроваджувати матеріальне заохочення та інші заходи.

6. Складання фінансового плану підприємства

Фінансовий план, його будова і зв'язок з іншими розділами плану

Фінансовий план – узагальнює результати у вартісному виразі, і дозволяє судити про те, наскільки план взагалі прийнятний з економічного погляду; обґрунтовує загальні потреби бізнесу в інвестиціях; складається для управління поточною та стратегічною діяльністю підприємства.

Фінансовий план включає такі складові:

- план обсягів реалізації продукції;
- план доходів і витрат (прибутків і збитків);

- план руху грошових коштів (бюджет руху готівки);
- плановий баланс активів та пасивів підприємства;
- розрахунок точки беззбитковості;

Основними етапами фінансового планування є:

- аналіз фінансових показників підприємства за попередній період.
- планування реалізації продукції, прибутків і збитків.

Вхідні грошові потоки підприємств за їхніми джерелами поділяють на внутрішні та зовнішні. Про використання зовнішніх джерел свідчать надходження коштів за рахунок ресурсів, які мобілізуються на фінансовому ринку. Внутрішні грошові надходження **включають:**

- виручку від реалізації продукції, робіт і послуг;
- виручку від іншої реалізації;
- доходи від позареалізаційних операцій (проценти, перераховані за зберігання грошей у банку, плата за передане в оренду майно, доходи на акції тощо).

Основним джерелом грошових надходжень кожного сільськогосподарського підприємства є виручка від реалізації продукції, виконання робіт і надання послуг.

Визначають результати реалізації: прибуток чи збиток та рентабельність по окремих продуктах, галузях і господарству в цілому.

Визначення точки беззбитковості

Таким є метод “витрати – обсяг – прибуток”, що його частіше називають аналізом беззбитковості або аналізом точки розриву.

Він дозволяє:

- визначити планові обсяги виробництва і продажу товару з точки зору їх беззбитковості;
- прийняти рішення щодо цільових розмірів прибутку;
- збільшувати гнучкість фінансового планування, ураховуючи можливі зміни в ціні реалізації, обсягу продажу, постійних і змінних витрат.

Суть методу аналізу беззбитковості полягає в пошукові критичного обсягу реалізації продукції, при зменшенні якого підприємство починає зазнавати збитків. Це можна визначити одним із двох способів – графічним чи за допомогою формули норми беззбитковості: **$O = \frac{ПВ}{Ц - ЗВ}$** ;

де О- обсяг продажу, ПВ- величина постійних витрат, ЗВ- величина змінних витрат, ЦР- ціна реалізації.

Методика аналізу беззбитковості застосовують також для визначення обсягу виробництва і продажу, необхідного для одержання цільової величини прибутку, а також для пошуку раціонального співвідношення між постійними і змінними витратами.

Валовий дохід підприємства – це новостворена вартість. Він визначається як різниця між виручкою та матеріальними витратами. Обчислюють валовий дохід у такій послідовності:

- ♦ визначають валову продукцію за собівартістю, яка включає всі витрати на виробництво продукції, робіт і послуг планового року, а також приріст або зменшення незавершеного виробництва і витрати майбутніх періодів порівняно з попереднім роком. Цей розрахунок виконується окремо для рослинництва, тваринництва, промислових виробництв, робіт і послуг. У результаті отримують перші дві складові вартості валової продукції $C + V$;

- ♦ до одержаної суми додають (віднімають) прибуток (збиток) від реалізації продукції;

- ♦ від одержаного результату потрібно відняти всі матеріальні витрати (амортизацію основних засобів, виробниче спожиті предмети праці та витрати на оплату послуг, наданих підприємству зі сторони), тобто виконати дію: $(C + V) - C = V$. До отриманого результату (витрат на оплату праці) слід додати (відняти) прибуток (збиток), що був одержаний від певних товарних галузей підприємства. У підсумку дістанемо вартість валового доходу підприємства $(V + M)$. Обчислення матеріальних витрат вимагає складних і трудомістких розрахунків.

Валовий дохід поділяють на фонди споживання і фонди нагромадження. Обґрунтування правильного співвідношення між ними є важливою передумовою забезпечення необхідних темпів розширеного відтворення. Кожне підприємство встановлює це співвідношення самостійно, ураховуючи при цьому абсолютний розмір валового доходу, ступінь ресурсозабезпеченості виробництва, зношеності основних фондів, забезпеченість оборотними засобами, досягнутий рівень оплати праці персоналу, ступінь розвитку соціальної інфраструктури, співвідношення між фондом оплати праці й прибутком у валовому доході.

Узагальнюючим фінансовим показником діяльності підприємства є його балансовий прибуток. Він відображається в балансі підприємства і включає в себе прибуток від усіх видів діяльності за плановий (звітний) період від реалізації продукції (робіт, послуг), основних фондів, зматеріалізованих активів, цінних паперів, валютних цінностей, а також прибуток від орендних (лізингових) операцій тощо. Щоб визначити балансовий прибуток підприємства, потрібно розрахувати його для кожного виду діяльності й одержані результати підсумувати.

Бюджет готівки

Бюджет готівки є заключним етапом планування діяльності підприємства і показує його фінансову спроможність щодо виконання господарських планів. У ньому дається перелік усіх грошових надходжень та витрат підприємства за

певний період часу. Головним призначенням бюджету готівки і є забезпечення позитивного сальдо грошових коштів після сплати всіх зобов'язань шляхом планування обсягів і термінів надходження коштів та здійснення витрат, розрахунку достатності власних грошових коштів для фінансування витрат та визначення потреби в кредитах.

Відмінності бюджету готівки від інших планів господарської діяльності:

- у ньому відображаються лише готівкові потоки підприємства і не включаються не грошові надходження і витрати (амортизація основних засобів, оплата праці натурою, бартер, вартість власних кормів, насіння тощо);
- у бюджеті особливої вага набувають строки отримання надходжень та здійснення витрат. Тому бюджети півки розробляють на кварталній чи місячній основі.

У розробці бюджету готівки, як і в складанні всього фінансового плану, велика роль належить аналізу, зокрема, джерел покриття витрат підприємства (банківська і касова готівка, бартерні операції, оплата праці натурою тощо).

Складання бюджету починається з визначення грошового балансу на початок періоду планування, який показує залишок коштів на рахунках і в касі підприємства на кінець попереднього періоду. Далі планують усі грошові надходження підприємства за рік і за періодами, в яких вони фактично очікуються. При цьому враховують, що всі грошові надходження і витрати плануються за фактом здійснення, платежу, а не за фактом виникнення чи перерахування їх, тобто всі дані вводяться на основі обґрунтованих припущень щодо терміну отримання грошей чи здійснення платежів. Саме цим можна пояснити (провали) у третьому кварталі як з надходженням виручки від реалізації молока (щороку в цей час виникає дебіторська заборгованість молочних заводів), так і з виплатою зарплати (кредиторська заборгованість). Після завершення планування всіх грошових надходжень і витрат здійснюють розрахунок забезпеченості підприємства власними грошовими коштами та визначають потребу в кредитах окремо для кожного періоду планування. Значення рядка "Наявні грошові кошти" визначається як різниця між сумою грошових надходжень (ураховуючи початковий грошовий баланс) та сумою грошових витрат. Якщо витрати на кінець певного періоду перевищують надходження, тобто значення рядка "Наявні грошові кошти" є від'ємним, необхідно запланувати отримання нових кредитів. У протилежному разі вільні кошти можна використати для погашення частини нових (узятих у плановому році) короткотермінових кредитів та відсотків по них (якщо такі кредити плануються). Після цього визначають залишковий грошовий баланс на кінець даного періоду планування як суму наявних грошових коштів підприємства та нових кредитів, отриманих у цьому періоді (місяці, кварталі), за вирахуванням

суми оплаченого короткотермінового кредиту та відсотків з нього. Водночас він стає початковим грошовим балансом наступного періоду планування.

ОРГАНІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО (КОМЕРЦІЙНОГО) РОЗРАХУНКУ В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ

1. Суть, принципи та особливості господарського (комерційного) розрахунку в умовах ринку.
2. Організація внутрішньогосподарського розрахунку.
3. Організація оперативного контролю госпрозрахункових витрат у ринкових умовах.
4. Формування і використання доходів госпрозрахункових підрозділів.

1. Суть, принципи та особливості господарського розрахунку в умовах ринку

Господарський механізм – це складна економічна система, яка охоплює питання планування й управління підприємствами, економічні відносини їх як із державою, так і між собою, рівень використання засобів виробництва й трудових ресурсів, матеріальне стимулювання тощо; тобто практична дія економічних законів виявляється в господарському механізмі.

Найважливішим елементом господарського механізму є господарський розрахунок, на основі госпрозрахунку створюється сучасний механізм діяльності підприємств, що спонукає всебічно економити ресурси, широко використовувати досягнення науки й техніки.

Господарський розрахунок – відображає відносини в процесі виробництва, розподілу і споживанні продукції, в його основі лежить матеріальна зацікавленість у наслідках виробництва, що в свою чергу веде до збільшення виробництва продукції та підвищення її рентабельності, розподілу за працею, а також суворий контроль за собівартістю, ціною, чистим доходом, прибутком тощо.

В умовах вільної конкуренції й ринкових відносин роль госпрозрахунку зростає, оскільки досягти основної мети – одержати найбільший прибуток – кожне підприємство може тільки при дотриманні вимог цього методу господарювання. Останній стосується не тільки підприємства у цілому, а й його підрозділів та окремих працівників.

У процесі впровадження і функціонування господарського розрахунку виникають дві основні форми економічних взаємовідносин – **зовнішні і внутрішні**.

- Зовнішні, зазвичай, включають взаємовідносини підприємства з державою та іншими підприємствами, організаціями.
- Внутрішні включають взаємовідносини підприємства і виробничих підрозділів.

Єдність цих розрахунків полягає в загальній меті, досягнення найбільшого обсягу продукції з найменшими витратами і на цій основі – високого рівня рентабельності виробництва.

Метод загальногосподарського розрахунку передбачає розв’язання питань діяльності підприємства як юридичної особи у цілому і питань його виробництва, сфери обігу та соціального розвитку і включає наступне: виконання договорів (контрактів) на реалізацію продукції; матеріально-технічне забезпечення, підприємства; організацію фінансово-кредитних відносин підприємства; податкову систему; встановлені для підприємства замовлення на товарну продукцію, рівень цін на неї.

Внутрішньогосподарський розрахунок – це метод планової організації господарської діяльності підрозділів підприємства з виконання планових завдань, збільшення виходу продукції високої якості при зниженні витрат на її одиницю на основі матеріальної заінтересованості в кінцевих результатах роботи,

В умовах ринкової економіки господарський розрахунок стає комерційним. Він базується в основному на тих же принципах, але роль деяких із них поглиблюється і діють вони методом купівлі-продажу продукції, наданням послуг тощо. Це потребує від сільськогосподарських підприємств маркетингової діяльності.

У країнах з ринковою економікою нагромаджений величезний досвід комерційного розрахунку, який передбачає:

- дійсне самофінансування підприємств, тобто відшкодування власних поточних і капітальних витрат за рахунок власних коштів та банківських кредитів;
- повну економічну самостійність у прийнятті рішень;
- ефективну матеріальну заінтересованість;
- реальну матеріальну відповідальність за результати поточної, господарської та інвестиційної діяльності;
- отримання прибутку як кінцевої мети.

Госпрозрахункові відносини в сільськогосподарських підприємствах ґрунтуються на певних принципах, незалежно від форми власності на підприємстві:

1. *Самостійність господарської діяльності товаровиробників.* Дотримання даного принципу дає змогу керівникам підприємств самим вирішувати питання організації виробництва, розвинути

ініціативу працівників, краще використовувати засоби виробництва, трудові ресурси, створити умови для ефективного ведення господарства.

2. *Повна господарська і юридична відокремленість*, (Господарсько-оперативна самостійність) підприємств виявляється в тому, що вони повністю розпоряджаються власними і наданими їм засобами виробництва, мають право юридичної особи, ведуть фінансове господарство. Тобто, сільськогосподарські підприємства виступають, як окремі господарські одиниці.

3. *Принцип самофінансування*. Реалізація цього принципу – одна з основних умов підприємницької діяльності – забезпечує конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта. Самофінансування означає повну окупність витрат на виробництво і реалізацію продукції”.

4. *Прибутковість*, яка є логічним продовженням принципу самоокупності, означає, що отримані доходи мають не тільки покрити проведені витрати, а й сформувати прибуток.

5. *Принцип матеріальної заінтересованості* - об'єктивна його необхідність диктується основною метою підприємницької діяльності – отримання прибутку.

6. *Принцип матеріальної відповідальності* – означає наявність певної системи відповідальності за результати фінансово-господарської діяльності та виконання договірних зобов'язань

7. *Принцип забезпечення фінансових резервів* - необхідність формування фінансових резервів та інших аналогічних фондів, пов'язана з підприємницькою діяльністю, яка завжди зв'язана з ризиком.

Цей принцип реалізовується у відкритих і закритих акціонерних товариствах. Розмір резервного фонду регламентований і не може бути меншим за 15 відсотків від розміру оплаченого статутного капіталу, але й не більшим за 50 відсотків оподатковуваних прибутків, оскільки відрахування до резервного фонду проводяться до оподаткування прибутку.

8. *Фінансова відповідальність (контроль гривнею за виробничо-фінансовою діяльністю підприємства)* - є підсумковим принципом комерційного розрахунку і забезпечує його дієвість. Сутність цього принципу полягає в тому, що підприємство несе повну відповідальність за фінансові результати своєї діяльності. Отримані збитки покриваються за рахунок власних коштів.

2. Організація внутрішньогосподарського розрахунку

Внутрішньогосподарський розрахунок здійснюється на рівні підрозділів, яким в умовах ринкових відносин надається більше самостійності, удосконалюються взаємовідносини з підприємством й іншими внутрішньогосподарськими підрозділами.

Організація госпрозрахункових відносин всередині підприємства пов'язана з визначенням кількості виробничих підрозділів, їх розмірів та спеціалізації, забезпеченням трудовими ресурсами та засобами виробництва, становлення раціональної організаційної структури та системи взаємовідносин колективу підрозділу з господарством та іншими госпрозрахунковими одиницями.

При цьому земля, продуктивна і робоча худоба, техніка, інші основні засоби виробництва розподіляються за одним із трьох варіантів: передаються підрозділам адміністрацією господарства в користування; передаються підрозділам адміністрацією господарства в оренду; переходять у власність підрозділу на пайовій основі.

Отже, в перших двох випадках власником основних засобів виробництва, переданих підрозділам, залишається сільгосппідприємство, а в третьому випадку власником є сам підрозділ.

У перших двох випадках кожному госпрозрахунковому підрозділу відповідно до його спеціалізації адміністрація господарства доводить річне госпрозрахункове завдання щодо обсягів і структури виробництва продукції, послуг, робіт і ліміту виробничих витрат (яке може додаватись до договору, що укладається між адміністрацією господарства і підрозділом. Всі матеріальні елементи поточних витрат виробництва (послуги) госпрозрахункові підрозділи купують у сільгосппідприємстві (відповідних його підрозділах).

У третьому випадку (коли підрозділи стають власниками основних засобів виробництва) госпрозрахункові завдання підрозділам можуть не доводитися. Тут підрозділи, які входять в асоціацію чи товариство, самі домовляються між собою і з органом, що виконує функції головного, про характер, структуру і обсяг виробництва.

Вироблена госпрозрахунковими підрозділами продукція реалізується сільгосппідприємству (або іншим його підрозділам) за внутрішньогосподарськими розрахунковими цінами (це може стосуватися і тих підрозділів, які стали власниками основних засобів виробництва на пайовій основі).

Наприклад, Собівартість 1 центнера зелених кормів складає 5,20 грн. і встановлений єдиний норматив рентабельності по господарству 40 відсотків. Звідси розрахункова ціна за якою госпрозрахунковий підрозділ продає вирощену продукцію господарству дорівнює $5,20 \times 1,4 = 7,28$ грн.

При впровадженні госпрозрахунку в підприємстві розробляється Положення “Про внутрішньогосподарський розрахунок, яке включає такі складові частини:

◆ визначення і організація госпрозрахункових підрозділів, їх взаємовідносини з господарством та між собою;

- ◆ облік і контроль виконуваних робіт, виробництва продукції та виробничих витрат у кожному підрозділі;
- ◆ система матеріального та морального стимулювання за результатами господарської діяльності.

Дане положення доводиться до відома всіх працівників, обговорюється та затверджується загальними зборами підприємства.

Відносини госпрозрахункових підрозділів з господарством будуються на основі раціонального поєднання планового керівництва та розвитку самостійності госпрозрахункових підрозділів з питань планування, технології та управління виробництвом, виконання поставлених завдань, створення рівних умов і можливостей у виконанні госпрозрахункових завдань тощо.

Керівник господарства несе відповідальність за зберігання, реалізацію і використання продукції, яка надходить на склади підприємства.

Постійне удосконалення структури госпрозрахункових підрозділів та їх відносин з господарством та між собою створює умови для більш раціональної праці, зниження накладних, витрат, ефективнішого ведення господарства.

Для впровадження внутрішньогосподарського розрахунку потрібно здійснити такі заходи:

- удосконалити організаційну структуру підприємства;
- визначити склад госпрозрахункових підрозділів, порядок їх взаємовідносин, права та обов'язки окремих працівників;
- закріпити необхідні засоби виробництва за кожним підрозділом відповідно до його спеціалізації;
- уточнити склад працівників у кожному підрозділі;
- упорядкувати систему різних норм і нормативів, привести їх у відповідальність із конкретними умовами виробництва та досягнутим рівнем продуктивності праці;
- розробити в кожному підрозділі обґрунтовану виробничу програму;
- організовувати у кожному підрозділі та по кожному виду продукції або послуг своєчасний і достовірний облік продукції, робіт, витрат;
- здійснювати протягом року оперативний контроль і аналіз виконаних планових завдань кожним підрозділом;
- забезпечити матеріальну заінтересованість та матеріальну відповідальність підрозділів й окремих працівників за результатами роботи.

3. Організація оперативного контролю

госпрозрахункових витрат у ринкових умовах

Розвиток механізму госпрозрахунку в сільськогосподарських підприємствах зумовив застосування внутрішньогосподарських розрахункових цін, заліку ними лімітів виробничих витрат, які доводяться госпрозрахунковим

підрозділам адміністрацією господарства. Такі ціни при правильній їх побудові і застосуванні вдосконалюють внутрішньогосподарський механізм, дають можливість більш обґрунтовано розраховувати витрати і наслідки роботи підрозділів, здійснювати їх стимулювання.

Ціни на послуги визначаються, виходячи з нормативів затрат на виробництво всіх видів продукції, виконанню робіт і послуг за єдиними планово-обліковими цінами, які пов'язані в єдину систему економічних зв'язків. При визначенні рівня розрахункових цін аналізується структура собівартості, виключаються непродуктивні витрати. Розрахункові ціни визначені з урахуванням ведення розширеного виробництва й однакового рівня прибутковості виробництва продукції, робіт і послуг. Ціна включає прямі матеріальні витрати, оплату праці, загально виробничі, загальногосподарські витрати і нормативний рівень прибутку на гривню затрат, що забезпечує рентабельність на рівні

Ці ціни використовують для розрахунку планових лімітів, обліку фактичних витрат госпрозрахункових підрозділів протягом року. Планово-облікова ціна складається з преїскурантної ціни придбаного конкретного виду товарно-матеріальних цінностей і витрат на доставку та обробку матеріалів на складах господарства. Встановлюючи єдину планово-облікову ціну, товарно-матеріальні цінності минулих років включають до розрахунку за балансовою вартістю, яка склалась на початок поточного року.

На насіння, корми, інші продукти та вироби власного виробництва єдину планово-облікову ціну визначають за плановою собівартістю. Залишки кормів власного виробництва на початок року до повного списання у втрати на виробництво можна оцінювати за фактичною собівартістю виробництва з урахуванням доставки до місць зберігання, а корми виробництва планового року – за плановою собівартістю. Для оцінки коней-дня, тонно-кілометра, умовного еталонного гектара використовують планову собівартість їх. Досвід ряду господарств доводить можливість і певну доцільність застосування в розрахунках за послуги автомобільного транспорту й машинно-тракторного парку єдиних планово-облікових цін.

Для оцінки витрат одиниці енергії, води, теплоти використовують відпускну ціну або планову собівартість.

Єдину планово-облікову ціну на компости, органічні сумішки обчислюють діленням загальної вартості всіх компонентів (гній, тирса, торф, солома, мінеральні добрива тощо) і витрат навантаження їх, перевезення, розвантаження та змішування на загальну кількість компосту.

Тривалість періоду дії цін визначається умовами економічної стабільності.

Кожному підрозділу, крім обсягів продажу продукції і розрахункових цін за її одиницю, встановлюються нормативи відрахувань коштів від суми реалізації або валового доходу на загально виробничі витрати, відшкодування витрат на організацію і управління господарством, а також для формування прибутку який в подальшому буде використаний для зміцнення і розвитку виробництва, поліпшення соціально-побутового та культурного обслуговування всіх працівників, сплати податків, відрахувань у бюджет тощо.

Введення єдиних планово-облікових цін має велике значення і дає можливість здійснювати нормативно-чекову систему контролю витрат, що як свідчить практика, заслуговує на увагу,

Нормативно-чекова система контролю – дуже важливий елемент внутрішньогосподарського розрахунку, засіб управління витратами.

Для оперативного контролю використовують чеки на виробничі витрати, зброшуровані в книжку чеків. Ліміт встановлює керівник підприємства, книжку підписують головний бухгалтер і економіст.

У процесі господарської діяльності керівник підрозділу після видачі чеків на конкретні витрати (у межах затвердженого ліміту) одержує товарно-матеріальні цінності, послуги, які відповідно оформляють. Весь час порівнюючи фактичні витрати з лімітом, керівники підрозділів регулюють використання коштів на виробництво.

Чеки з усіх статей витрат оформляють тільки на основі затверджених лімітів, зафіксованих у книжці чеків. Чек, оформлений у межах ліміту і виданий керівником підрозділу за призначенням, є розпорядчим документом і обов'язковий до виконання всіма підрозділами та службами господарства.

При впровадженні нормативно-чекової форми контролю керівник підрозділу має право виписувати й одержувати чеки лише в межах встановленого ліміту витрат.

Ліміти витрат встановлюють відповідно до виробничої програми кожного підрозділу, відображеної у госпрозрахунковому завданні, їх затверджують керівник сільськогосподарського підприємства, головний економіст і головний бухгалтер.

Річні ліміти витрат, як і госпрозрахункові завдання, розробляють на базі діючих норм і нормативів керівники підрозділів під керівництвом галузевих спеціалістів, враховуючи свої плани заходів і робіт по галузях виробництва (відтворення стада, проведення зооветзаходів, освоєння сівозмін, внесення добрив, захист рослин від шкідників і хвороб, виконання ремонтів і обслуговування техніки тощо).

Оперативний контроль за використанням лімітів витрат і виходу продукції здійснюється керівниками підрозділів у відомості – реєстрі розрахункових чеків у межах кожної культури чи виробленої продукції. Реєстр

складається з двох частин: у першій зазначаються суми з виданих чеків, а в другій – одержаних. У реєстрі обчислюють витрати за місяць і з початку року, порівнюють їх із лімітом і визначають залишок. Отже, зведена відомість – реєстр усіх витрат дає змогу керівникові госпрозрахункової одиниці систематично здійснювати контроль за витратами в процесі виробництва, хід виконання госпрозрахункового завдання й у випадку виявлення перевитрат коштів чи невиконання завдання може вжити відповідних заходів.

Крім зведеної відомості-реєстру, ведуть відомість-реєстр з виходу продукції чи надання послуг.

Первинні облікові документи керівники та обліковці госпрозрахункових підрозділів подають за суворо визначеним графіком, у якому зазначено термін і черговість їх подання. Звітуючи у кінці місяця (кварталу, року) керівники підрозділів уточнюють розрахунки за виданими чеками на оплату праці, за одержані матеріальні цінності та надані послуги. У господарстві, згідно розробленої схеми, кому який підрозділ видає лімітовані розрахункові чеки, здійснюється контроль за виробництвом.

Основні функції з контролю витрат виконують керівники підрозділів і служб через самоконтроль і взаємоконтроль. В оперативному контролі виробничих витрат беруть участь також галузеві спеціалісти господарства та підрозділів, матеріально відповідальні працівники складів, економісти, бухгалтери, старші робітники промислових і обслуговуючих виробництв.

Витрати контролюють при оформленні чеків згідно з лімітами. Оформивши чек на весь або частину ліміту, керівник підрозділу авансує конкретні заходи і таким чином контролює витрачання лімітів за статтями витрат при здійсненні господарських операцій. На основі даних про фактичні витрати па виробництво продукції (виконані роботи, надані послуги) в нарядах, облікових листках, лімітно-забірних картах можна своєчасно запобігти перевитратам.

4. Формування і використання доходів госпрозрахункових підрозділів

Чітка дія економічного механізму госпрозрахункових відносин забезпечить виконання всіх його вимог. Таким чином можливо досягти збільшення валового (госпрозрахункового) доходу, забезпечити найкращі економічні умови дії госпрозрахункових відносин всередині підприємства.

При впровадженні госпрозрахункових відносин валовий (госпрозрахунковий) доход підприємства повністю децентралізується у володіння госпрозрахункових підрозділів, тому вони стають повноправними власниками – розпорядниками фондів споживання та нагромадження,

У даному випадку структурному підрозділу як суб'єкту товаровиробництва повністю належить вся новостворена вартість –

госпрозрахунковий валовий дохід, який він використовує для сплати податків державі і необхідних платежів банку, а також на формування фондів споживання та фонду нагромадження.

СИСТЕМА ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСТВА. ОРГАНІЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ТЕРИТОРІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1. Поняття і класифікація системи ведення господарств.
2. Система рослинництва.
3. Система тваринництва.
4. Система ведення обслуговуючих і підсобних промислових виробництв.
5. Організація землеустрою та облаштування земельної території сільськогосподарського підприємства.

1. Поняття і класифікація системи ведення господарства

Для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва необхідне найповніше і найраціональніше використання виробничих ресурсів підприємств. Цьому сприяє впровадження науково обґрунтованої системи ведення господарства.

Система ведення господарства - це правильна спеціалізація підприємства, раціональне поєднання галузей, які разом із комплексом соціально-економічних, агрозоотехнічних та організаційних заходів спрямовані на всебічне використання виробничого потенціалу підприємства, одержання максимального прибутку.

Класифікація систем ведення господарства здійснюється за:

- регіональними рівнями (системи ведення господарства для країни, зони, області, району, підприємства);
- галузевим принципом (системи – рослинництва; тваринництва; допоміжних і обслуговуючих виробництв для підприємства);
- технологічною ознакою (системи – землеробства; добрив; годівлі худоби; машин; оплати праці тощо);
- структурним принципом (виробнича, організаційна, соціальна структура підприємства).

На формування системи ведення господарства сільськогосподарського підприємства, її розвиток впливає сукупність факторів і умов виробництва. Головним із них є ресурсний потенціал, тобто наявність матеріально-технічних, трудових і земельних ресурсів підприємства.

Особливо важливим при проектуванні системи ведення господарства є оптимізація виробничої структури підприємства, а також обґрунтування систем рослинництва і тваринництва.

2. Система рослинництва

Система рослинництва – охоплює всі галузі рослинництва, раціональні способи їх введення за природно-економічними зонами та складається з різних галузевих систем: рільництва, овочівництва, садівництва, лукопасовищного господарства і лісівництва.

Технологічною основою рослинництва є система землеробства, яка являє собою комплекс організаційно-економічних та агротехнічних заходів, спрямованих на раціональне використання землі, підвищення урожайності сільськогосподарських культур, збереження та підвищення родючості ґрунту.

Економічну оцінку систем землеробства здійснюють у двох напрямках: *за рівнем інтенсивності та економічної ефективності*.

Рівень інтенсивності системи землеробства визначають за такими показниками:

- розміром вкладених матеріальних, трудових ресурсів та коштів ;
- рівнем розораності земель;
- питомою масою площі посіву у площі ріллі;
- склад культур і структура посівних площ;
- обсягом механізованих робіт;

Економічну ефективність системи землеробства визначають за такими показниками:

- вихід валової і товарної продукції на гектар сівозмінної площі, одиницю вартості виробничих фондів і виробничих затрат, людино-годину;
- розмір прибутку на одиницю земельної площі;
- урожайність сільськогосподарських культур;
- продуктивність праці на виробництві окремих видів продукції і у господарстві в цілому;
- собівартість одиниці продукції;
- рівень рентабельності с.г. виробництва, його галузей і окремих культур.

Найбільш ефективною вважається така система землеробства, яка забезпечує виробництво максимальної кількості продукції при найменших затратах праці і коштів на її виробництво, що адекватно максимуму прибутку на одиницю земельної площі.

Систему землеробства розробляють з урахуванням умов конкретної природно-економічної зони країни. Вона включає кілька елементів: організацію земельної території й системи сівозмін; системи добрив у сівозмінах; систему насінництва; систему обробітку ґрунту й догляду за рослинами; систему

захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів; систему меліоративних заходів.

3. Система тваринництва

Система тваринництва – це сукупність його галузей, а також технічні, зооветеринарні і організаційно-економічні заходи ведення виробництва, спрямованих на збільшення виробництва продукції тваринництва і підвищення його ефективності.

До технічних елементів належать типи будівель, споруд для утримання худоби, система машин і механізмів для виконання виробничих процесів, первинної переробки продукції тощо.

Зооветеринарні заходи включають організацію відтворення стада, поліпшення племінних якостей тварин, способи їх утримання, тип годівлі, засоби захисту від хвороб тощо.

Ці заходи повинні бути спрямовані на інтенсивне використання тварин, яке передбачає раціональні темпи відтворення стада, економічно вигідні строки господарського використання, оптимальні норми вибракування, високу продуктивність.

До організаційно-економічних заходів відносять обґрунтування спеціалізації тваринництва, структури стада та щільності поголів'я худоби, розмірів ферм і комплексів, розміщення їх на території підприємства, організації та оплати праці, планування розвитку галузей, внутрішньогосподарських і міжгосподарських зв'язків тощо.

У системі тваринництва технічні, зооветеринарні та організаційно-економічні елементи пов'язані між собою, тісно взаємодіють, що дає змогу збільшувати виробництво продукції тваринництва, добиватися підвищення ефективності тваринницьких галузей.

Своєрідність природних і економічних умов по зонах країни і в окремих типах господарств визначають відмінності її галузевій структурі тваринництва, тобто кількість і співвідношення різних видів тварин між собою. Воно залежить насамперед від способу і рівня розпитку кормовиробництва (*вівці переважають в посушливих районах з великими площами пасовищ, свині-в районах інтенсивного землеробства*), забезпеченості господарства робочою силою та інших економічних умов.

У кожній галузі тваринництва відповідно до попиту ринку з одного боку і природних та економічних умов окремих зон і підприємств – з іншого, склалися напрями, що відрізняються за видами і співвідношенням виробленої продукції. У кожному господарстві повинні розвиватися галузі тваринництва з найбільш ефектнішим в даних умовах виробничим напрямом.

Основними критеріями економічної оцінки порід тварин є:

- продуктивність (основна);

- вихід валової продукції і чистого доходу на 1 голову (на 100 голів стада); на 1 га кормової площі; на 1 грн. виробничих затрат;
- вихід продукції на 1 годину або затрати праці на 1 ц продукції в люд.-год.;
- виробничі затрати на утримання 1 голови (100 голів стада) і собівартість 1 ц продукції;
- рівень рентабельності виробництва.

Оцінка по цих показниках дасть можливість віддати перевагу тій або іншій породі, тому або іншому виробничому напрямку тварин.

Відтворення стада - систематична заміна вибракуваних тварин іншими, більш продуктивними і цінними того ж призначення, а також збільшення поголів'я. Структура стада визначає склад, кількість та якість одержаної продукції.

Важливими факторами, що впливають на визначення тієї або іншої структури стада є:

1. Прийнята в господарстві система тваринництва, спеціалізація його на виробництві певного виду тваринницької продукції (молоко, м'ясо, вовна тощо).

Кожній системі тваринництва відповідає своя структура стада, яка найбільшою мірою відповідає виконанню основного завдання. Наприклад, у молочному тваринництві питома вага корів в стаді складає 60-70 відсотків (в ряді приміських молочних господарств навіть 90 відсотків), в молочном'ясному – 45-50 відсотків, у м'ясному – 35-40 відсотків. У вівчарстві спостерігається така ж картина.

2. Природні (біологічні) особливості відтворення стада, строки статевої зрілості різних видів тварин, строки парування, плодовитість тощо.

3. Особливості і характер організації кормової бази даного господарства (наявність природних угідь, штучні пасовища, можливості використання кормових відходів – жом, барда тощо).

4. Організаційно-господарський рівень розвитку тваринницьких галузей.

До числа показників, що характеризують цей рівень і входять до структури стада, належать: розміри і строки реалізації продукції, встановлений в господарстві процент щорічного приросту стада; вік реалізації понад ремонтного молодняку на племінні цілі, на м'ясо, характері тривалість відгодівлі та нагулу окремих груп тварин; строки господарського використання тварин і пов'язаний з цим процент вибракування маток.

Залежно від природно-економічних умов, способів використання кормів та утримання худоби виділяють такі **системи тваринництва**: пасовищна, пасовищно-стійлова (стійлово-пасовищна) і стійлова.

При *відгінно-пасовищній* системі, як більш інтенсивній формі ведення пасовищного тваринництва, частина поголів'я (вівці, молодняк великої рогатої худоби) перегоняють протягом року з одних сезонних пасовищ на інші. Але в місцях зимового і літнього випасання на випадок несприятливих погодних умов створюють запаси кормів, приміщення для худоби, механізують водопостачання, організують ветеринарний нагляд, побутові умови для працівників. При даній системі є можливість найбільш повно і продуктивно використовувати земельні угіддя і одержувати дешеву продукцію.

Культурно-пасовищна система поєднує цілорічне пасовищне утримання худоби на природних або поліпшених кормових угіддях з активним втручанням людини у виробничі процеси (догляд, годівля, розведення) в найбільш відповідальні періоди. Зимом і літом вводиться додаткова підгодівля тварин, особливо молодняку, сіном, силосом, концентратами, зимою молодняк утримується в поліпшених приміщеннях. При порівняно незначних додаткових затратах ці заходи дають можливість значно підвищити продуктивність тварин. Ця система широко застосовується в смужковому і м'ясо-сальному вівчарстві, табунному конярстві і частково в м'ясному скотарстві.

Стійлово-пасовищна або *пасовищно-стійлова* (залежності від тривалості періоду), система виникла в районах, де цілорічне випасання худоби неможливе через природні умови, і тому зимова годівля тварин і догляд виконується людиною. Це викликає додаткові затрати праці і засобів, обсяги яких залежать від тривалості і суворості стійлового періоду. При найбільш інтенсивній формі даної системи тварини в стійловий період забезпечуються різноманітними повноцінними кормами, утримуються в упорядкованих приміщеннях з механізацією робочих процесів. В даний час високо інтенсивні форми стійлово-пасовищної системи широко використовуються в скотарстві та вівчарстві різних районів країни, що мають в наявності високопродуктивні або культурні пасовища.

Стійлова система характеризується високим рівнем втручання людини у виробничі процеси, що веде до збільшення затрат праці і засобів, які окупляться відповідно виходом продукції на голову худоби і гектар кормової площі. Це найбільш інтенсивна система тваринництва. Часто замість цілорічного стійлового утримання використовують *стійлово-табірну* систему з широким використанням культурних пасовищ. Цілорічна стійлова система використовується в основному у інтенсивному молочному скотарстві і при відгодівлі тварин, стійлово-табірна – у молочному скотарстві.

Взагалі система тваринництва тісно зв'язана з рівнем інтенсивності кормовиробництва. Крім цього відповідний вплив на систему тваринництва має науково-технічний прогрес. Тому завданням кожного, аграрного формування є впровадження раціональної системи тваринництва.

Ефективність системи тваринництва необхідно обґрунтовувати за рядом показників: вихід продукції і затрати на фізичну або умовну голову, вихід валової продукції, тваринництва на одиницю затрат.

4. Система ведення обслуговуючих і підсобних промислових виробництв

В аграрних формуваннях усіх форм власності виникає необхідність організації діяльності обслуговуючих і підсобних промислових виробництв, які доповнюють основну діяльність підприємства.

Організація обслуговуючих і підсобних промислових виробництв сприяє ефективному розвитку галузей сільськогосподарського виробництва, зменшенню сезонності використання робочої сили, зокрема більш повному і рівномірному використанню її протягом року, особливо в пізньоосінній, зимовий та ранньовесняний періоди.

Діяльність обслуговуючих і підсобних промислових виробництв дає можливість запобігти втратам сільськогосподарської продукції, забезпечити її власну переробку та зберігання. Обслуговуючі та підсобні промислові виробництва дають також певні додаткові доходи сільськогосподарським підприємствам за рахунок реалізації продукції переробки, будівельних матеріалів, предметів побуту, надання послуг та інше.

За видами діяльності обслуговуючі та підсобні промислові підприємства поділяються на:

- переробку сільськогосподарської продукції (консервні заводи і цехи, млини, комбікормові заводи, олійні цехи та інші);
- зберігання сільськогосподарської продукції (овоче- і фруктосховища, картоплесховища, холодильне обладнання);
- виробництво будівельних матеріалів (цегельні та черепичні заводи, лісопилки, кам'яні кар'єри);
- виготовлення керамічних і скляних виробів, тари, предметів побуту (меблів, столярних виробів, кошиків, віників та інше);
- надання послуг (подрібнення зерна, технічне і сервісне обслуговування, ветобслуговування тощо).

Допоміжні виробництва аграрних підприємств - це ремонтні майстерні, вантажний автотранспорт, жива тяглова сила, електро- і водозабезпечення, газове господарство тощо. Розміри допоміжних виробництв визначають залежно від потреби в них підприємства, і послуг - населення. В умовах формування ринкових відносин, реформування аграрного сектору економіки спостерігається тенденція розвитку дрібнотоварних господарств і особистих підсобних господарств населення з відносно невеликими земельними ділянками. Тому розвиток обслуговуючих і підсобних промислових підприємств у великих підприємствах повинен орієнтуватись на співпрацю і надання послуг

цим господарствам. Звичайно, за потребами господарства, завданнями розвитку його галузей та соціальної сфери організують роботу інших допоміжних та обслуговуючих виробництв.

5. Організація землеустрою та облаштування земельної території підприємств

Землеустрій включає систему заходів, спрямованих на виконання положень земельного законодавства, рішень місцевих рад щодо організації використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів.

Землеустрій здійснюється Державним Комітетом України із земельних ресурсів та його землевпорядними органами на місцях за рахунок коштів державного, республіканського (Республіка Крим) і місцевих бюджетів.

Розробка землевпорядних проектів, пов'язаних з охороною земель від селів, зсувів, підтоплення і засолення, може провадитися з ініціативи власників землі і землекористувачів за їх рахунок державними та іншими землевпорядними організаціями.

В залежності від завдань, змісту і методів проведення державний землеустрій буває двох видів: міжгосподарський і внутрішньогосподарський.

Міжгосподарський землеустрій охоплює землі різнобічного господарського призначення. Саме тому його проводять одночасно на території групи господарств, цілих адміністративних районів чи територіальних зон. При цьому враховуються інтереси не лише конкретних підприємств, але й всього народного господарства або окремих галузей.

Внутрішньогосподарський землеустрій зводиться до створення організаційно-територіальних умов для раціонального використання і охорони земель окремими землекористувачами.

Незважаючи на згадані відмінності, міжгосподарський і внутрішньогосподарський землеустрій взаємопов'язані, належать до однієї системи заходів з організації раціонального використання землі.

Проекти внутрігосподарського землеустрою складають з урахуванням прийнятої перспективної схеми розселення в затверджених схемах районного планування. При цьому уточнюються організаційно-господарські функції окремих населених пунктів, визначається центральна садиба господарства, вирішуються питання відмежування присадибних земель від земель громадського користування.

Ефективне застосування на підприємствах тієї чи іншої системи землеробства і тваринництва багато в чому залежить від організації території господарства.

Під організацією земельної території розуміють визначення зовнішніх кордонів господарства, його підрозділів, розміщення сівозмін, виробничих центрів, населених пунктів, меліоративної і дорожньої системи та інших комунікацій, визначення джерел водопостачання господарства.

Для найбільш повного і продуктивного використання кожної ділянки землі необхідно в кожному господарстві провести внутрішньогосподарську організацію території, що охоплює наступні найважливіші елементи:

- розміщення підрозділів господарства;
- розміщення доріг, що з'єднують господарство з районним центром та іншими населеними пунктами, виробничими підрозділами та основними масивами сільськогосподарських угідь;
- організацію і розміщення польових, кормових та інших сівозмін, включно з мережею багаторічних лісових насаджень;
- організацію і розміщення культурних пасовищ;
- організацію і розміщення природних сінокосів.

Отже, мета організації території господарства-раціональне і найбільш ефективне використання земельних угідь, забезпечення зручного зв'язку господарства з зовнішніми центрами та внутрішньогосподарськими підрозділами, зниження затрат на транспортування виробленої продукції, перевезення різних вантажів і людей до місця роботи та місць постійного місця проживання, скорочення холостих прогонів тракторів і машин, забезпечення вільного проходу худоби до місць пасовища та літнім таборам і водопоям.

Україна за останні 20 років втратила 463 тисячі сільськогосподарських угідь. Отже, змінити ситуацію на краще може лише докорінний перегляд економічних, організаційних, технічних та технологічних принципів діяльності сільськогосподарського підприємства відповідно до екологічних норм.

Найголовнішими з них є:

Раціональне землекористування, що передбачає оптимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їх ефективне використання за основними цільовими призначеннями, створення найсприятливіших умов для високої продуктивності сільськогосподарських угідь і одержання на одиницю праці максимальної кількості продукції з мінімальними витратами праці та коштів.

Охорона земельних угідь – сукупність науково обґрунтованих заходів, спрямованих на:

– ліквідацію надмірного вилучення земельних фондів із сільськогосподарського обігу внаслідок різного роду будівництва (промислового, транспортного, житлового);

-запобігання затопленню, заболоченню (меліоративні заходи);

-недопущення нагромадження в ґрунті отруйних та хімічних речовин при застосуванні мінеральних добрив та засобів захисту рослин від шкідників і хвороб;

-запобігати забруднення ґрунту відходами промислового виробництва, паливо-мастильними матеріалами при виконанні сільськогосподарських робіт;

-захист від водної та вітрової ерозії;

-вирішення проблеми очищення гнойових стоків, попередження забруднення землі відходами тварин, і збереження здорових санітарних умов у місцях концентрації тварин.

Заходи спрямовані на одержання рослинницької і тваринницької продукції, що відповідає радіологічним стандартам, і забезпечення належних умов праці вісьмом працівникам.

Створення системи більш жорсткого контролю за вмістом радіонуклідів у сільськогосподарської продукції та недопущення продажу забрудненої продукції на ринку.

Недбале відношення до навколишнього середовища спричиняє економічну шкоду.

ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОПОМІЖНИХ І ОБСЛУГОВУЮЧИХ ВИРОБНИЦТВ

1. Особливості планування обслуговуючих виробництв.
2. Планування роботи живого тягла.
3. Планування потреби та використання електроенергії.

1. Особливості планування обслуговуючих виробництв

Обслуговуючі виробництва виконують роботи які забезпечують необхідні умови для нормального перебігу основних та допоміжних виробничих процесів.

У сільськогосподарських підприємствах до них належать: *автопарк, жива тяглова сила, ремонтні майстерні, будівельні виробництва, електро-, водопостачання, газове і теплове господарство, житлово-комунальна служба тощо.*

Основне їх призначення – продовження процесу виробництва, підтримання основних засобів у технічно справному стані, забезпечення транспортних технологічних зв'язків між етапами робіт, ремонт будівель і споруд, будівництво нових об'єктів виробничого і житлово-комунального призначення, надання інших соціальних послуг населенню.

Роль обслуговуючих виробництв для сільськогосподарських підприємств за сучасних умов значно підвищується. Обумовлено це:

- по-перше, інтенсифікацією виробництва, упровадженням інтенсивних технологій і нової, більш продуктивної техніки;
- по-друге, розширенням у виробництві продукції сільського господарства, її переробці й реалізації участі багатьох спеціальних галузей, зв'язаних між собою економічно, а нерідко і технологічно.
- по-третє, поряд із забезпеченням функціонування основної сфери обслуговуючі виробництва дедалі більше вирішують питання благоустрою життя працівників господарства: будівництва та ремонту житла, водо-, газо-, електрозабезпечення тощо.

Планування обслуговуючих виробництв має певні особливості:

- По-перше, їхні розміри і планові обсяги робіт та послуг визначаються насамперед потребою головних і допоміжних галузей господарства, а також його соціальної інфраструктури в певних послугах.
- По-друге, собівартість продукції обслуговуючих виробництв є частиною витрат на виробництво продукції, тому планування її має бути завершено раніше планування собівартості продукції рослинництва, тваринництва і промислового виробництва, до розподілу цехових і загальногосподарських витрат.
- По-третє, на обслуговуючі виробництва не розподіляються цехові та загальногосподарські витрати.

2. Планування роботи живого тягла

Гужовий транспорт використовується на внутрішньо садибних перевезеннях, в умовах бездоріжжя і під час виконання робіт на присадибних ділянках. Головною передумовою ефективної організації роботи живого тягла є встановлення відповідності між наявністю поголів'я коней і потребою господарства в них.

Підвищенню ефективності використання живого тягла сприяє правильне планування його роботи, періодичний контроль за відпрацьованими коне-днями та їх собівартістю. Зниження останньої досягають, забезпечуючи більш повне і раціональне використання робочої худоби протягом року, для чого порівнюють можливий запас днів роботи живого тягла з плановими потребами галузей господарства в його послугах. Загальний річний запас коне-днів обчислюють виходячи з наявності робочої худоби і кількості днів роботи за рік однієї голови.

Для визначення *кількості днів роботи живого тягла* треба із загальної кількості фуражних днів у році відняти дні відпочинку (близько 60 днів на коня), простоїв жеребних маток (60 днів), використання жеребців для парування (половина кількості робочих днів), дні на обслуговування коней –

підвезення кормів і відвезення гною зі стайні (близько 8 днів), а також неробочі дні через непогоду (залежно від місцевих умов).

У *рослинництві* затрати коне-днів визначають за технологічними картами. Потребу в живому тяглі на обслуговуванні *тваринництва* визначають виходячи з навантаження на коня і поголів'я тварин. Затрати коне-днів на загальногосподарських роботах, в особистому підсобному господарстві, під час виконання робіт на будівництві на сторону обчислюють за окремими розрахунками, ураховуючи дані за минулі роки, а також можливі зміни в плановому році.

При *плануванні витрат* на утримання кожного виду робочої худоби визначають витрати на оплату праці конюхів, вартість кормів та підстилки, амортизаційні відрахування, витрати на поточний ремонт стаєнь, транспортних засобів та зброї, медикаменти, кування коней, електроенергію. Собівартість одного дня роботи живого тягла визначають у перерахунку на коне-день. При цьому робочий день коня і вола умовно приймають за одиницю.

Витрати на *оплату праці* по догляду за робочою худобою визначають за кількістю коней, закріплених за одним конюхом, та його тарифною ставкою.

У зв'язку з тим, що на момент обчислення собівартості коне-дня середню собівартість *кормів* і підстилки не можна визначити (бо затрати живої тяглової сили є однією із статей витрат на корми), корми для робочої худоби прийнято оцінювати умовно: корми, наявні на початок року, – за фактичною собівартістю, а з урожаю планового року – за плановою собівартістю звітного року.

Річну суму *амортизації робочих коней*, приміщень, транспортного інвентарю і зброї обчислюють за нормами амортизації від їх балансової вартості. При визначенні інших витрат (ветеринарні, кування коней, поточний ремонт стаєнь, транспортних засобів та інвентарю, електроенергії тощо) використовують прийняті в господарстві нормативи. У кожному конкретному випадку ці витрати потрібно звіряти з фактичними і враховувати досвід минулих років.

Собівартість коне-дня визначають як частку від ділення всієї суми витрат на утримання живого тягла, крім вартості одержаного приплоду і побічної продукції, на кількість відпрацьованих живим тяглом робочих днів.

Собівартість голови приплоду прирівнюють до собівартості 60 кормо-днів дорослого коня. Розраховуючи *собівартість одного кормо-дня* із суми всіх витрат віднімають вартість гною і ділять на кількість кормо-днів. Вартість гною визначають за нормативними (розрахунковими) витратами на його прибирання в конкретних умовах і за вартістю підстилки.

3. Планування потреби та використання електроенергії

Планування роботи електрогосподарства має на меті визначення потреби в електроенергії на календарний рік і за періодами року, а також витрат на його експлуатацію. Витрати електроенергії планують для виробничих і невиробничих потреб:

- Виробничі включають витрати електроенергії на роботу електродвигунів, електродвигунів та інших струмоприймачів і нагрівальних приладів технологічного (виробничого) призначення для опалення, гарячого водопостачання й освітлення виробничих приміщень (цехів, майстерень, складів, сховищ, гаражів, корівників, свинарників, пташників тощо), а також для освітлення виробничих територій (машинних і скотних дворів) і невиробничих приміщень (приміщення правління підприємства).
- Невиробничими є потреби електроенергії на комунально-побутові та інші невиробничі витрати споживачів сільського господарства, а саме: житлових будинків, гуртожитків, клубів, будинків культури, кінотеатрів, стадіонів, вулиць, дитячих дошкільних закладів, їдалень, магазинів тощо.

Сільськогосподарські підприємства потребу в електроенергії обчислюють кількома способами:

- Більшість господарств визначають її за фактичними витратами у попередньому році, ураховуючи тенденції за останні роки.
- Більш прогресивним, особливо при перспективному плануванні, є нормативний метод визначення потреби в електроенергії, де використовують питомі норми на окремі види робіт і укрупнені нормативи, визначені з розрахунку на 1 га посіву культур, 1 м² посіву овочів закритого ґрунту, одну голову тварин, 1000 голів птиці, 1т обробленої чи виготовленої продукції, на одного жителя населеного пункту.

Зазначені нормативи недостатньо диференційовані за зонами країни і засобами електрифікації. Тому господарства самостійно обґрунтовують питомі нормативи витрат чи обчислюють річну потребу в електроенергії для роботи електроустановок залежно від наявних машин, їхньої продуктивності, потужності електродвигунів. Обчислення здійснюють за формулами:

$$Q_i = W_i \times D_i \times T_i$$

$$Q_i = W_i \times Q_p / P_i$$

де Q_i – потреба конкретної електроустановки в електроенергії;

W_i – її потужність, кВт;

D_i – кількість днів роботи установки;

T_i – тривалість роботи установки протягом доби, год;

P_i – продуктивність за 1 год основної роботи, т, м³;

Q_p – плановий обсяг робіт.

Водночас визначають планові витрати на експлуатацію електрогосподарства. Більшість з них припадає на оплату праці, яку планують відповідно до нормативів штатної чисельності, посадових окладів і тарифних ставок. Чисельність і якісний склад електротехнічної служби формують з урахуванням наявного електроустаткування в перерахунку на умовні одиниці за встановленими коефіцієнтами.

Наступним етапом планування електропостачання є обчислення собівартості 1 кВт- год електроенергії. З цією метою всі витрати електроцеху, в тому числі й вартість одержаної зі сторони електроенергії, ділять на кількість використаної електроенергії в кіловат-годинах.

Якщо в господарстві використовують електроенергію зі сторони і власних електростанцій, то обчислюють середню собівартість 1 кВт-год. При цьому роботу електростанцій, змонтованих з машинами (доїльні, зварювальні та інші агрегати) у складі електрогосподарства не враховують, а витрати на їх експлуатацію.

ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

- 1.Методика складання технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур.
- 2.Планування та організація виробництва зерна.
- 3.Планування та організація виробництва технічних культур.
- 4.Планування та організація виробництва картоплі та овочів.
- 5.Організація виробництва продукції садівництва і виноградарства.

1. Методика складання технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур

Для раціональної організації виробництва окремих видів продукції рослинництва складають технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур.

Технологічна карта – це документ, в якому плануються технологія виробництва, обсяги робіт, засоби виробництва і робоча сила, необхідна для їхнього виконання, а також розмір матеріальних витрат на вирощування тієї чи іншої сільськогосподарської культури на певній площі.

Такі карти складають для кожної культури і по окремих видах незавершеного виробництва. У них слід передбачати раціональні й прогресивні технології для умов конкретного підприємства.

Дуже важливо обґрунтувати найраціональніший склад машинно-тракторного агрегату для виконання кожної роботи з метою повного використання потужності тракторів і досягнення високої якості роботи. Діленням обсягу робіт на норму виробітку визначають кількість нормо-змін, а множенням останніх на кількість обслуговуючого персоналу й на 7 год. – затрати праці в людино-годинах.

У технологічних картах планують витрати на виробництво продукції, насамперед на оплату праці (їх визначають множенням тарифних ставок на кількість нормо-змін та кількість працівників за категоріями з урахуванням відповідних надбавок, доплат і премій), амортизаційні відрахування й витрати на поточний ремонт сільськогосподарської техніки (обчислюють за встановленими нормативами на умовний еталонний гектар і кількістю таких гектарів), вартість паливно-мастильних матеріалів (за нормами витрат, обсягом механізованих робіт у фізичних одиницях і комплексною оцінкою одиниці палива). Передбачають також послуги допоміжних галузей (автотранспорт, живе тягло, електроенергія тощо). Для цього відповідний обсяг робіт у тонно-кілометрах, коне-днях, кіловат-годинах множать на планову собівартість одиниці роботи, яку визначають окремо.

2. Планування та організація виробництва зерна

Важливою галуззю, що визначає рівень розвитку всього аграрного сектору економіки нашої країни, є зернове господарство. Зернові належать до числа найважливіших культурних рослин. Вони мають найвищу питому вагу в структурі посівних площ та валових зборів продукції серед інших сільськогосподарських культур. Це пояснюється їх винятковим значенням та різнобічним використанням.

В організації виробництва зерна основними є два періоди:

- підготовка ґрунту і сівба;
- збирання врожаю.

Оранка – основний процес обробітку ґрунту, її слід виконувати з дотриманням таких вимог: оптимальні строки і глибина; добре прилягання стикових гребенів та подрібнення скиби; прямолінійність борозен; повне загортання гною й післяжнивних рослинних решток; мінімальна кількість розгінних борозен та звальних гребенів; добре розорювання кінців гонів і поворотних смуг тощо.

Оранку здійснюють загінним способом. Тому спочатку поле потрібно розбити на загінки, які можна зорати за 2-3 дні. При виконанні робіт загінним груповим методом площу потрібно збільшити відповідно до кількості агрегатів. Оптимальними є прямокутні загінки із співвідношенням сторін 1 : 8-1 : 10. Ширину загінки визначають за формулою:

$$Ш = 2№Д \times a + 16p^2,$$

де Ш – ширина загінки, м;

Д – довжина поля, м;

а – ширина захвату агрегату, м;

р – радіус повороту агрегату, м.

Орють поле усклад та врозгін. По краях його треба залишити поворотні смуги на чотири ширини захвату агрегату, які розорюють останніми.

Сівба-один з найважливіших і найскладніших виробничих процесів у рослинництві. Від її якості значною мірою залежить урожайність сільськогосподарських культур.

Щоб високоякісно провести сівбу, необхідно дотримуватися відповідних агротехнічних вимог: оптимальні строки та норми висіву; рівномірне загортання насіння на потрібну глибину; прямолінійність рядків; нормальна ширина міжрядь; відсутність огріхів і просівів. Можна застосовувати такі способи сівби, як рядковий, вузькорядний, широкорядний, перехресний, діагонально-перехресний.

Збирання врожаю – найскладніший і найвідповідальніший процес, на який припадає більше половини витрат на виробництво зерна. Тому заздалегідь потрібно розробити відповідні робочі плани, графіки маршрутів руху комбайнів, виконати іншу підготовчу роботу.

Збирають зерно прямим комбайнуванням, роздільним двофазним способом (хліб скошують у валки, які потім обмолочують комбайнами), роздільним трифазним способом (хлібну масу скошують і подрібнюють разом із соломою, транспортують на тік, а потім обмолочують й очищають). Найбільшого поширення набуло роздільне двофазне збирання, коли хлібну масу в фазі воскової стиглості скошують у валки, а через 3-5 днів обмолочують. Для низькорослих та зріджених хлібів, а також у зонах із нестійкими кліматичними умовами роздільне збирання не рекомендується.

Відповідальним є вивезення зерна з поля. Бункер комбайна краще розвантажувати на ходу. Щоб своєчасно це зробити, визначають час його завантаження за формулою:

$$Ч=(М\times10000\times60)/У\times Ш\times а$$

де Ч – час завантаження бункера, хв.; М – місткість бункера, ц; У – урожайність, ц/га.; Ш – швидкість руху комбайна, км/год.; а – ширина захвату комбайна.

Збиральні агрегати повинні бути забезпечені достатньою кількістю транспортних засобів, які встановлюють за формулою:

$$К=У\times П\times Ч/В$$

де К – кількість транспортних засобів;

У – урожайність, ц/га.;

П – продуктивність комбайна, га/год.;

Ч – час одного рейсу, год.;

В – вантажопідйомність однієї транспортної одиниці.

Якщо транспортних засобів недостатньо, використовують бункери-нагромаджувачі (причепи), які тракторами транспортують у поле, а навантажені зерном причіплюють до автомобілів.

Значні витрати припадають на збирання соломи, її збирають різними способами:

- подрібнена солома нагромаджується у причепленому до комбайна візку, а потім трактором її перевозять до місця зберігання;
- соломі вкладають на стерню з наступним підбиранням і пресуванням у тюки;
- солома нагромаджується у копнувачі, з якого її розвантажують на стерню, а потім за допомогою волокуш транспортують до місця скиртування.

Прогресивним є груповий метод роботи збиральних агрегатів, особливо при організації збирально-транспортних загонів або комплексів. У їхньому складі створюють такі ланки: підготовки полів до збирання; комбайново-транспортні; збирання не зернової частини врожаю; післязбиральної доробки зерна; первинного обробітку ґрунту; технічного обслуговування; культурно-побутового обслуговування. Розмір цих загонів і комплексів залежить від площі зернових, наявності відповідної техніки й транспортних засобів та інших умов. Вони дають змогу значно підвищити продуктивність агрегатів і скоротити строки збирання.

Для скошування хлібів у валки, крім комбайнів, використовують жатки ЖНС-12, ЖВН-6, ЖШН-6 та ін.; для обмолоту й прямого комбайнування - комбайни СК-5 “Нива”, СК-6 “Колос”, “Дон-1500” тощо; на відвезенні подрібненої соломи – візки 2-ПТС-4 із трактором МТЗ; на скиртуванні - стогоклад СНУ-0,5; для доробки зерна – зерноочисно-сушильні комплекси КЗС-40, КЗС-20Ш та іншу техніку.

Велике значення має освоєння інтенсивних технологій, які враховують біологічні властивості рослин за фазами їхнього розвитку. При цьому зважають на такі об’єктивні фактори впливу на врожайність: високоврожайні сорти і гібриди; сівба після найкращих попередників у сівозміні; високий рівень забезпеченості рослин елементами живлення; порційне внесення добрив протягом вегетації; меліорація; високоякісне виконання технологічних операцій; застосування інтегрованої системи захисту рослин від бур’янів, шкідників і хвороб тощо. Завдяки цьому виробляється максимум високоякісної продукції, знижуються витрати.

3. Планування та організація виробництва технічних культур

До технічних відносять такі культури, які забезпечують надходження певної продукції після їх переробки на заводах і фабриках.

Продукцію технічних культур широко використовують у народному господарстві, зокрема для харчування (цукор, олію), виготовлення одягу та інших виробів, технічних потреб (фарби, мастила), у парфумерії (продукцію ефіроолійних культур). Відходи переробки технічних культур (жом, макуху, шроти) використовують для годівлі тварин.

Організація виробництва цукрових буряків

Сіють цукрові буряки як багаторостковим, так і одноростковим насінням, від чого залежить комплекс робіт по догляду за посівами. Велике значення при цьому має забезпечення нормальної густоти рослин (90-110 тис/га). При рядковій сівбі на гектар висівають 30-32, а при пунктирній – 15-16 кг насіння. Глибина загортання має становити 3-4 см. Під час догляду за посівами виконують такі роботи, як: досходове боронування, шарування (культивация бритвеними лапами і ротаційними дисками), поперечне боронування у фазі першої пари справжніх листочків, букетування, розбирання букетів (вручну), потім кілька розпушувань та підживлень, а також боротьба з шкідниками та хворобами.

Для міжрядного обробітку, букетування, підживлення призначені культиватори УСМК-5,4, та ін. Слід мати на увазі, що ширина захвату культиватора має збігатися з шириною захвату сівалки або бути кратною їй.

При організації збирання цукрових буряків дуже важливо правильно визначити його оптимальні строки. Раннє збирання не рекомендується, тому що в серпні-вересні спостерігається інтенсивне нарощування маси урожаю. Так, добовий приріст його становить понад 2 ц/га, а цукристість підвищується на 0,1 відсотка. Запізнення із збиранням також недоцільне, оскільки його треба закінчити до настання морозів.

Існує кілька способів збирання цукрових буряків:

потоковий - цукрові буряки від комбайна навантажують у транспортні засоби й вивозять на цукровий завод, якщо відстань не перевищує 15 км;

потоково-перевалочний – частину врожаю від комбайна транспортують на завод, а частину на край поля у кагати (таке збирання доцільне, якщо завод розташований на відстані 15-25 км, а транспортних засобів не вистачає).

Отже, вибір способу збирання залежить від забезпечення підприємства транспортними засобами. Найчастіше застосовують потоковий і потоково-перевалочний способи.

На сільськогосподарських підприємствах поширене роздільне збирання цукрових буряків за допомогою шестирядного збирального комплексу, який складається з гичкозбиральної (БМ-6) і коренезбиральної машин (КС-6Б, РКС-6, КСТ – 3А).

Ефективнішою є організація збирання цукрових буряків збирально-транспортними загонами або комплексами, до складу яких входять такі ланки: збиральні, завантажувально-транспортні, силосування гички, збирання втрат і формування польових кагатів, первинного обробітку ґрунту, технічного та культурно-побутового обслуговування.

У буряківництві дедалі ширше впроваджується інтенсивна технологія вирощування й збирання врожаю, яка передбачає: розміщення цукрових буряків у сівозмінах після кращих попередників; внесення органічних і мінеральних добрив у науково-обґрунтованих нормах та співвідношеннях поживних речовин; досконалу систему основного обробітку ґрунту; сівбу одноростковим відкаліброваним насінням із схожістю не нижче 85 відсотків, щоб мати задану кількість сходів або кінцеву густоту насаджень рослин; застосування комплексної системи боротьби з бур'янами, шкідниками та хворобами з використанням високоефективних пестицидів; суцільне розпушення в ґрунті до і після появи сходів; механізоване формування густоти насаджень та догляд за посівами; збирання потоковим чи потоково-перевалочним способом без доочищення коренеплодів вручну з одночасним збиранням гички; раціональну організацію і оплату праці.

Організація виробництва льону-довгунца

Льон-довгунець як сировина для текстильної промисловості посідає друге місце після бавовнику. Цю культуру вирощують на Поліссі.

Льон-довгунець – вимоглива щодо агротехніки та живлення культура. Кращими попередниками для нього в сівозміні є багаторічні трави, удобрена картопля, люпин і озима пшениця. Сіють його по ранній зяблевій (на глибину 20-22 см) оранці в добре обробленій ґрунт вузькорядним способом. Норма висіву насіння становить 130-160 кг/га, а глибина його загортання на суглинковому ґрунті 1,5-2 і супіщаному – 2,5-3 см.

Догляд за посівами включає до сходове знищення кірки боронами або ротаційними мотиками, яке провадять упоперек рядків, боротьбу з бур'янами, шкідниками і хворобами рослин.

Найбільш складною в льонарстві є організація збирання врожаю. Перед збиранням поле поділяють на загінки. Збирають льон прямим комбайнуванням або роздільним способом. При комбайновому збиранні роботи ведуть у такій послідовності: очісування насіннєвих коробочок і розкладання соломки; сушіння; в'язання у снопи; транспортування вороху на тік, його обмолот та очищення насіння.

При роздільному збиранні льон льонобралкою розстеляють у стрічки й підсушують, потім його обмолочують молотаркою-підбирачем, після чого соломку підбирають і в'язують у снопи підбирачем. Незалежно від способу збирання снопи соломки транспортують на льонозавод. Якщо підприємство

реалізує льон трестою, то соломку залишають на полі для вилежування, а потім тресту в'яжуть у снопи й відвозять на завод.

Для збирання льону також організовують збирально-транспортні загони або комплекси, що забезпечує збирання за схемою поле – завод. До комплексу входять такі ланки: збиральні (їм виділяють льонокомбайни, підбирачі трести); сушильно-сортувальні; транспортні.

Для продукції льонарства характерна різна якість. Залежно від довжини, тонини, міцності, еластичності та інших показників льоноволокно може мати якість від 6 до 32 номера, а соломка і треста – від 0,5 до 3 номера. Отже, й ціна їх реалізації неоднакова. Поліпшення якості льонопродукції є значним джерелом надходження доходу й зростання ефективності підприємства.

Для визначення собівартості продукції льону одержане насіння оцінюють за нормативно-розрахунковою (плановою) вартістю, виходячи із витрат на підготовку та обмолот стебел, транспортування та обробку насіння. Решту (без вартості насіння) загальної суми витрат на вирощування льону відносять на соломку. Собівартість соломки визначають діленням зазначених витрат на фізичну масу. Собівартість трести льону-довгунця включає вартість соломки і витрати на її розстилання, перегортання, підняття із стелищ.

Організація виробництва соняшнику

Соняшник – просапна культура, вимоглива до тепла, агротехніки і удобрення. Розміщують його в одному полі сівозміни так, щоб повторно вирощувати на тому самому місці не раніше як через 7-8 років. Це зумовлено потребою захисту рослин від вовчка, насіння якого зберігає здатність до проростання до 7 років. Кращими попередниками соняшнику є озима пшениця, бобові і кукурудза.

Сіють соняшник сівалками СКГН-6, СКГН-6А по глибокій зяблевій оранці в добре оброблений і удобрений ґрунт зразу за сівбою ранніх зернових. Основними способами сівби є квадратно-гніздовий (70Х70 см) і пунктирний. Норма висіву при першому способі становить 9-Ю, а при другому- 16-18 кг/га. Насіння загортають на важких глинистих ґрунтах на глибину 4-5 см, суглинистих – 6-7, а в сухий ґрунт – до 8-10 см.

Після сівби поле коткують і боронують. Потім провадять досходове і післясходове боронування легкими боронами впоперек рядків на малій швидкості. Міжряддя розпушують тракторними культиваторами. У передових господарствах соняшник вручну не проривають, а густоту рослин формують завдяки правильній сівбі по 2-3 насінини в гніздо і боронуванню. Бур'яни знищують в основному під час боронування і обробітку міжрядь. Застосовують також хімічний метод боротьби з шкідниками і хворобами.

Щоб підвищити врожайність соняшнику, під час його цвітіння на поле вивозять бджіл, які сприяють кращому запиленню рослин.

Збирають соняшник спеціально переобладнаними зерновими комбайнами, які зрізують тільки кошики і обмолочують їх. Починають збирання, коли побуріє 65-70 відсотків кошиків, а вологість насіння становить 25-30 відсотків. Насіння соняшнику дуже обсипається, а тому запізнення із збиранням призводить до значних втрат його. На насінних ділянках кошики зрізують вручну і наколюють на стебла для досушування. Потім їх обмолочують комбайнами. Стебла, якщо їх не використовують на паливо, після лущення поля згрібають у валки і спалюють, а кошики після обмолоту згодовують тваринам. Отже, вирощування і збирання соняшнику повністю механізована.

4. Планування та організація виробництва картоплі та овочів

Організація виробництва картоплі

Найбільш складними й трудомісткими процесами в картоплярстві є підготовка насінного матеріалу, садіння та збирання врожаю.

Підготовку насіння і садіння організовують так. Бульби перед садінням сортують на сортувальному пункті КСП-15Б або КСП-25. Для цього картоплю із сховищ, якщо її зберігають насипом, вивантажують завантажувачем ТЗК-30 із приставкою ТПК-30, а з буртів і траншей -екскаватором Е-153 у самоскидні транспортні засоби, які транспортують її до сортувального пункту. Якщо картоплю зберігають у контейнерах, то використовують електрокари та контейнеро-перекидачі. Це значно скорочує затрати праці порівняно з ручним сортуванням.

Бульби висаджують картоплесаджалками СН-4Б-2, СКС-4, СКМ-6. Складним є ще завантаження саджалок картоплею. З цією метою використовують автосамоскиди. Відстань між пунктами завантаження саджалок визначають за тією самою формулою, що й зернових сівалок.

Збирають картоплю копачем із ручним збиранням бульб, а також комбайном ККУ-2 різних модифікацій і ККМ-4. При цьому використовують три способи: пряме комбайнування, комбіноване і роздільне збирання.

Перед збиранням картоплі проводять таку саму підготовчу роботу, як і перед збиранням зернових. Спочатку за 4-5 днів до збирання скошують картоплиння. При прямому комбайнуванні бульби викопують за один прохід агрегату, при комбінованому – бульби з двох рядків копачем-валко-укладачем УКВ-2 укладають у міжряддя двох сусідніх незібраних рядків. Потім комбайн викопує картоплю з решти рядків і збирає бульби в міжряддях.

При роздільному збиранні копачем-валкоукладачем картоплю укладають у валок із двох, чотирьох або шести рядків, а потім її підбирає комбайн-підбирач. При цьому затрати праці знижуються майже вдвоє порівняно з прямим комбайнуванням.

Картоплю з бункера комбайна вивантажують у самоскидні транспортні засоби, які перевозять її на сортувальні пункти. Відсортовані бульби затаровують у контейнери або транспортерами завантажують у сховища. Отже, здійснюється потокове збирання картоплі.

Найвищої продуктивності праці досягають при організації збирально-транспортних загонів або комплексів, в яких є такі ланки: підготовки поля і видалення картоплиння; збирання картоплі; транспортування її до сортувального пункту; сортування бульб; завантаження у сховища; технічного і культурно-побутового обслуговування. Це дає змогу знизити затрати праці більш як у три рази порівняно із збиранням окремими збиральними агрегатами.

Організація виробництва овочів

Овочівництво – складна галузь, у якій в Україні вирощують понад 100 культур. До її складу входять: овочівництво відкритого ґрунту (виробництво овочів і насіння); овочівництво закритого ґрунту (виробництво овочів та розсади); зберігання продукції; її переробка. Галузь має ряд специфічних особливостей: низька транспортабельність продукції, внаслідок чого овочі необхідно вирощувати поблизу від місць споживання; утруднена механізація окремих виробничих процесів, особливо збирання, що вимагає значних затрат ручної праці; потреба у працівниках певної спеціалізації й відповідній техніці; організація зберігання, консервування, сушіння, охолодження та швидкого заморожування овочів через неможливість рівномірно протягом року забезпечувати населення продукцією.

Овочівництво відкритого ґрунту. Йому властива чітка зональна спеціалізація. Сформувалися такі зони вирощування овочів, де створені спеціалізовані підприємства відповідних виробничих типів:

- приміська зона, в якій овочівництво відкритого ґрунту поєднується з овочівництвом закритого ґрунту. Підприємства цієї зони вирощують головним чином ранні, зелені, пряні та інші овочі, їхнім завданням є цілорічне забезпечення населення великих міст і промислових центрів овочевою продукцією;
- сировинні зони переробної промисловості зі сприятливішими кліматичними умовами для вирощування окремих культур, що найбільше підлягають переробці й консервуванню (помідори, зелений горошок, перець, баклажани, кабачки тощо);
- глибинні зони дешевого виробництва овочів для транспортування їх у великі промислові центри. Це теплолюбиві культури, які можна вирощувати в даних зонах із значно меншими витратами, ніж у приміській. Такі умови вирощування, наприклад, характерні для південних областей;

- зони, що історично спеціалізуються на вирощуванні окремих культур і навіть певних сортів у результаті сприятливого мікроклімату (Ніжинський район Чернігівської області – для вирощування огірків, Сквирський Київської - для вирощування цибулі тощо);
- насінні підприємства, які розмножують одержане від науково-дослідних установ насіння овочевих культур із метою постачання ним сільськогосподарських підприємств.

В овочівництві спостерігається збіг трудомістких процесів, особливо при вирощуванні багатьох культур. Тому на одному підприємстві доцільно вирощувати невелику кількість овочевих культур, тобто поглибити спеціалізацію, що можливе за такими напрямками:

- розсадні культури (капуста, помідори, цибуля на зелень);
- посівні культури (цибуля ріпчаста, огірки, морква, столові буряки, редиска);
- зелені культури (петрушка, щавель, кріп, пастернак, ревінь, зелений горошок, а також редька, патисони);
- інші овочеві культури (баклажани, перець солодкий і гіркий, салат, хрін, естрагон).

Проте основним критерієм спеціалізації підприємств стають попит і вимоги ринку до тієї чи іншої продукції.

Основні виробничі процеси в овочівництві організовують на основі розроблених технологічних карт. Це – сівба і садіння, догляд за посівами, особливо полив, збирання врожаю.

На збиранні врожаю понад половину затрат праці припадає на ручну працю. Помідори, капусту, огірки та інші овочі збирають за допомогою платформи ПОУ-2 або ПНСШ-12А; для збирання столових буряків і моркви використовують бурякопідкопувачі. Розроблено технологію механізованого збирання цибулі збиральною машиною ЛКГ-1,4 та сортувальним пунктом ПМЛ-6. Для збирання капусти промисловість випускає комбайн МСК-1, що зрізує головки й завантажує їх у транспортні засоби. Дедалі більше поширюється збирання помідорів самохідним комбайном СКТ-2 різального типу, який зрізує куші з двох рядків, відокремлює плоди і завантажує їх у контейнери. Проте ним можна збирати помідори таких сортів, які досягають одночасно й призначені для консервування.

При збиранні й зберіганні деяких овочів (капуста, столові буряки, морква тощо) використовують контейнери, що сприяє зменшенню втрат цих овочів та зниженню затрат праці.

Овочівництво закритого ґрунту. Його завданням є забезпечення населення свіжою продукцією в міжсезонний період, а також вирощування садивного матеріалу для відкритого ґрунту. Закритий ґрунт складається із

зимових і весняних теплиць (під склом та плівкою), парників й утепленого ґрунту (з обігріванням і без нього). За площею найбільшу питому вагу мають весняні теплиці, потім – утеплений ґрунт, парники і зимові теплиці.

Овочівництво закритого ґрунту поширене навколо великих міст, промислових центрів, а також у курортних зонах. Створені спеціалізовані підприємства закритого ґрунту (тепличні, парниково-тепличні комбінати, овочеві фабрики), які цілий рік вирощують овочі. Іноді вони розташовані безпосередньо в містах й оснащені механізмами для виконання виробничих процесів, а також, засобами автоматизації подачі води, регулювання мікроклімату, стерилізації ґрунту тощо.

На багатьох овочівницьких підприємствах закритий ґрунт поєднується з відкритим, а часом створюється лише для вирощування розсади. Тоді його розміри залежать від площі садіння розсадних овочевих культур.

Для раціональної організації закритого ґрунту слід враховувати джерела тепла, оскільки витрати на обігрівання культивацийних споруд становлять до 70 відсотків усієї суми. Найефективніший закритий ґрунт тоді, коли використовують відходи тепла ТЕЦ і промислових підприємств. Якщо на підприємстві є котельня, то важливе значення має вид палива: найдорожче – кам'яне вугілля, дещо дешевший – природний газ; іноді у парниках і теплицях використовують електроенергію.

Значних затрат праці вимагають приготування та заміна ґрунтових сумішей як поживного середовища. Зокрема, слід замінювати й підсипати землю, а також обробляти її проти збудників хвороб парою чи хімічним способом. Тому ґрунт доцільно замінювати верховим торфом або солом'яними тюками. Найбільшого ефекту досягають у теплицях на штучних поживних розчинах, коли ґрунт замінюють гравієм, щебенем, ватою тощо. Такі теплиці називають гідропонними. Тут одержують ранній і вищий урожай при нижчих затратах праці та собівартості продукції. Значних успіхів на гідропонії досягла Київська овочева фабрика, де урожайність у зимових теплицях становить 32-35 кг/м² і більше, залежно від культури.

У закритому ґрунті при вирощуванні овочів і розсади виконують близько 90 трудових процесів, які розподіляють за такими періодами: підготовчі роботи (дезінфекція, знезаражування ґрунту та споруд, закладання парників, висівання й садіння розсади тощо); догляд за теплицями і парниками (регулювання світлового, повітряного, температурного й водного режимів; боротьба з шкідниками та хворобами, підживлення рослин тощо); збирання врожаю; заключні роботи (знищення решток культури, ремонт теплиць, рам та ін.).

У закритому ґрунті механізовано такі процеси, як дезінфекція приміщень, боротьба з шкідниками та хворобами, позакореневе підживлення, заміна ґрунту, очищення й набивання парників, висівання овочевих культур. Під час

збирання овочів використовують електрокари, електрозавантажувачі та інші механізми; окремі процеси, особливо в гідропонних теплицях, автоматизовано.

5. Організація виробництва продукції садівництва і виноградарства

Завдання та особливості садівництва і виноградарства. Садівництво і виноградарство є постачальником важливих продуктів харчування як у свіжому, так і в переробленому вигляді. При організації садівництва слід враховувати його особливості. Адже це фруктові сади, ягідники, розсадники, зберігання і переробка продукції. У нашій країні вирощують понад 3000 видів і сортів плодово-ягідних та виноградних культур. Виробництво в цій галузі пов'язано з багаторічними культурами, тому насадження відносять до основних засобів виробництва. Тривалий ріст і використання насаджень потребують особливої уваги при перспективному плануванні розвитку галузі. Через особливу технологію виробництва плодів та ягід робоча сила повинна мати певну кваліфікацію й спеціальні засоби виробництва.

У садівництві та виноградарстві важливі виробничі процеси ще виконуються вручну (обрізування дерев і кущів, збирання врожаю тощо). Отже, ефективність галузі значною мірою залежить від забезпеченості робочою силою.

Виробництвом фруктів та ягід займаються підприємства таких типів: плодового, плодово-ягідного, плодоконсервного, плодорозсадницького, садово-виноградарського, виноградарсько-садівницького, виноградарського і виноградарсько-виноробного.

Садівництво і виноградарство – специфічна галузь, що зумовлює особливості її планування. Насамперед підприємства повинні мати раціональну структуру насаджень, тобто співвідношення площ під плодовими, ягідними культурами й виноградом. Для цього вони використовують породно-сортіві особливості культур, включених до Реєстру сортів рослин України, які рекомендують науково-дослідні установи.

Для раціональної організації садівництва бажано складати перспективний план розвитку галузі на 20-25 років, що пов'язано з довгостроковим використанням насаджень. У садівництві особлива методика планування врожайності, яка залежить від урожайності кожного дерева, щільності насаджень та їхнього віку.

Територія саду та основні виробничі процеси. Ефективність садівництва значною мірою визначається правильною організацією території саду. При цьому необхідно вирішити такі питання: вибір земельної ділянки; розміщення гідромеліоративних споруд, господарських центрів та потрібних приміщень; розбивка території саду на квартали; розміщення лісосмуг і доріг, а також порід і сортів плодово-ягідних культур по кварталах. Земельна ділянка, відведена під сад, має бути компактною, розташованою неподалік від населених пунктів та

магістральних шляхів. Господарські центри й виробничі приміщення розміщують у центрі бригадної ділянки. У разі потреби проектують зрошувальну мережу та інші споруди.

Територію саду розбивають на квартали прямокутної форми, по межах яких планують лісосмуги і дороги. Кwartали засаджують однією культурою (2-3 сорти) з однаковим строком вступу до плодоношення й періодом досягання. Для раціонального використання техніки у кварталі відстань між рядами та між деревами і кущами повинна бути однаковою. По зовнішніх межах саду передбачають садозахисні смуги з 3-5 рядів високорослих дерев, а по межах кварталів – вітроломні лінії з 1-2 рядів дерев.

Відповідальний момент у садівництві – садіння дерев, їх висаджують рано навесні або восени. Перед цим ділянку орють на глибину 40-75 см, потім за допомогою вимірювальних інструментів кілками позначають місця садіння дерев. Ями викопують ямокопачами в агрегаті з тракторами. Дерев висаджують два працівники, прив'язуючи кожен саджанець до кілка. Використовують також механізований спосіб садіння за допомогою однорядної саджалки МПС-1 в агрегаті з трактором ДТ-75М. Після садіння саджанці обов'язково поливають водою.

Важливим процесом у садівництві є також обрізування дерев і кущів, яке слід доручати висококваліфікованим працівникам.

Збирають урожай в основному вручну. З невеликих дерев плоди знімати краще одному збирачеві, а з великих – групами по 3-4 чоловіки, з яких одні збирають із верхнього ярусу дерева, а інші – з нижніх. Практикують і механічне збирання плодів машинами струшувального, вібраційного або пневматичного типу. Однак при механізованому збиранні втрати врожаю зростають, а зібрана продукція непридатна для зберігання і в основному направляється на переробку.

У садах із широкими міжряддями (6-8 м) та значною (3-5 м) відстанню між деревами в ряду невелика щільність насаджень і нераціонально використовується земля. При цьому врожайність невисока, ускладнюється збирання плодів. Тому необхідно впроваджувати інтенсивні сади. В Україні інтенсифікація садівництва здійснюється у двох напрямках: загущення насаджень (північ, північний схід) та організація пальметних садів (південь, південний схід). В останньому випадку значно підвищується врожайність і знижуються затрати праці, особливо на обрізуванні дерев та збиранні врожаю. У пальметних садах формується крона 4,5-5 м заввишки і 2,5-3 м завширшки. Найефективнішими є сади на слаборослих підщепах, які починають плодоносити на 3-4-й рік і при густоті насаджень 500-1250 дерев на 1 га забезпечують урожайність яблук 300-400 ц/га і більше.

Практика садівництва свідчить, що із збільшенням густоти насаджень дерева швидше починають плодоносити, підвищується їхня врожайність. Тому створюють суперінтенсивні сади. У дослідях при садінні на 1 га до 160 тис. рослин на карликових підщепах, уже на другий рік урожайність становила 160 т/га і більше.

У садівництві основною формою організації праці, як і в інших галузях, є постійна спеціалізована бригада, що складається з ланок. На підприємствах, де площі саду невеликі, організовують спеціалізовані ланки, які входять до складу змішаних та інших бригад.

ТЕСТИ

Питання 1. Сільське господарство задовольняє постійно зростаючі потреби :

1. населення у сировині, а промисловості – в продуктах харчування для

виробництва продовольчих і промислових товарів широкого вжитку.

2. населення в продуктах харчування, а промисловості – у сировині для виробництва продовольчих і промислових товарів широкого вжитку.
3. населення у сировині, а промисловості – в основних засобах для виробництва продовольчих і промислових товарів широкого вжитку.
4. населення в продуктах харчування, а промисловості – грошовими коштами для виробництва продовольчих і промислових товарів широкого вжитку.

Питання 2. Сільське господарство – це галузь :

1. не інтегрована в певну природно-економічну систему, в якій кожен компонент є обов'язковим елементом і виконує свою специфічну роль.
2. слабо інтегрована в певну природно-економічну систему, в якій не кожен компонент є обов'язковим елементом і виконує свою специфічну роль.
3. найвищою мірою інтегрована в певну природно-економічну систему, в якій кожен компонент є обов'язковим елементом і виконує свою специфічну роль.

Питання 3. Підприємство – це :

1. самостійний суб'єкт господарювання, який має права юридичної особи і здійснює свою діяльність (виробничу, комерційну, науково-дослідну) з метою одержання збитку .
2. самостійний суб'єкт господарювання, який має права юридичної особи і здійснює свою діяльність (виробничу, комерційну, науково-дослідну) з метою одержання прибутку.
3. самостійний суб'єкт господарювання, який не має права юридичної особи і здійснює свою діяльність (виробничу, комерційну, науково-дослідну) з метою одержання прибутку.

Питання 4. Основна мета діяльності підприємства :

1. одержання прибутку.
2. одержання збитку.
3. виробництво продукції.

4. створення нових робочих місць.
5. забезпечення населення товарами і послугами.

Питання 5. Приватне підприємство – це самостійний господарючий статутний суб'єкт, що є :

1. юридичною особою, має самостійний баланс, власні основні й оборотні кошти, розрахунковий та інші рахунки в банках, укладає угоди, може створювати філії та представництва і бути засновником або членом асоціацій, інших об'єднань.
2. юридичною особою, має самостійний баланс, власні основні й оборотні кошти, розрахунковий та інші рахунки в банках, але не може укладає угоди, не може створювати філії та представництва і бути засновником або членом асоціацій, інших об'єднань.
3. різновидом особистого підсобного господарства.

Питання 6. Товарна біржа згідно з чинним законодавством України – це :

1. організація, що об'єднує юридичних та фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має на меті надання послуг в укладанні біржових угод, виявленні цін, попиту й пропозиції на товари, вивчення, упорядкування, прискорення товарообігу і пов'язаних з ним торгових операцій.
2. тимчасові статутні об'єднання, форма господарювання, заснована на кооперації аграрних і промислових підприємств, а також банків з можливою участю в спільній діяльності підприємств та організацій інших галузей – будівельних, торгових, наукових тощо.
3. статутне об'єднання підприємств, наукових організацій, банків тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств.
4. підприємство, засноване на державній, загальнодержавній або комунальній власності. Підприємство створюється згідно з рішенням власника майна чи уповноваженого ним органу.
5. підприємство, що базується на спільній власності українського та іноземного учасника з метою одержання прибутку.

Питання 7. Біржова угода – це угода :

1. купівлі-продажу, або угода про взаємну передачу прав і обов'язків щодо біржового товару, допущеного до обігу на біржі.
2. купівлі-продажу, або угода про взаємну передачу прав і обов'язків щодо товару або послуги, між українськими та іноземними учасниками з метою одержання прибутку. .
3. будь яка угода купівлі або продажу.

Питання 8. Аукціони – це :

1. продаж окремих партій або одиничних екземплярів продукції з публічного торгу у встановленому місці та визначений час на основі змагальності покупців. Ціною укладеної угоди є найвища із них. що названа в процесі торгу.
2. організаційно оформлена, короткострокова та періодична форма оптового ринку на основі огляду товару або його зразків.
3. місце здійснення регулярних торгових угод на підставі організованої продажі та купівлі певних видів сільськогосподарської продукції і продовольства.
4. добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану, вона передбачає торговельну, виробничу та іншу діяльність.
5. реалізація виробленої продукції через власні магазини.

Питання 9. Ярмарки – це :

1. продаж окремих партій або одиничних екземплярів продукції з публічного торгу у встановленому місці та визначений час на основі змагальності покупців. Ціною укладеної угоди є найвища із них. що названа в процесі торгу.
2. організаційно оформлена, короткострокова та періодична форма оптового ринку на основі огляду товару або його зразків.
3. місце здійснення регулярних торгових угод на підставі організованої продажі та купівлі певних видів сільськогосподарської продукції і продовольства.
4. добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану, вона передбачає торговельну, виробничу та іншу діяльність.

5. реалізація виробленої продукції через власні магазини

Питання 10. Лізинг-це:

1. дозвіл, виданий уповноваженими органами державної влади на здійснення певного виду діяльності.
2. договір, укладений двома сторонами, відповідно до якого одна сторона (лізингодавець) надає в користування іншій стороні (лізингоодержувачу) об'єкт лізингу на визначений період і за певну плату.
3. така форма акціонерного володіння капіталом, при якому материнська (головна) компанія, володіючи контрольним пакетом акцій дочірніх компаній, об'єднаних в єдину структуру, забезпечує собі управління і контроль за всіма підприємствами, що входять до її складу.

Питання 11. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – це :

1. форма господарювання, заснована на кооперації аграрних і промислових підприємств, а також банків з можливою участю в спільній діяльності підприємств та організацій інших галузей.
2. статутне об'єднання підприємств, наукових організацій, банків тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств.
3. підприємство, засноване на державній, загальнодержавній або комунальній власності.
4. підприємство, що базується на спільній власності українського та іноземного учасника з метою одержання прибутку.
5. підприємство, створене для здійснення обслуговування переважно своїх членів на засадах взаємодопомоги та економічного співробітництва.

Питання 12. Організація створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (проекту, бізнесу) – це :

1. комплекс послідовних, взаємозв'язаних дій групи сільськогосподарських товаровиробників, які виявили бажання почати інтеграційний процес з метою об'єднання своїх підприємств, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України. .
2. здійснення комплексу послідовних, взаємозв'язаних дій групи сільськогосподарських товаровиробників, які усвідомили суть ідеї і визначили сферу її реалізації, необхідну їм підвищення ефективності виробництва за рахунок одержання прибутку не лише від виробництва

сировини, а й від зберігання, переробки, оптової та роздрібно́ї торгівлі товарами, виробленими з власної сировини .

3. комплекс фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційних, соціальних заходів спрямованих на виведення підприємств із кризи й відновлення або досягнення ними прибутковості та конкурентноздатності.

Питання 13. Яка з наведених дій не відноситься до організаційних заходів щодо створення обслуговуючого кооперативу(проекту, бізнесу):

1. Формування ініціативної групи. Вивчення особливостей виробничої діяльності. Проведення зборів потенційних членів-засновників.
2. Розробка бізнес-плану створення і становлення кооперативу в перші роки, Статуту кооперативу, Установчого договору та Порядку внутрішньої господарської діяльності.
3. Реєстрація кооперативу в держадміністрації та інших органах. Призначення виконавчого директора та головного бухгалтера.
4. Початок процедури банкрутства щодо підприємств членів-засновників.
5. Підбір і наймання персоналу. Відкриття банківського рахунку, залучення кредитних коштів. Придбання засобів і виробництва, необхідних кооперативу для його діяльності.

Питання 14. Основна мета діяльності обслуговуючого кооперативу :

1. створення нових робочих місць.
2. надання відповідних послуг сільськогосподарським товаровиробникам, які є членами і клієнтами кооперативу, для збільшення їх доходів та зменшення витрат на виробництво через надання їм відповідних послуг за їх собівартістю.
3. залучення інвестицій на вигідних для товаровиробника умовах.
4. зменшення податкового навантаження на товаровиробників, що є членами і клієнтами даного кооперативу.
5. покращення іміджу та ділової репутації товаровиробників, що є членами і клієнтами даного кооперативу.

Питання 15.: Процес розрахунку кінцевої ціни сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом можна відобразити так:

1. Виробник одержує за свою продукцію: $\text{остаточна ціна} = \text{попередня ціна} +$

кооперативні виплати (надбавка до ціни).

2. Виробник платить за постачання товарів і послуг: остаточно ціна = попередня ціна + кооперативні виплати (знижка).
3. Виробник платить за постачання товарів і послуг: остаточно ціна = попередня ціна – кооперативні виплати (знижка)
4. вірні відповіді 1,2.
5. вірні відповіді 1,3.

Питання 16. Засоби і предмети праці розрізняють за роллю їх у процесі виробництва, строком використання та вартістю, ці відмінності – основа для поділу їх на:

1. головні й другорядні, виробничі та невиробничі.
2. основні й оборотні, індустріальні та постіндустріальні.
3. технологічні й примітивні, виробничі та невиробничі.
4. основні й оборотні, виробничі та невиробничі.
5. такого поділу не існує і існувати не може, бо всі засоби і предмети праці однаково важливі в процесі виробництва.

Питання 17. Ті речові елементи, що беруть безпосередню участь у виробництві продукції рослинництва і тваринництва або допоміжних галузей, називають:

1. технологічними засобами.
2. виробничими засобами.
3. оборотними засобами.
4. другорядними засобами.

Питання 18. До основних засобів належать ті, що:

1. служать кілька років, зберігаючи початкову фізичну форму, спрацювання їх відбувається поступово, у міру використання, тому вартість цих засобів переносять на вироблений продукт протягом усього строку існування частинами пропорційно до їхньої участі в процесі виробництва.
2. беруть участь у виробництві або в невиробничій сфері протягом одного

року або навіть одного виробничого циклу, після чого припиняють своє існування. їхня вартість повністю переноситься на створений продукт, виконану роботу або надану послугу.

3. їх перелік, значення і роль у процесі виробництва визначають в залежності від конкретних умов господарювання, їх складу і форми підприємництва.

Питання 19. Оборотні засоби :

1. служать кілька років, зберігаючи початкову фізичну форму, спрацювання їх відбувається поступово, у міру використання, тому вартість цих засобів переносять на вироблений продукт протягом усього строку існування частинами пропорційно до їхньої участі в процесі виробництва.
2. беруть участь у виробництві або в невиробничій сфері протягом одного року або навіть одного виробничого циклу, після чого припиняють своє існування. їхня вартість повністю переноситься на створений продукт, виконану роботу або надану послугу.
3. їх перелік, значення і роль у процесі виробництва визначають в залежності від конкретних умов господарювання, їх складу і форми підприємництва.

Питання 20. Амортизація основних засобів – це процес:

1. переходу основних засобів з державної форми власності у приватну.
2. технічний процес, що пов'язаний з принципом роботи деяких основних засобів.
3. втрати ними своєї вартості й поступового перенесення її на вартість виробленої продукції з наступним нагромадженням грошових коштів для відтворення основних засобів.

Питання 21. Головне завдання нормування праці :

1. визначення норм затрат виробничих ресурсів на виробництво одиниці продукції.
2. визначення норм затрат праці на виробництво одиниці продукції з урахуванням конкретних умов господарства.
3. визначення норм затрат фінансових ресурсів на виробництво одиниці продукції з урахуванням конкретних умов господарства.

Питання 22. Нормування праці – це сукупність методів, прийомів та розрахунків за допомогою яких встановлюються :

1. обґрунтовані норми праці.

2. продуктивність праці.
3. трудомісткість продукції.

Питання 23. Робочий час зміни – це час для виконання роботи без часу :

1. на підготовчо-заклучні роботи.
2. на обідню перерву.
3. на допоміжні роботи.

Питання 24. Час роботи – це:

1. час цілеспрямованих дій виконавців, спрямованих на досягнення виробничого результату.
2. основний час роботи виконавця, спрямований на досягнення виробничого результату .
3. час будь-яких дій виконавців, пов'язаних з роботою.

Питання 25. Умови праці – це :

1. сукупність факторів виробничого середовища, які в процесі праці впливають на працездатність і здоров'я людини.
2. розмір заробітної плати працівника.
3. пакет соціальних послуг, що може бути наданий працівнику.

Питання 26. Види оплати праці:

1. основна, додаткова, преміальна.
2. відрядна і погодинна.
3. пряма і непряма відрядна, відрядно-преміальна, акордна, акордно-преміальна; погодинна проста, погодинно-преміальна, оплата праці від валового доходу.

Питання 27. Форми оплати:

1. основна, додаткова, преміальна.
2. відрядна і погодинна.
3. пряма і непряма відрядна, відрядно-преміальна, акордна, акордно-преміальна; погодинна проста, погодинно-преміальна, оплата праці від валового доходу.

Питання 28. Системи оплати праці:

1. основна, додаткова, преміальна.
2. відрядна і погодинна.
3. пряма і непряма відрядна, відрядно-преміальна, акордна, акордно-преміальна; погодинна проста, погодинно-преміальна, оплата праці від валового доходу.

Питання 29. Валовий дохід підприємства – це:

1. вартість валової продукції.
2. чистий прибуток.
3. собівартість реалізованої продукції.

Питання 30. Джерелом формування фонду оплати праці є :

1. валовий дохід.
2. собівартість вробленої продукції.
3. продуктивність праці.

Питання 31. Планування на підприємстві — це :

1. робота по підготовці пакету документів для звітності перед контролюючими органами.
2. робота з первинними бухгалтерськими документами.
3. процес пошуку і використання резервів підвищення ефективності виробництва.

Питання 32. Види (форми) планування :

1. директивне – має обов’язковий характер (силу закону) для об’єктів планування.
2. індикативне – має дорадчий характер для об’єктів планування.
3. стратегічне – має орієнтуватися на довгострокову перспективу і визначає основні напрями розвитку об’єкта господарювання.
4. вірні відповіді 1,2.
5. вірні відповіді 1,2,3.

Питання 33. Бізнес-план – це :

1. соціально-економічна угода в якій зазначені всі права та обов'язки учасників підприємства, а також соціальні права колективу.
2. документ, в якому викладено суть підприємницької ідеї, шляхи і засоби її реалізації, а також подано характеристику ринкових, виробничих, організаційних і фінансових аспектів передбачуваного бізнесу та особливості його управління.
3. засновницький документ, що включає в себе установчий договір та статут підприємства.

Питання 34. Розробка бізнес-плану проекту повинна базуватись на :

1. правильному розумінні ринкової ситуації, чітко визначених цілях, якісному плануванні процесів.
2. відповідності його розділів законодавству України.
3. обов'язковому врахуванні економічних інтересів партнерів і учасників ринку.

Питання 35. У агропромисловому комплексі розробляють бізнес-плани з метою :

1. врахування економічних інтересів партнерів і учасників ринку.
2. залучення інвесторів .
3. дотримання законодавства України.
4. організації госпрозрахунку на підприємстві.
5. звітування перед органами управління про фінансово-господарські результати діяльності підприємства.

Питання 36. Господарський механізм – це :

1. енергетична частина силової машини, представлена двигуном основного засобу.
2. механізм ціноутворення на продукцію сільськогосподарського підприємства.
3. комплекс заходів поліпшення управління підприємством.
4. економічна система, яка охоплює питання планування й управління підприємствами, економічні відносини їх як із державою, так і між собою, рівень використання засобів виробництва й трудових ресурсів, матеріальне стимулювання

Питання 37. Найважливішим елементом господарського механізму є :

1. господарський розрахунок.
2. енергетична частина силової машини.
3. маркетинг.
4. технологія виробництва продукції.
5. ціна

Питання 38. Господарський розрахунок – це :

1. оцінка вартості енергетичної частини силової машини.
2. об'єктивна економічна категорія, яка відображає відносини в процесі виробництва, розподілу і споживанні продукції.
3. механізм ціноутворення на продукцію сільськогосподарського підприємства.
4. комплекс заходів поліпшення управління підприємством, на основі економіко-математичних розрахунків.

Питання 39. Собівартість 1 центнера зелених кормів складає 5,20 грн., встановлений єдиний норматив рентабельності по господарству 40 відсотків. За якою ціною госпрозрахунковий підрозділ продасть вирощену продукцію господарству ?

1. 3,28 грн.
2. 4,28 грн.
3. 5,28 грн.
4. 6,28 грн.
5. 7,28 грн.

Питання 40. При впровадженні госпрозрахункових відносин валовий (госпрозрахунковий) дохід підприємства повністю :

1. централізується у володіння підприємства, тому воно стає повним власником – розпорядником фондів споживання та нагромадження.
2. децентралізується у володіння госпрозрахункових підрозділів, тому вони стають повноправними власниками – розпорядниками фондів споживання та нагромадження.

3. переходить у володіння держави , тому вона стає повноправним власником – розпорядниками фондів споживання та нагромадження.

Питання 41. Для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва необхідне :

1. найповніше і найраціональніше використання виробничих ресурсів підприємства.
2. використання екстенсивних шляхів, щодо організації виробничих процесів підприємстві.
3. повне покриття всіх витрат, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, з державного бюджету.

Питання 42. Система ведення господарства – це :

1. сукупність взаємопов'язаних виробничих підрозділів підприємства, що працюють на госпрозрахункових умовах, тобто на неприбутковій основі.
2. правильна спеціалізація підприємства, раціональне поєднання галузей, які спрямовані на всебічне використання виробничого потенціалу підприємства, одержання максимального прибутку.
3. його ведення таким чином, щоб забезпечити звужене відтворення в умовах зниження попиту на продукцію.

Питання 43. Раціональна система ведення господарства передбачає :

1. спеціалізацію виробництва; правильне поєднання галузей; найповніше використання ресурсного потенціалу; зменшення сезонності використання трудових ресурсів протягом року.
2. використання екстенсивних шляхів, щодо організації виробничих процесів підприємства.
3. повне покриття всіх витрат, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, з державного бюджету.

Питання 44. Сівозміна – це :

1. науково обґрунтований порядок чергування культур в часі і просторі, вона сприяє росту родючості ґрунту, раціональному використанню землі, праці і засобів виробництва, виконанню завдань, що ставляться перед господарством.

2. порядок виходу на роботу механізаторів на посіві с.г культур , вона сприяє раціональному використанню часу зміни, праці і засобів виробництва, виконанню завдань, що ставляться перед господарством.
3. кількість насіння культур високих репродукцій що вдалося висіяти за зміну, тобто за сім годин продуктивної роботи.

Питання 45. Землеустрій являє собою :

1. будову земної кори, представлену сукупністю її горизонтів.
2. географічне розміщення сільських територій та об'єктів на ній.
3. систему заходів, щодо організації використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів.

Питання 46. Обслуговуючі виробництва виконують роботи які забезпечують :

1. необхідні умови для нормального перебігу основних та допоміжних виробничих процесів.
2. населення продуктами харчування, а промисловість сировиною.
3. культурно-соціальні потреби мешканців сільських територій.

Питання 47. У сільськогосподарських підприємствах до допоміжних і обслуговуючих виробництв належать:

1. їдальня, гуртожиток, бібліотека, магазин, школа, дитячий садок, заклади охорони здоров'я.
2. автопарк, жива тяглова сила, ремонтні майстерні, будівельні виробництва, електро-, водопостачання, газове і теплове господарство, житлово-комунальна служба тощо.
3. молочнотоварні ферми, кормоцехи, машинно-тракторний парк , склади для зберігання засобів догляду за рослинами.

Питання 48. Основне призначення допоміжних і обслуговуючих виробництв :

1. організація харчування, надання житла, реалізація товарів і послуг широкого вжитку, догляд і навчання дітей, задоволення культурно-освітніх потреб, профілактика і лікування захворювань працівників і членів їх родин.
2. виробництво с.г. товарів та сировини для населення і промисловості.

3. продовження процесу виробництва, підтримання основних засобів у технічно справному стані, забезпечення транспортних технологічних зв'язків між етапами робіт, ремонт будівель і споруд, будівництво нових об'єктів виробничого і житлово-комунального призначення, надання інших соціальних послуг населенню.

Питання 49. Для раціональної організації виробництва окремих видів продукції рослинництва складають:

1. технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур.
2. спеціальні довідники.
3. паспорти полів

Питання 50. Технологічна карта вирощування сільськогосподарської культури – це:

1. документ, який являє собою топографічну карту земельних угідь підприємства, на яких вирощують сільськогосподарські культури.
2. документ, в якому плануються технологія виробництва, обсяги робіт, засоби виробництва і робоча сила, необхідна для їхнього виконання, розмір матеріальних витрат на вирощування сільськогосподарської культури на певній площі.
3. документ, в який характеризує біологічні особливості сільськогосподарської культури .

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Закон України "Про власність" // Відомості Верховної Ради України.- 1991.-№20.
2. Закон України "Про господарські товариства" // Відомості Верховної Ради України.-1992.-№2.

3. Закон України "Про підприємства в Україні" // Відомості Верховної ради України.-1992.-№24.
4. Закон України "Про підприємництво" // Відомості Верховної Ради України.-1991.-№20.
5. Васильков В.Г. Організація виробництва: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 524 с.
6. Козловський В. О., Лесько О. Й. Бізнес-планування. Навчальний посібник. - Вінниця: ВНТУ, 2005. - 189 с.
7. Козловський В. О. Організація виробництва. Навчальний посібник. Частина 1. Видання 2-е, доповн. і перероб. - Вінниця: ВНТУ, 2005. - 154 с.
8. Козловський В. О., Козловський С. В. Організація виробництва. Практикум. Навчальний посібник. Частина 2. - Вінниця: ВНТУ, 2005. - 168 с.
9. Козловський В. О., Погрищук Б. В. Основи підприємництва. Практикум: Навчальний посібник. Видання 5-е, доповн. і перероб. - Тернопіль: ВАТ "Терно-Граф", 2005. - 297 с.
10. Організація виробництва: Навч. посіб. /В.О. Онищенко, О.В. Редкін, А.С. Старовірець, В.Я. Чевганова. – К.: Лібра, 2003. – 336 с.
11. Пасічник В.Г., Акіліна О.В. Організація виробництва. Навчально-методичний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 248 с.
12. Петрович Й.М., Захарчин Г.М. Організація виробництва : підручник. – Львів: «Магнолія плюс», 2005. – 400 с.
13. Пушкар М.С. Планування і організація підприємств, об'єднань, комплексів. Навч. посібник. - К.: НМК ВО, 1992.
14. Шумейко В. Організаційні структури управління маркетингом на виробничих підприємствах. // Маркетинг в Україні, № 1, 2009. – С. 46-49.